

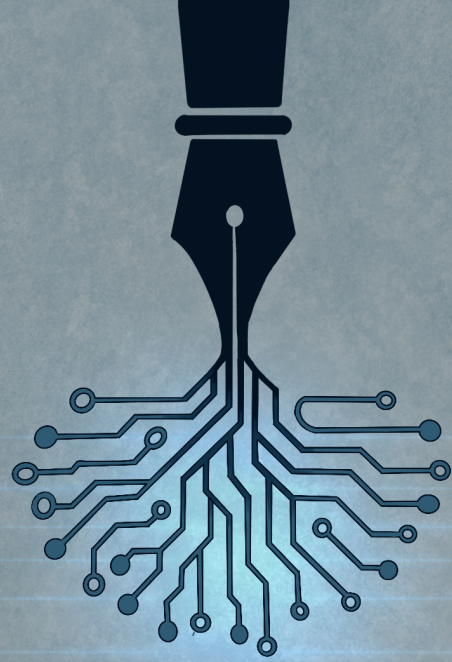
**Yapay Zekâ ile Gelecek:
"Tehdit mi, Dönüşüm mü?"**

Hüseyin Ensari Yılmaz:
Yapay Zekâ ve İnsanlığın Geleceği

Mehmet Ödemiş: Durdurulamaz
"İlerleme"nin Laneti!

Ensar Gül: Neden Yapay Zekâ
Bugünlerde Popüler Oldu?

Kemal Kahraman: Davaya Adanmış
Bir Ömür: Hüseyin Halit Çakan

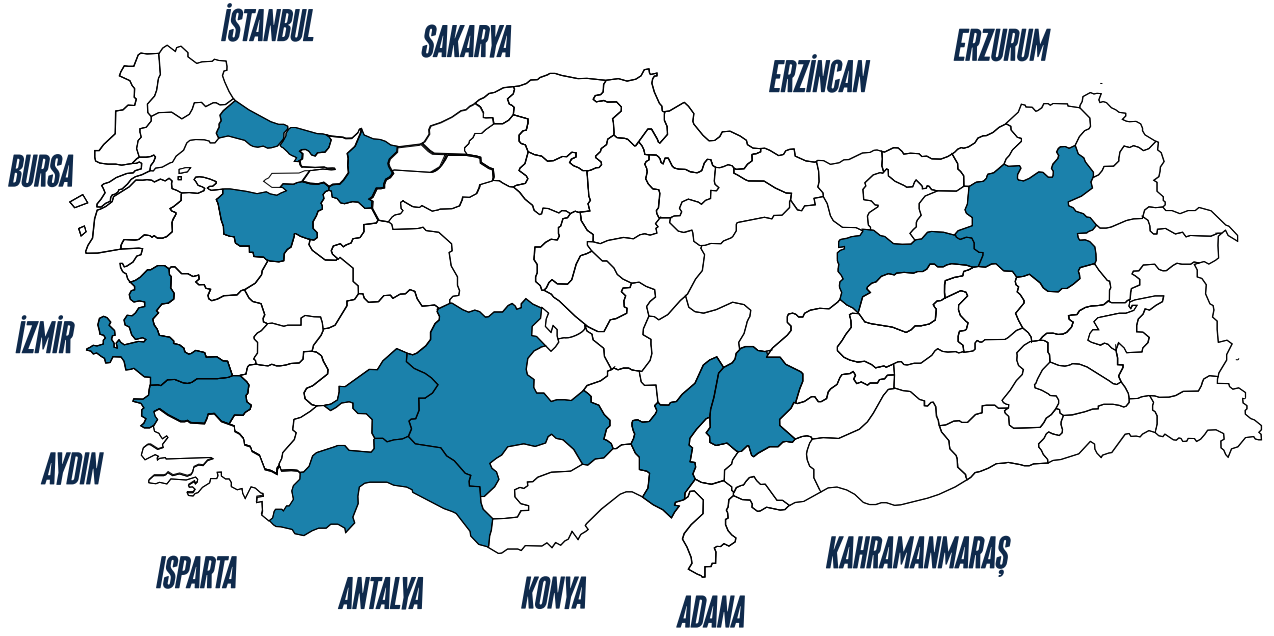
**Murat Kirisci ile Mahremiyet, Manipülasyon ve
İnsansızlaştırma Bağlamlarında
Yapay Zekâyı Konuştuk**

Ercan Öztemel ile Yapay Zekâ Üzerine

**Vahdettin Işık ile Özel Söyleşi:
Filistin Davası Bir Toprak Meselesi Değil**

Hilal Özder • Öznur Görür Kısar / Kaybolduk Öyleyse Bulunacağız • Mustafa Eser / İyi Olma Ödevimiz • Zübeyir Şekerci / Seyahatin Sunusu yahut Kameranın Gözünden • Vahit Yalın / Yapay Zekâ: Sessiz Devrim Görünür Etkiler • Nihal Pakırdası / Kleist'in Tehlikeli Oyunu • Abdullah Koç / Kuantum Fiziği Perspektifinden Yapay Zekâ • Mucahid Yıldız / Yapay Zekâ, Sun'î Akıl • Oğuzhan Çevik / Mamosis ve Ötesi: Türkiye'den Doğan Yapay Zekâ Başarı Hikâyesi • Mülâyim Sadık Kul / Yapay Zekâ Asrında Donanımlı (Reşîd) Müftü • Betül Zeyrek / Yapay Zekâ ve İslam: İnsanlığın Yeni İmtihani • Gözde Çimen / Avuç İçindeki Kelimeler Helen Keller'in Hayat Hikayesi • Elif Atabaş / Coğrafi Değil Ticari Keşifler

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİ YURTLARIMIZ SİZİ BEKLİYOR!

Uygun şartları sağlayan öğrencilerimiz
"Beslenme ve Barınma Yardımından" faydalanabilmektedir.

BAŞVURU İÇİN
insanvakfi.org.tr

0212 534 41 61
ÇAĞRI MERKEZİ

« Başvuru için
QR okut

İMTİYAZ SAHİBİ

İnsan ve Medeniyet
Hareketi Adına
Kemal Özden

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Mustafa Özel

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Mehmet Bulayır

EDİTÖR

Şehnaz Fındık İnan

SON OKUMA

Reyhan Özsoy

KAPAK GÖRSELİ

Şifa Yaratılmış Küçükler

YAYIN KURULU

Ahmet Geçer
Cemal Balıbey
Ebubekir Dilekçi
Fatih Büyükkara
Haluk Nas
Mustafa Özel
Mehmet Bulayır
Raif Nas

ISSN: 2757-9271

GRAFİK UYGULAMA

Hanne Nur Özden

YAYIN TÜRÜ

Ayda bir yayınlanır.
Yerel Süreli Yayın.
Ücretsizdir.

Yazı ve reklamların içerik
sorumluluğu sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı
yapılabilir.

Dergimize, www.insicam.net
adresinden erişebilirsiniz.

Alîm olanın adıyla.

Bilgi, insanı diğer canlılardan ayıran en temel özellik. Akıl, zihin, zekâ, hafıza gibi nimetler, bu bağlamda, olmazsa olmaz bir yer tutuyor. Bunlar onun okumasına, öğrenmesine, anlamasına, kavramasına, algılamasına yardımcı olan melekeler.

İtikadımıza göre insanın yaratılmasıyla bilgi sahibi olması, öğrenme sürecine başlaması eşzamanlıdır. İnsanın, bırakın hayvanları ve bitkileri, meleklerden bile üstün olması, bilgi elde edebilir ve bilgi üretebilir olması hasebiyledir. Bu durum, Bakara suresinin 30-33. ayetlerinde, gayet açık ve net bir şekilde görülmektedir.

Yine itikadımıza göre bilginin yegâne kaynağı Allah'tır, vahiydir. Peygamberler sadece ibadetleri, ahlakı, haramı helali değil, toprağın nasıl kullanılacağını, madenin nasıl işleneceğini, ondan nasıl eşya elde edileceğini vs. hususları da öğretmişlerdir insanlara. Bu hususta Hz. Nuh'a geminin yapılmasının, Davud peygambere demirin işlenilmesinin ve ondan savaş aletlerinin nasıl yapılacağını öğrettilerini örnek olarak verebiliriz. Kur'an-ı Kerim'de zikredilen örnekler, bilginin ve teknolojinin kaynağının Allah, yani vahiy olduğunu net olarak ifade etmektedir.

İnsanlar zamanla vahiyden beslenerek ve tecrübe ile gözlemlerinden yararlanarak hem bilgi araçları hem de bilgi çeşitleri bakımından sürekli olarak kendilerini geliştirmişlerdir. Ulaşım ve iletişim kanallarının çeşitlenmesi, hızlanması, yaygınlaşması insanlığı başta bilgi olmak üzere değişik alanlarda geleceği öngöremez noktaya getirmiştir. Geçmiş 50, 60 yıl olan bilgisayar, internet gibi araç ve ortamlar yapay zekâyı doğurmuştur. Geldiğimiz noktada yapay zekâsız bir hayat düşünülemez. Yapay zekâ eğitimden sanayiye, bilimden dine, sanattan tarıma her geçen gün alanını genişletmekte, geleneksel ve yerleşik öğrenim, üretim ve ilişki biçimlerini alt üst etmektedir. Bireysel ve toplumsal hayatımızı doğrudan ve çok yönlü olarak etkilemektedir.

Bu ve benzeri sebeplerden dolayı *İnsicam*'ın eylül sayısının dosya konusunu, "Yapay Zekâ" olarak belirledik. Konu halk nezdinde daha çok sonuçları ve faydaları itibarıyla ele alınmaktadır. Oysa asıl üzerinde durulması gereken nokta, insanı ve toplumu psikolojik, sosyolojik, beden ve ruh sağlığı gibi onun insani yönüne yapacağı negatif tesirlerdir. Yüzeysel olarak bakıldığında hayatı kolaylaştıran yönü öne çıkmaktadır. Ama mahremiyet, ahlak, insani değerler gibi insanın varoluşsalıyla doğrudan alakalı mevzular es geçilmekte, önemsenmemektedir. İnsanın insanlıktan çıktığı bir ortamda, neyin bir değer ve anlamı olabilir ki! **Gazze.**

Yüz yılı aşkın bir süredir Filistin coğrafyası, kan ağlamaktadır. Batının yahudi göçünü, İslam'ın üçüncü kutsal şehri Kudüs'ü de içinde barındıran Filistin'e değişik şekillerde gerçekleştirdiği iyi bilinen bir husustur. 7 Ekim 2023 Cumartesi gününden beri, siyonazilerin daha sofistike, daha çaplı, daha kapsamlı bir şekilde yürüttüğü soykırım ve katliam, her geçen gün çok daha vahim bir veçheye bürünmektedir. Hayatın bu dünyadan ibaret olmadığını, buranın bir de ötesinin olduğuna iman edenler olarak zalimlerin bir gün mutlaka yaptıklarının karşılığını göreceklarına yürekten inanıyoruz. İnşallah o günü hep birlikte, en yakın zamanda görürüz.

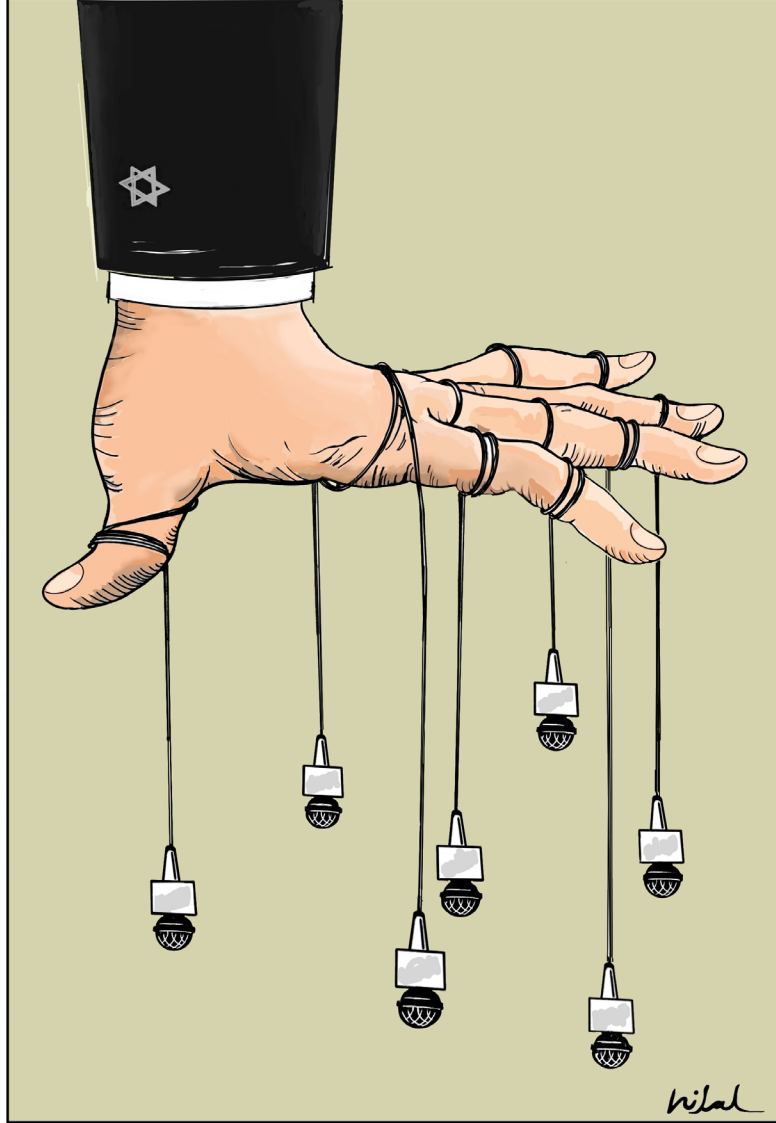
Ekim sayımızda buluşmak dileğiyle, siz kıymetli okuyucularımızı *Alîm* olana emanet ederiz.

Mustafa ÖZEL

Genel Yayın Yönetmeni

İÇİNDEKİLER

05	<i>Çizgi Hilal ÖZDER</i>	38	<i>Ercan Öztemel ile Yapay Zekâ Üzerine</i>
İNSİCAM
06	<i>Kaybolduk Öyleyse</i>
<i>Bulunacağız</i>
Öznur GÖRÜR KISAR	42	<i>Kuantum Fiziği</i>
<i>Perspektifinden Yapay Zekâ</i>
Abdullah KOÇ
08	<i>İyi Olma Ödevimiz</i>
Mustafa ESER	46	<i>Yapay Zekâ, Sun'î Akıl</i>
Mukahid YILDIZ
10	<i>Seyahatin Sunusu yahut</i>
<i>Kameranin Gözünden</i>
Zübeyir ŞEKERCİ	48	<i>Mamosis ve Ötesi:</i>
<i>Türkiye'den Doğan Yapay</i>
<i>Zekâ Başarı Hikâyesi</i>
Oğuzhan ÇEVİK
12	<i>Yapay Zekâ ve İnsanlığın</i>
<i>Geleceği</i>
Hüseyin Ensari ERYILMAZ	50	<i>Yapay Zekâ Asrında</i>
<i>Donanımlı (Reşid) Müftü</i>
Mülayim Sadık KUL
16	<i>Durdurulamaz "İlerleme"nin</i>
<i>Laneti!</i>
Mehmet ÖDEMiŞ	56	<i>Yapay Zekâ ve İslam:</i>
<i>İnsanlığın Yeni İmtihani</i>
Betül ZEYREK
20	<i>Yapay Zekâ: Sessiz Devrim</i>
<i>Görünür Etkiler</i>
Vahit YALIN	58	<i>Vahdettin Işık ile Özel Söyleşi:</i>
<i>Filistin Davası Bir</i>
<i>Toprak Meselesi Değil</i>
Röportaj: Dr. Nour ALHİLA
24	<i>Murat Kirisci ile</i>
<i>Mahremiyet, Manipölasyon</i>
<i>ve İnsansızlaştırma</i>
<i>Bağlamlarında</i>
<i>Yapay Zekâyı Konuştuk</i>
İNSİCAM	64	<i>Davaya Adanmış Bir Ömür:</i>
<i>Hüseyin Halit Çakan</i>
Kemal KAHRAMAN
32	<i>Neden Yapay Zekâ</i>
<i>Bugünlerde Popüler Oldu?</i>
Ensar GÜL	70	<i>Avuç İçindeki Kelimeler Helen</i>
<i>Keller'in Hayat Hikayesi</i>
Gözde ÇİMEN
34	<i>Kleist'in Tehlikeli Oyunu</i>
Nihal PAKIRDAŞI	72	<i>Coğrafi Değil Ticari Keşifler</i>
Elif ATABAŞ

Çizgi: HİRAL ÖZDER

Kaybolduk Öyleyse Bulunacağız

Öznur GÖRÜR KISAR

Gerçek bir dünya yolculuğu; güzellikleri, hayrı, şerri, hayatın tamamını yaşarken ve seyreylerken aslolan anlamı unutmamaktır. Dünya sarhoşluğu esnasında aslolana tutunamamak gafletinden bahsedildiğinde; baş döndüren onca fâni güzelliğin cazibesine kapılmaktan, hayatın her alanına nüfuz eden bir unutma halinden söz edebiliriz. Öyle ki küçük bir çocuğu ekmek almaya gönderdiğimizde, asıl alması gerekenin dışında olmadık şeyleri satın alıp dönmesi gibidir böylesi bir dünya yürüyüşü. Bağlamından kopuk bir hayat sürmek demek bu hâl. Bu durum, hayatta ırmağın yüzeyindeki bir saman çöpü misali yol almaya benzer. O akıntıının getirebileceği her şeye hazırlıksız yakalanmak demektir böylesi bir yaşayış. Bağlam, referans bu sebeple ehemmiyet arz eder.

Dünyanın bu baş döndüren halini yaşarken; kişisel hikayesinde ne baharlar, ne saadetler, ne şükürler, ne kıymetli anlar yaşar insanoğlu. Kimi zaman da düşüp kaybolmalar, koca koca sivrulmalar, sarhoşluklar, büyüklenmeler, aldanmalar, kavgalar, kederler biriktirir sinesinde.

Bazan her şey vardır, anlam yoktur. Bazan aşk vardır; çoğu kez aşkın bir hali aşan aşk yoktur. Bazan menzil yoktur; yolcu kayıptır, yol hiç olmamıştır. Her şey nakıstır; tamam olması yıllar alır. Düşe kalka, yana yakıla düze çıkılır. Asıl olana ulaşmanın yolları çeşit çeşit olsa da, bir türlü menzil bulunmaz, menzil gösterilmez. Aransın, murat edilsin, bulunsun istenilir. Kulun hakikat yolculuğunda kendini kaybedip kaybedip bulmasıdır beklenilen. Kuyularda bırakılan kulluk; sultan olmaya, hakikat arayışına namzet olunsun istenilir.

O halde kaybolmadan bulunmak mümkün müdür? Rızık, bu arayışta yolda arayıp bulduklarımız değil mi aynı zamanda? Önce savrulacak, belki yerlerde sürüklenecek; çaresizlik her manada acı verecek, acı her zerrede hissedilecektir. "El aman!" denilen noktada buldurulacaktır hakikat. Bütün bu yol süreci, meşakkatli yürüyüşü kıymetli kılacaktır. Yola düşülmeden, dizler yara almadan, dünyaya aldanmadan, gönül incinmeden, sevdiğini yitirmeden yaratıcıya koşmak mümkün müdür? Arz edilecek halimiz,

perişan pürmelalimiz olmasa, onun kapısında olabilir miyiz? Derunumuzdaki sırlarımızı bilene halimizi aşikâr kılacağız ki bize medet eylesin. O'na koşmanın lezzeti bizi güzel bir kulluğa taşıdığına, orda olmanın güzelliğinin dünyada karşılığı olamaz. Hiçbir dünya lezzeti bu kavuşma haline eş değer değildir. İyi ki de değildir. Yörüngesinden ayrılmayan gezegenler misali, kalplerimiz O'nunla sekinete erer. Bu hal bizi kul eyler.

İşte bu hal ile biliriz ki, unutulmadık. Vazgeçilmedi bizden. Ya vazgeçseydi? Vazgeçmemesi demek, bizim O'nun yanında var olduğumuzun delili değil midir? Öyleyse, her yüklediği vazifeyi hakkıyla yaşamak nimetine sahibiz. Öyleyse, daha çok yanına yaklaşmaya muhtacız. Gönümüzün O'na meyyal hali bize sevdirdi ki, kulluk makamındayız. Sevdirene hamd ile.

Bazan her şey vardır, anlam yoktur. Bazan aşk vardır; çoğu kez aşkın bir hali aşan aşk yoktur. Bazan menzil yoktur; yolcu kayıptır, yol hiç olmamıştır. Her şey nakıstır; tamam olması yıllar alır. Düşe kalka, yana yakıla düze çıkılır. Asıl olana ulaşmanın yolları çeşit çeşit olsa da, bir türlü menzil bulunmaz, menzil gösterilmez. Aransın, murat edilsin, bulunsun istenilir. Kulun hakikat yolculuğunda kendini kaybedip kaybedip bulmasıdır beklenilen. Kuyularda bırakılan kulluk; sultan olmaya, hakikat arayışına namzet olunsun istenilir.

İyi Olma Ödevimiz

Mustafa ESER

*“Gölgem kayboldu gönlüm dolunca”
İbrahim Yurtören*

İyi olmak ile mükellefiz. Zira iyi olmak bir tercihtir. İyiliğin getireceği mutluluk da öyle. Modern dünya, mutlu olmak denince hedonist bir anlayışla haz merkezli bir biyolojik tatmini anlatıyor bize. Hâlbuki mutlu olmak, biyolojik hazzın üstünde, daha kuşatıcı bir makamdır.

İyi olmayı tercih etmek için bir bağlamınız ve üzerine ömrünüzü inşa etmeyi göze aldığınız ilkeleriniz olmalı. İlkeler bir gelenek ile mümkün olur; gelenek ise merkezli olmakla. İnsan merkezli olduğunda sabiteleri olur. Merkezden eksene yayılır insanın varolmaklığı. Varlık sâridir ve bu sirayet çok katmanlı ve çok yönlüdür. Varlık biçimlerinin en karmaşığı olan insanın sirayeti ise çok daha güçlüdür. İnsanın sirayeti en yüzeysel şekilde iki başlıkta incelenebilir. Bunların ilki, dizayn edilebilir olan taraf; diğeri ise elimizde olmayan, kontrol edilemeyen taraftır. Gerçi bu ikinci başlık da dizayn edilebilir haldedir ama ilkine oranla çok daha ciddi emek ve mesai isteyecektir. Bu yüksek farkındalığa erişilse bile, bunu ömürlük bir teyakkuza çevirmek mümkün olmayacaktır. Bu akış ve uyanıklık hali, kısa süreli haller ve makamlardır.

Sirayetin mecburiyeti, sirayete mahkûmiyet demektir aynı zamanda. Ama iradenin doğal neticesi olarak bu mahkûmiyet karşısındaki tutumumuz da onun bizim tarafımızdan şekilleneceği anlamına gelecektir. Yani insan, imkânı ve ihtiramına vesile olan iradesi ile aynı zamanda sınanmaktadır. İradesini âtil ya da işlevsiz kılmak da insanın iradesi ile olacağından, hesap haktır ve Allah insana hesap soracaktır. Âtil ya da işlevsiz kılmanın dışında, irade ile tâbi olmak ya da teslim olmak gibi akli derecesi yüksek haller de irade ile mümkün olan, daha erdemli tercihlerdir. Tercih varsa, irade vardır. İrade varsa, iman ve hesap vardır. İrade yoksa —ki bu insan için mümkün değildir— iman da hesap da yoktur.

İnsan, donanımları ile mutlu olabilecek yetkinliktedir. “Onun durumu acayıptır doğrusu” der Peygamber Efendimiz. Başına bir iyilik gelir,

şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir musibet gelir, sabreder; bu da onun için hayır olur. Şaşılacak bir izlencedir bu. Her halükârda hayra çıkıyor yollar. Bu, yolların marifeti değildir elbette. Bu, yolları yürüme biçiminin marifetidir. Yolları ne ile ne için yürümektedir yolcu? Keramet yolda değil, yolcunun niyetindedir. Akli olan bu niyeti; damıtılmış, her damıtmada da dualarla bezenmiş bir silsilenin niyetinden ilhamla alır. Nihayetinde yine irade devrededir. Kastedilen, kuru bir taklit değildir; bilakis, örnek alma makamıdır ki bu, orijinal şeyler yapmaktan daha zor bir durumdur. Tevazu ister, dinlemek ve anlamak ister; ezcümle, ömürlük emek ister. Bazıları yol açmaya pek meraklıdır; hâlbuki meziyet, yol açmak değil, yolcu olabilmektir.

Tam da buraya ilâştirmek isabetli olacaktır: Konuyla müsavi olarak, çok kitabı değil; az kitabı, belki de hatta bir kitabı çok okumaktır zor olan. Zihinleri Çingene bohçasına dönmüş, her şey hakkında hiçbir şey bilmeyen bir hercai ve iştahlı bilinç, nereye, ne oranda hayır taşıyabilecektir. Bu bilincin, marufa olan hizmeti ne olabilecektir?

Hepimiz ümmi doğuyoruz. Bu ümmiliğini koruyabilenler ârif oluyorlar. Hepimiz yaratıcı doğuyoruz aynı zamanda. Bunu koruyabilenler de sanatçı/ inşacı oluyorlar belki de. İnsan, pek çok kanat potansiyeli ile var oluyor. Hangisini çırparsa, hangisini güçlendirirse onunla yola revan oluyor. Ama diğer kanatlar ölmüyorlar esasında. Her an dönüp bakmamızı bekliyorlar. Azıcık ilgi, alaka ve çaba ile onlar da çırpmaya müsait hâle geliveri-

yorlar. Mutluluk, her durum ve şartta aynı yöntemlerle elde edilebilir olmuyor. İşte insan, bu istidatlarından o hâle uygun olanını kullandığında mutluluk mümkün olacak ama bunu yine iradesi ile reddettiğinde mutluluk mümkün olmuyor. Mutluluğu tercih etmemiş oluyor. Bu gafletten ya da cehaletten veya ataletten kaynaklanıyor olabilir. Her üç gerekçe de iradenin uhdesindedir ve zannımca her biri de günahlardan bir günahdır. Ömür sermayesi, bu üç dereke için de harcanmayacak kadar kıymetlidir.

Gazze isminde bir öğretmenin talebeleri olabiliriz. Bu kutlu öğretmenin bilgeliğiyle, direnç kanadımızı da umut kanadımızı da çalışkanlık kanadımızı da çırparak yeniden uçmaya başlayabiliriz. Bunu tercih edebilecek iradeye sahibiz. Bunu icra edecek kabiliyeti de haiziz. Ama önce, “Biz burada kalacağız ve asla terk etmeyeceğiz.” diyen âşığın merkezini öğrenmeliyiz. Nereden, nasıl besleniyor diye gönül gözüyle seyretmeliyiz. Bu kutlu direnişin sahipleri birbirlerine nasıl sirayet ediyorlar, iyice anlamalıyız.

Gelin, en az Gazzeliler kadar mutlu olma ödevimizi yerine getirelim. Önünde, şehit evladının bedeninden artakalanlarla şehadet parmağını semaya kaldıran aziz ananın, Rabbinden umudunu kesmemesindeki mutluluğa talip olalım. Kucağında bir öğünlük yemeğini taşıyan, yalınayak ama alnı açık şehit evladının onurlu umuduna ve Allah’ına olan bitmeyen itimadına talip olalım. Yüzümüzde aziz ve yıldırıcı tebessümlerle, sakince ama emin şekilde söyleyelim ıslah olmaya yanaşmalarına, Aziz Şehid Ebu Ebuyde gibi: Berren ve Bahren ve Cevven!

Yolları ne ile ne için yürümektedir yolcu? Keramet yolda değil, yolcunun niyetindedir. Akli olan bu niyeti; damıtılmış, her damıtmada da dualarla bezenmiş bir silsilenin niyetinden ilhamla alır. Nihayetinde yine irade devrededir. Kastedilen, kuru bir taklit değildir; bilakis, örnek alma makamıdır ki bu, orijinal şeyler yapmaktan daha zor bir durumdur. Tevazu ister, dinlemek ve anlamak ister; ezcümle, ömürlük emek ister. Bazıları yol açmaya pek meraklıdır; hâlbuki meziyet, yol açmak değil, yolcu olabilmektir.

Seyahatin Sunusu yahut Kameranın Gözünden

Zübeyir ŞEKERCİ

"De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış bakın. İşte Allah bundan sonra (aynı şekilde) ahiret hayatını da yaratacaktır." Gerçekten Allah her şeye kadirdir."

Ankebut, 20

"Tüfeng icat edildi, mertlik bozuldu" diye bir atasözü/deyiş vardır. Burada maksat, terakkinin bir neticesi olarak icat edilenin kendisine muhalefet değil; amacından sapmasına yönelik bir tespitte dikkat çekmektir. Mertçe mücadelenin yerini arkadan vurma almış, bir "tüfeng" ile nice yiğitler yere yığılmıştır. Elbette evvelde de başka vasıtalarla mertlikten beri hareket edilse de, yeni icat, süreci hızlandırdığından mütevellit böyle bir atasözüne konu olmuştur. Oysa "form, normu doğursa" dahi, eşyanın kişiye sirayeti gibi, kişinin de eşyaya sirayeti hakikattir. Hülasa, ürünü kendi kadar kullanım şeklimiz de belirlemektedir.

Sözgelimi, bugün genelde dijitalleşme ve özelde sosyal medya ile beraber gözümüzün şahit olmadığı pek az şey kaldı. İnsanoğlunun her "şey"ine maruz kaldık. Ancak şerh düşmemiz gereken kısım, bunun bir "illüzyon" haline dönüşmesi. Bize "sunu"lanı görüyoruz. Tabi bu sunu/m halinden en çok nasibini alanlardan biri de, ayetle teşvik edilen "seyahat"tir. Seyahat, tarih boyunca müstakil anlamda insanın tekâmülünün yanında, genel çerçevede toplulukların ve hatta dev-

letlerin de gelişimine doğrudan (bazen de dolaylı) etki etmiştir. Bugün, dünya tarihinden seyahatları ve ürünlerini çıkardığımız takdirde yaptığımız okumalar bir hayli eksik kalacaktır. Bir bölgeye dair inceleme/araştırma yapmak istediğimiz takdirde, seyahatların yazdıkları bu çalışmada öncül rol oynayacaktır. Nitekim tarih boyunca bu durumun farkına varan birçok devlet, siyasi ve içtimai meselelerde seyyahların sadece yazdıklarından değil, kendilerinden de istifade etmiştir. Çünkü bir bölgeye dair “dışardan” ancak “içeri”ye hâkim bir göz, nitelikli bilgiyi bir “değer” olarak size sunar. Peki, bugün görsel kültürle beraber varlığını kuvvetlendiren “sunu/m” mefhumu seyahatten ne götürmüştür?

Günümüzde bir yeri gezmek, asli ehemmiyeti ve katkısından çok, kişinin “prestij”ine dair bir çıktı haline geldi. Orada “ol”mak yerini orada “bulunmak”a bıraktı. Gezilen yere ait kazanımlar, yerini kişisel hesaplardaki “paylaşım”a bıraktı. Dünya, koca bir sahneye dönüştü. Başrolde bir kişinin olduğu bu oyunda gösterilenlerse bir “nesne” olmaktan

öteye geçemiyor. Herkes ve her şey, sunu/m/un bir parçası adeta. Eldeki kamera, merkezde sahibinin olduğu bir oyunu gösteriyor bizlere. Bu oyundan etkilenenler ise kendi oyunlarını yazmanın (daha doğrusu çekmenin) peşine düşerken taklitten öteye geçemedi. Sosyal medyada seyahat içerikli paylaşımların büyük bir çoğunluğu, farklı başrolde aynı oyunun bir ürünüdür: falanca şehirde aynı sokakta çekilen benzer fotoğraflar, Latin Amerika’da sokak lezzetleri yahut Avrupa’da gezilen müzeler.. Kadim bir öğreti olan seyahat, bugün yerini bir “görsel” şölene bıraktı. Bugün artık seyahatin “tecrübesi”, yerini kimin gittiğine bıraktı. Alelade bir “rutin” haline dönüşen seyahat, sadece gezen kişiyi değil, gezilen bölge insanını da menfi anlamda etkiledi. Gelecek olan “turist”e göre bir hazırlık, tabiri caizse yapay muamele söz konusu. “Tanrı misafiri” gitti yerine “döviz getirisi” geldi.

Bahsi geçenlerin yanında, bir sektör haline de bürünen “gezginlik”, evvelde televizyonda, şimdiyse dijitalde tanıtım amacına dönüştü. Bir yeri gezme

ihtiyakından evvel sponsorların direktiflerine; yani reklamın kendisi öncelendi. Mesela bir seyahat belgeseli programının aynı ülkeye ve üstelik aynı beldelelerine defaatle gitmesinin sebebi, bahsi geçen direktiflerle ilgili bir durumdur. Sektörleşme, beraberinde sınırlama da getirir. Bu sınır, ufku genişleten seyahat anlayışını da bu meyanda daraltmış ve hatta metalaştırmıştır. Artık gezginlerin yolculuklarından estetik fotoğraf, kıyafet linki ve bolca zihni yormayacak “içerik”ler bekliyoruz. Çıplak göz yerini kamera bırakırken, seyahat düsturunun yerini ise sektörel kaygı aldı.

Nihayetinde, uhdesinde nice ezberi bozan seyahat mefhumu, bugünkü geline nokta bir kopya özelliği taşıyor. Hakikat arayışının yerini yapaylık, farklı tecrübelerinin yerini taklitçilik aldı. Oysa seyahat; insanın kendisini keşfetmesi, mukallit turistin prestijinin keşfedilmesi değildir. Bunu bir idrak edersek her anlamda yolculuk yeniden başlayacaktır.

Yapay Zekâ ve İnsanlığın Geleceği

Hüseyin Ensari ERYILMAZ

Dr., Eğitimci

İnsanlık tarihi boyunca hayatı kolaylaştırmak için sayısız icat gerçekleştirildi. Ateşin keşfinden, dilin oluşumuna; yazının icadından, buhar makinesine kadar her adım kurduğumuz medeniyetleri şekillendirdi. Bugünse yapay zekâ (YZ) teknolojisi, bu uzun yenilikler zincirinin en çarpıcı halkalarından biri olarak karşımızda duruyor. Ancak bu teknoloji, diğer tüm icatlarımızdan farklı olarak insan zekâsını taklit etmekle kalmıyor, zamanla onu aşma potansiyeli de taşıyor.

Tarihteki ilk YZ örneği, MÖ 250’de inşa edilen “Mısır Su Saati” olarak bilinen basma tulumba oldu. Sonrasında da su ile ya da hava ile çalışan birçok otomatik aletler geliştirilmeye çalışıldı. Bu aletlerden en ünlüsü de el-Cezerî’nin 1200’lü yıllarda yaptığı su saatleriydi. Birbirinden ilginç icatlardan dolayı el-Cezerî’ye “robot babası” ve “sibernetiğın kurucusu” unvanı verildi.¹

Mantık ve dil bilimi alanındaki gelişmeler, bize tüm dünyanın kullanabileceği evrensel bir dil oluşturma düşüncesini beraberinde getirdi. Raymond Lull (1235-1316), teolojik tartışmalarda üstünlük sağlamak ve kendi düşüncesini kabul ettirebilmek için, her döndürmede farklı önermeler oluşturan döner çarklar üretti. Onun açtığı bu yolda, Leibniz (1646-1716), evrensel bir dil oluşturabilmek için mantık ve matematiği birlikte tekrar kurmayı denedi. Mantıkla matematiğın birleştirilmesiyle elde edilecek dil, ona göre hem evrensel olacak hem de belirsizliklerden uzak, yeni bir sembolik dil olacaktı.² Onun bıraktığı yerden, George

¹ Mehtap Doğan, Yapay Zekâ Felsefesinde Bilinç Problemi, Doktora Tezi, s. 7.

² Kutsi Kahveci, Gottfried Wilhem Leibniz Felsefesinde Bilgi Teorisi ve Mantık, ss. 11-13.

Boole (1815-1864), hâlen bilgisayarlarda kullandığımız mantıksal yapıyı oluşturmayı başardı. Onun bu başarısı, evrensel bir dilin artık oluştuğuna ve bu dilin makinelerle ortak bir dil olarak da kullanılabileceğine işaret ediyordu.

Alan Turing (1912-1954), *"Hesaplama Makineleri ve Zekâ"* isimli makalesini 1950 yılında yayımladı. O zamana kadar düşünen makineler sadece edebiyatın konusu iken, artık ciddi bir şekilde bilimsel alanın da konusu haline gelmişti. 1956 yılına geldiğimizde, Dartmouth Koleji'nde Rockefeller Vakfı'nın desteğiyle bir yaz çalışma programı düzenlendi. John McCharty, bu programın duyuru metnini hazırlarken ilk defa "Yapay Zekâ" kavramını dile getirdi.³

1959 yılında Erzurum Üniversitesi'nde Cahit Arf, *"Makineler Düşünebilir mi ve Nasıl Düşünebilir?"* başlığı altında bir konferans verdi. Cahit Arf, konferansını şu ifadelerle bitirmişti: "Makineler, insan kapasitesinin çok üstünde bilgileri depolayabilir ve işleyebilir; ancak insan gibi estetik değildir. İnsan gibi belirsiz durumlarda iş yapabilme kabiliyetleri yoktur. Makinelere bin tane iş yaptırabiliriz; ancak bin birinci işi insan yapabilecekken, o bunda zorlanacaktır."⁴

1997 yılına gelindiğinde, Japonya'da ilk uluslararası RoboCup yarışması düzenlenmiş, IBM'in satranç bilgisayarı Deep Blue ise

Satranç Şampiyonu Kasparov'u yenmişti. Ancak ortada trajikomik bir durum vardı: Maç sonrası basın açıklamasını Deep Blue programı değil, Kasparov yapmaktaydı. O zamana kadar yapılan çalışmalarda, satrançta insanı yenebilecek bir YZ'nın insan gibi düşünebileceği düşüncesi hâkimdi. Artık elimizde, satrançta insanı kolay bir şekilde yenen ama başka hiçbir şey yapamayan bir makine bulunmaktaydı.

Cahit Arf'in de belirttiği gibi, tekil alanlarda her şeyi yapabilecek makineler üretebiliyorduk; ama bu makineler, onun dışında herhangi bir şey yapamıyordu. Yeni bir paradigma değişikliğine gidilmesi gerektiği açıktı.

Bilim insanları, bu zamana kadar insan düşünce yapısından hareketle sinir sisteminin işleyişini modelleyerek birçok probleme çözüm üretmeyi başarmışlardı. Ancak bu çözüm sadece o problemi çözmek için kullanılabiliyor, başka bir problemin çözümü için kullanılamıyordu. Bunun sebebi, üretilen ve makineye öğretilen algoritmanın o probleme özel olmasıydı. Makine de bizim öğrettiğimizden farklı bir şeyle karşılaştığında işlemez hale geliyordu. Daha çok makine öğrenmesi ile oluşturulan bu tür algoritmalar, küçük ölçekli bilgisayarlarda sınırlı işlemci kapasiteleri ile kullanılabiliyordu.

İnsan beyninin yaklaşık yüz milyar sinir hücresi içerdiği düşünülürken, onu modelleyebilecek bir teknik altyapı mümkün gözük-müyordu. Ancak bu sorunları da aşmak çok uzun sürmedi. Yapay sinir ağları ile makineler kazan-dırmaya başladığımız düşünme becerisi, depolama alanlarının ve

Tarihteki ilk YZ örneği, MÖ 250'de inşa edilen "Mısır Su Saati" olarak bilinen basma tulumba oldu.

³ Stuart Russel, *İnsanlık İçin Yapay Zekâ*, Buzdağı Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2021, s. 17.

⁴ Cahit Arf, *"Makineler Düşünebilir mi ve Nasıl Düşünebilir?"*, Atatürk Üniversitesi Üniversite Çalışmalarını Muhite Yayma ve Halk Eğitimi Yayınları, Erzurum, 1959.

işlemci hızlarının artmasıyla yeni bir boyut kazandı. Kişisel bilgi-sayarlarımızda hem depolama alanımız hem de işlemci hızlarımız sınırlıydı. Ancak bulut teknolojisi sayesinde, sınırsız sayıda veri depolamamız teknoloji vadileri kurarak çok hızlı çalışabilen işlemcileri bir araya getirmemiz mümkün oldu.

Teknik kapasitelerin artması, oluşturulan algoritmaların çeşitlenmesinin ve yapay sinir ağlarını katmanlı bir şekilde, yeniden farklı mimarilerle kurulmasının yolunu açtı. Artık algoritmalara komut vermeye ihtiyacımız kalmayacaktı. Biz onlara işlenmiş hazır veri kümeleri verecek onların bu verilerden çıkarsamalar ve genellemeler yapmalarını sağlayacaktık. Bu da, kendi kendilerine öğrenmelerinin yolunu açacaktı.

Artık yeni bir problemimiz vardı: Çağımızın en önemli madeni, veri olmuştu. Yeni ürettiğimiz; kendi kendine düşünebilen, mantık oluşturabilen, bu mantıkla sonuçlara ulaşabilen, öğrenen, bizim görmekte zorlandığımız veriler arası ilişkileri kurabilen makinenin en önemli ihtiyacı veriydi. Makineler veriyle beslendikçe, daha doğru sonuçlara ulaşma imkânı kazanıyordu. Kurmuş olduğumuz teknoloji vadileri ile verileri depolama imkânımız, oralarda kurduğumuz çok yüksek işlemci gücüne sahip bilgisayarlarla ve kendi kendine öğrenen algoritmalarla, topladığımız veriyi işlememiz ve yapay zekâları eğitmemiz olağan hale gelmişti.

YZ, yeni bir alan olması dolayısıyla birçok farklı kavramla ifade edilmekteydi. Teknik yeterlilikleri açısından ele alındığında,

genelde üç kavramla konuşulmaya başlandı. Tekil alanlarda bizden çok daha hızlı işlemler yapabilen, oyunlarda insanları yenen, çok iyi resim yapabilen, iletişim kurup sohbet edebilen yazılımlar genellikle “dar yapay zekâ” olarak isimlendirildi. Dar yapay zekâların bir araya gelerek, insan gibi her karşılaştığı probleme çözüm üretebilecek türden YZ’ler ise “yapay genel zekâ (YGZ)” olarak isimlendirildi. Son yıllarda karşılaştığımız gelişmeler, YGZ’ye ulaşıldığı hissinin baskın hale getirse de, hâlâ YGZ’ye ulaştığımız söylenemezdi. Bir gün YGZ’ye ulaşabilirsek, o gün bir zekâ patlaması ile birlikte “süper zekâ”ya ulaşacağımız düşünülüyordu.

YZ alanının ilklerinden olan matematikçi I. J. Good, 1965 yılında “süper zekâ”yı şöyle tanımlanmaktaydı: “Bir aşırı zeki makineyi, ne kadar akıllı olursa olsun her insanın entelektüel faaliyetlerini misliyle aşabilecek bir makine olarak tanımlayalım. Makinelerin tasarımı, bu entelektüel faaliyetlerin bir tasarımı olduğundan, bir aşırı zeki makine daha da iyi makineler tasarlayabilir; bir ‘zekâ patlaması’ yaşanacağına şüphe yoktur ve insanın zekâsı da çok geride kalacaktır. Dolayısıyla, ilk süper zekâ makine, insanın yaratma gereksinimi duyacağı son icat olacaktır; yeter ki makine, bize onu nasıl kontrol altında tutacağımızı söyleyecek kadar yumuşak başlı olsun.”⁵

Günümüzde hisse alım satımlarını büyük ölçüde YZ’ler eliyle gerçekleştiriyoruz. YZ’ler artık

film senaryosu yazıp film çekebiliyor. Büyük haber merkezlerinin hazırladığı haberlerin çoğunluğunu da artık YZ servis ediyor. Çıkabilecek salgınlara dair öngörüler ve uyarılar, önce YZ tabanlı programlardan geliyor. Geçmişte yaşamış ünlü bestekârların eserleri ile eğitilen YZ’ler, bugün “O bestekârlar yaşasalardı nasıl bir beste yaparlardı?” sorusuna cevap olarak yeni besteler üretebiliyor. Ressamların eserlerinden üretilen resimler ise artık uzmanlar tarafından bile ayırt edilemez hale gelmiş durumda.

Gün içinde büyük şirketlerin müşterileri hizmetleri ile görüşüp problemlerimizi halletmek istesek, bizleri YZ’ler karşılıyor ve problemlerimiz onların eliyle çözülüyor. Tüm verilerimiz artık kayıt altında ve bizi bizden daha iyi tanıyan algoritmalar, bu verilerle her geçen gün daha çok hoşumuza gidebilecek içeriklerin önümüze düşmesini sağlıyor. Belki de sosyal medya mecralarında farkına varmadan, manipüle edilmiş verilerle yönlendirilmemizi mümkün kılacak ortamlar oluşturuluyor. Artık bizim yerimize düşünen, planlayan, bizi yönlendiren; bizi bizden daha iyi tanıyan, tüm mahremiyet alanlarımızı altüst eden, her an bizi dinleyen, bizimle ilgili verileri kayıt altına alan ve gün içinde bunu bize karşı kullanan akıllı bir cihazla karşı karşıyayız.

Bu programlar eliyle “terörist” ilan edilebiliyoruz, iş başvurularımız reddedilebiliyor. Tarih boyunca hiç bu şekilde bir şeyle karşılaşmamıştık. İşlerimizi kolaylaştıracak aletler üretirken, kendi yerimizi alacak bir şey düşünmemiştik. Sanırım bütün insani özelliklerimizi yavaş yavaş ortadan kaldıracak bir sürecin

5 Nick Bostorn, *Süper Zekâ*, Koç Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, 2020, İstanbul, s. 20.

içine doğru gidiyoruz. Bir sonraki adımımız, bu makine ile bütünleşmek olacak. Hâlihazırda başkaları ile rekabete bu kadar odaklandığımız bu çağda, başkalarından daha zeki, daha güçlü, daha dayanıklı ve daha üretken bir yaşam vaadi olarak makineyle bütünleşmemiz istense, bu vaatlere karşı koyabilecek miyiz?

YZ da tarihteki diğer devrimler gibi bir dönüm noktasıdır. Ancak bu sefer karşımızda sadece bir araç değil; öğrenen, karar veren ve bir gün kendini yeniden tasarlayabilecek bir icat var. Belki de asıl soru şu: «Her işimizi makinelere emanet etmişken, düşünmeyi de makineye havale ettiğimizde; her şeyin makineleşmiş olduğu bir dünyada insan kalmayı başarabilecek miyiz?» Ya da daha da önemlisi: «İnsan olmanın anlamını, YZ'ye rağmen değil; onunla birlikte yeniden tanımlayabilecek miyiz?» Yeni bir dünyanın kapılarının aralandığı bu süreçte, kendi köklerimizden hareketle yeni bir anlam ve kavramlar dünyası inşa edebilecek miyiz?

YZ'yi insanın karşısına değil, yanına konumlandırmak gerekiyor. Teknolojinin kaçınılmaz ilerleyişi ile insanın özgür iradesi arasındaki dengeyi kurarak, birbirini besleyen yeni bir bütünlük oluşturmak, yakın gelecekteki en önemli konularımızdan biri olacak. Bu yaklaşım, teknoloji ve insanı birbirine rakip güçler olarak görmekten ziyade, birbirini tamamlayan iki unsur olarak ele almayı gerektiriyor.

YZ'nin sunduğu olanaklarla insani değerleri harmanlayarak, her ikisinin de güçlü yönlerini öne çıkaran ortak bir gelecek inşa etmek mümkün olmalı.

Tarihsel süreç incelendiğinde, her büyük teknolojik dönüşümün insanın kendini yeniden tanımlama kapasitesini ortaya çıkardığını söylemek mümkün. Bugün karşı karşıya olduğumuz durum, salt bir araç-kullanıcı ilişkisini aşan nitelikte. Yapay zekânın kendini geliştirme potansiyeli, onu geleneksel teknolojik araçlardan farklı bir konuma yerleştiriyor. Bu noktada kritik olan, insani özelliklerin bilinçli şekilde korunup geliştirilmesi gerekliliğidir. Makinelerin sağladığı zaman ve imkânlar, insani bağların derinleştirilmesi için kullanıldığında daha anlamlı hale gelecektir.

Veri işleme ve analiz konusundaki üstünlüklerine rağmen, makinelerin insana özgü anlam yaratma kapasitesini tam olarak kopyalaması mümkün görünmüyor. İnsanın kırılabilirliği, belirsizlik karşısındaki yaratıcı tepkileri ve sezgisel anlayışı; teknolojik sistemlerin ulaşamayacağı nitelikler olarak öne çıkıyor. Geleceğin en değerli becerileri, tam da bu insani özellikleri korumak ve geliştirmek üzerine şekillenecek.

Bu süreçte önemli olan, teknolojiyi reddetmek yerine onunla kurulan ilişkiyi sağlıklı sınırlar içinde yapılandırabilmek. İnsanın, teknolojik gelişmeler karşısındaki konumunu yeniden düşünmesi; kendi özünü korurken yeni olanakları da değerlendirebilmesi gerekiyor. YZ'nin sunduğu imkânlar, ancak insani değerler ve anlam arayışıyla bütünleştiğinde gerçek potansiyelini ortaya çıkarabilir.

Veri işleme ve analiz konusundaki üstünlüklerine rağmen, makinelerin insana özgü anlam yaratma kapasitesini tam olarak kopyalaması mümkün görünmüyor. İnsanın kırılabilirliği, belirsizlik karşısındaki yaratıcı tepkileri ve sezgisel anlayışı; teknolojik sistemlerin ulaşamayacağı nitelikler olarak öne çıkıyor. Geleceğin en değerli becerileri, tam da bu insani özellikleri korumak ve geliştirmek üzerine şekillenecek.

Durdurulamaz “İlerleme”nin Laneti!

Mehmet ÖDEMiŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Ege Ün. Birgivi İlahiyat Fak.

Tarih boyunca insanoğlunun teknolojiyle kurduğu ilişki hep tartışma konusu olmuştur. Zira teknik ve onun daha sofistike biçimi olan teknoloji, beraberinde pek çok kolaylık, yarar ve kâr getirirken, ihtilaflı bir “ilerleme”ye hizmet etmiştir. İçinde bulunduğumuz yaşamsal koşullarda, teknolojik ilerlemenin üretenler için kapitalist, tüketenler içinse konformist yararları açık bir şekilde deneyimlenmektedir. Pratik yararlarına odaklananlar için “ilerleme”nin mahiyeti hakkında düşünmek gereksiz görülürken, teknoloji felsefesi hakkında okuyup yazanlar için “gidişat” görmezden gelinemeyecek kadar riskli bir hâl almıştır. Peki, ilerleme tam olarak nedir?

Basit bir tarifle, ilerleme; her şeyin “daha iyiye, daha güzele ve daha doğru” ya seyrini anlatan yukarı yönlü bir devinim hâlidir. İlerlemenin faili insan olduğunda, özünde neyin gerçek bir ilerlemeye veya neyin gerilemeye karşılık geldiğini tespit etmek zorlaşmaktadır. Zira bu konuda dinî, felsefi, ideolojik, ekonomik ve sosyolojik bakış açılarından kaynaklı ayrıkçı yaklaşımlar etkili olmaktadır.

Epistemolojik ve bilimsel anlamda ilerleme, bilgisel birikimin bulunduğu noktadan daha ileriye taşınması sürecidir. Bu yaklaşımda bilginin birikimsel ve eklemlenmeli yönü öne çıkmaktadır. Ekonomistler ilerlemeyi, büyüme ve verimlilik kavramlarıyla birlikte anmayı tercih ederken, siyaset bilimciler ise demokrasi, insan hakları ve siyasal bilincin kitlesel yaygınlık kazanmasıyla koşul görmektedir. Bazı sosyal bilimciler ilerlemeyi toplumsal refah, eşitsizliklerin son bulması ve adaletin yaygınlaşması gibi kavramlara bağlarken, sosyolojizm için bu, toplumsal dinamiklere bağlı olarak gelenekten moderne geçişi ifade eder. Filo-

zofların ekseriyeti, ilerlemeyi salt maddi temelli düşünmenin yanlış olacağını; esas ilerlemenin teknik değil, etik olması gerektiğini kaydeder.

İlahiyatçılarsa, insanın kendine, doğaya ve Tanrı'ya yabancılaşmasıyla sonlanan; metafizik derinliğin kaybı ve sığlığın derinleşmesine yol açan, ahlaki değerlerden bağımsızlaşmış insan tipleri üreten ve fitratın bozulmasına neden olan ilerlemenin, özünde bir dekadansa karşılık geldiğini ifade etmektedir. Zira bu türden bir ilerleme, insanlığın bireysel ve kolektif huzuruna hizmet etmeyeceği gibi, yaratılışın ilâhî hedefleriyle örtüşmeyecektir. Yaratıcının iradesinden bağımsız ilerlemeci tarih doktrinini sorunlu bulan teologlar, bilgiyle hikmetin; teknik ile etiğin, ilimle amelin parçalanamaz birliğine vurgu yapar. Farâbî'den Gaz-zâlî'ye kadar pek çok mütefekkir, erdem, adalet ve kâmil insan gibi kavramları merkeze alarak ilerlemeyi; fizik ve metafizik, etik ve ontik bağlamlarıyla birlikte tasavvur eder.

Aydınlanma döneminden başlayıp postmodernizme kadar

uzanan ilerleme fikri, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bugün entelektüel söylemlerde, matbuat dünyasında, radyo ve TV programlarında “ilerici-gerici” tasnifi sadece bizim ülkemizde değil, küresel ölçekte devam etmektedir. Kimilerine göre, ilerleyebilmek için artık tarihin çöplüğüne atılması gereken dinden kurtulmak gerekirken; kimilerine göre ilerlemenin asıl itici gücü dindir. Sözgelimi *History of the Idea of Progress (İlerleme Fikrinin Tarihi)* adlı kitabında Robert Nisbet, Hristiyanlığı modern ilerleme fikrinin tüm bileşenlerini içeren bir din olarak tarif eder. Bu yaklaşımda, sekülerizm ile birlikte evrim geçiren ve yeni formlarıyla hayata içkinleşen Hristiyanlık, ilerlemenin gökten yere inmesine aracılık etmiştir.

Düşünce tarihi boyunca pek çok farklı perspektifte incelenen ilerlemecilik nosyonu, günümüzde adeta anlam daralmasına uğramış ve teknolojik ilerlemeye indirgenmiştir. Teknolojik ilerlemenin tarihi, kadim medeniyetlere kadar uzanmakta olup, modern çağa birlikte bilimsel ve iktisadi bir boyut kazanmıştır. Teknolojiye atıfta bulunarak ilerleme fikrine destek veren F. Bacon, R. Descartes ve K. Marx gibi düşünürler, bu paradigmanın yeni bir tarihsellik ve kültürel içerik yarattığını ifade eder. Modern dönemde teknolojik ilerleme, öncelikle belirli bir kaynak maliyetiyle üretimin artmasını amaçlasa da; gelişen noktada yaşamı baştan ayağa değiştirerek sosyolojik, kültürel ve küresel etkiler yaratmaktadır.

Bugün artık teknoloji, eşittir yapay zekâ teknolojisi. Yapay zekâ teknolojisi, neredeyse hiç kimsenin kullanmaktan geri

kal(a)madığı; fakat aynı ölçüde hem kullanıcılar hem de kimi düşünürler —bahusus sosyal bilimciler —tarafından eleştirilen bir üretim ve ilerleme biçimi/ideolojisidir. Sadece iktisadi ve pratik üretime kaynaklık etmemekte, aynı zamanda bir zihniyeti temsil etmekte ve toplum düzeni ihdas etmektedir. Eleştirilmesinin gerisindeyse hatırı sayılır somut saikler ve haklı kaygılar yer almaktadır.

Teknofobik nedenlerle ilerlemeyi yavaşlatmanın veya durdurmanın trajik sonuçlar doğuracağını savunanlar bir kutupta; hırs, rekabet, tamahkârlık ve trans-hümanizm gibi çeşitli ideolojik yaklaşımlarla geliştirilen teknolojilerin telafisi olmayan felaketlere yol açabileceğini dile getirenler diğer kutupta konuşlanmış görünmektedir. Öyle ki ikinci senaryo, teknolojiyi yakından takip eden, hatta üretim süreçlerine aktif olarak katılan pek çok uzman için varoluşsal bir tehdit olarak değerlendirilmektedir.

Özelde yapay zekâ, genelde ise teknoloji ile ilgili asıl tehlike; bilginin teknik eliyle herhangi bir ürüne dönüşmüş formu değildir. Fizik ve metafizik düzeyde evren için gerçek tehlike, her zaman insan olmuştur. İnsanın, mamule dönüştürdüğü bilgiyle ilişkisinin geçmişini incelendiğinde, başarısız bir sınav verdiği aşıkârdır. Örneğin, parçacık fiziğinin tarihini incelediğimizde, işin başında, hiç kimsenin Hiroşima ve Nagasaki gibi bir sonu aklından geçirmediğini görürüz. II. Dünya Savaşı, iyimser istatistikçilere göre seksen milyon cana mal oldu. Peki, bu sonucu kim öngörmüştü? Biz bu satırları yazarken, katil devlet İsrail Gazze’de — tespit

edilen rakamlara göre — altmış bine yakın insanı katletti. Hem de daha evvel insanlığın tecrübe etmediği bir şekilde: Film seyrederek gibi, gözlerimizin önünde. Bu insani yıkımda en büyük yardımcısı, teknoloji özellikle de yapay zekâ oldu.

Tarih boyunca akıl ve teknik üstünlüğü ele geçiren, iktidarı; iktidarı elde eden de hükmü (öteki hakkında karar verme kudretini) ele geçirmiştir. Tabiri caizse “mühür kimdeyse sultan o” olmuştur. Daha trajik olanı, tarih “maddeye hâkim olanın her zaman mânâyâ da hâkim olduğunun” şahididir. Elan mezkûr teknolojiyi kimlerin elinde tuttuğu ve geliştirmeye devam ettiği düşünüldüğünde, insanlığın hayrına bir teknoloji olmadığını/ olmayacağını düşünmek; teknoloji karşıtlığı veya basit kötümserlik denilerek geçiştirilemeyecek haklılıktadır. Hâlihazırda yapay zekâ uygulamaları, küresel şirketlerin kapitalist hedeflerinin hayata geçirilmesine daha fazla hizmet ederken; insanın ontolojik özelliklerini açık bir saldırıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Arzda ve âlemde insanı diğer türler karşısında “Tanrısal kayda” aldırان özelliklerimiz; akıl, irade ve inanma yetilerimizdir. Fakat YZ teknolojileri, zihinsel yeteneklerimizin gerilemesine ve Yaratıcıyla bağlarımızın zayıflamasına hizmet etmektedir.

İnsan davranışlarının algoritmalar yardımıyla tahmin edilmesi ve bunun karar süreçlerinde manipülasyon için kullanılması, teknolojinin güçlülerin elinde nasıl kötüye kullanıldığının çok basit bir örneğidir. Çevrimiçi izler ve saklanan veri tabanları aracılığıyla alışkanlıkların pekiştiril-

mesi veya değiştirilmesi, seçme özgürlüğüne açık bir saldırıdır. Daha kötüsü, zihin okuma teknolojisiyle henüz eyleme dönüşmemiş fikirlerin yönlendirilmesi; etik ve sosyal sorundan öte, ontolojik bir tehdittir. Niyetleri, duyguları ve diğer zihin durumlarını okuyan YZ sistemlerine sahip şirketler, “en mahrem”i ihlal etmenin ötesine geçmektedir. Üstelik, istisnalar dışında küresel şirketler, mezkûr teknolojinin varlığını dahi itiraftan imtina etmektedir.

Sinirbilim ve nöroteknolojideki son gelişmeler, çeşitli nöron kümelerinin devinimini kayıt altına almayı ve oluşturulan algoritmalar yoluyla hücre okumayı mümkün kılmaktadır. Mezkûr teknolojiler, sadece zihinsel etkinliği okumakla kalmamakta; aynı zamanda hedef odaklı doku uyarımı yaparak beyni manipüle etmeyi de içermektedir. Şimdilik genelde terapötik amaçlar için kullanılan bu metotlar, giderek yaygınlaşmakta ve insan failliğini elimine edecek şekilde kullanılmaktadır.”¹

Diğer yandan, teknolojinin, yükü hafifleten cihazlardan oluşan bir ortam aracılığıyla gerçeklikten derin bir kopuşa yol açtığı endişesi ciddiye alınmalıdır. Dezenformasyon, işlenmiş bilgi, sahte içerikler, sıfırdan üretilmiş görsel ve işitsel filmler, *Deepfake*’ler (sahte videolar), GAN’lar (*Generative Ad-versarial Networks*/ Çekişmeli Üretici Ağlar) ve algoritmik önyargılar, dijital istismarı tespit etmede çetin zorluklar yaratmakta ve çevrimiçi bilgiye olan

güvensizliği artırmaktadır. Yapay sinir ağları tarafından oluşturulmuş, hiçbir gerçekliği olmayan görseller yeni nesil sahte haberleri temsil etmektedir. Bu tür haberlerin ikna ediciliği, konvansiyonel medyanın yöntemlerine göre çok etkilidir. Bu yeni teknolojiler, bilgi güvenliğini yeni bir aşamaya taşımıştır. Üstelik YZ teknolojisi, kullanıcıyı bağımlı hâle getirecek özellikler taşımakta ve beyin kimyasalları aracılığıyla hedonik deneyimler yaşatmaktadır. Teknolojinin bu son sürümü, bağımlılığa yol açan nörotransmitterler ve çeşitli hormonlar salgılatmak suretiyle muhatabını kendine müptela yapmaktadır.

Modern dönemde ivmelenen aklın yükselişinin ve insanın kutlanmasının ete kemiğe bürünmüş hâli kabul edilen YZ teknolojisi ile ilgili öne çıkan en önemli problemlerden biri de kontrol sorunudur. Gelecekte kontrolün bütünüyle YZ tarafından ele geçirilmesi, muhtemel bir risktir. Robotların kendi enerji kaynaklarını geliştirdiği, tümüyle otonom varlıklara dönüştüğü ve asla geçmemeleri gereken kırmızı çizgilere aştığı; insan hayatının öncelikli olduğu algoritmaların yerini, robotlar tarafından yazılmış ve robot varlığını merkeze alan yazılımların aldığı bir sabaha uyardığımızda, başımıza gelecek olan nedir?

Unutmayalım ki bu olasılıklar, bilim kurgu filmlerinin hayali senaryolarından daha fazlasına karşılık gelmektedir. Bu tehlikelere dikkat çeken Stephen Hawking “Yapay zekânın başarıyla yaratılması, uygarlık tarihimizin en önemli olayı olabilir; ancak riskleri nasıl önleyeceğimizi öğrenmezsek, aynı zamanda

¹ Bk. Mehmet Ödemiş, “Yükselen Karşıtlık: Teknoloji ve İnsanlık”, *İslam Dünyasında Kültür ve Teknolojinin İmkân ve Sınırlılıkları-1*, ed. Doğan Fırıncı vd (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020S).

sonuncusu da olabilir.” diyerek meselenin hayatiyetine vurgu yapmıştır. İnsan zekâsının aşıldığı ve teknoloji üzerindeki denetimin imkânsızlaştığı bir geleceğin neler getireceğini tahmin etmek, bugünden çok zor görünmektedir.

Artık kendi kodlarını yazan, yani kendi türünün üretimini yapan; sadece sanal âlemde değil, gerçek hayatta da hareket eden failer olarak karşımıza çıkan ve fakat giderek daha fazla bilmediğimiz bir türe dönüşen yapay zekâya karşı duyulan korku, temelsiz değildir. *Humanoid* (insanimsı) adı verilen android robotlar, şimdiden hayatlarımıza karışmaya başlamış ve gün geçtikçe çeşitli amaçlarla kullanımı yaygınlaşmıştır.²

Endişe; bugün alet kullanır gibi kullandığımız robotların, gelecekte bir tür robotik bilinç geliştirerek otonom hareket kabiliyeti kazanmasıdır. Bu alanın öncülerinden pek çok isim, kaygılarını dile getirmekte ve olası risklere dikkat çekmektedir.

Yapay zekâ teknolojisiyle birlikte, insan beynini yapay zekâ donanımlı androidlere aktararak ıslah edilmiş, güçlendirilmiş ve geliştirilmiş üst insan/ ultra insan yaratmaya çalışmak amaçlanmaktadır. Bu niyetle biyo/nano/info teknolojilere başvurma beraberinde getireceği pek çok sorun vardır. Başta varoluşsal problemler olmak üzere, sosyolojik, psikolojik, ahlaki, hukuki ve dinî pek çok sorunun baş göstermesi kaçınılmazdır. Bir teknolo-

jiyi geliştirirken onun tüm olası sonuçlarını hesaba katmak, kapitalist ve pragmatist yaklaşımların esiri olmamak; tercihten çok zorunluluktur.³

Yapay zekâ teknolojisi, sadece pratik yaşamsal faaliyetlerimizi etkilemekle kalmamakta; aynı zamanda dinden metafiziğe kadar uzanan yeni bir kültür inşa etmektedir. Teknolojik bütünleşme, dijitalleşme, genetik, sibernetik, nörobilim ve nihayet genel yapay zekâya doğru gidilen süreçte, din ve gelenekten beslenen pratiklerimiz ile değer dünyamız hızlı bir başkalaşım geçirmektedir.⁴

Neredeyse tüm teknolojiler, onları benimseyen insanları ve toplumları çoğu zaman tanınmayacak şekilde değiştirir. Yapay zekânın bir teknoloji olarak, önceki teknolojilerden daha büyük bir etkiye sahip olacağı açıktır. Gelişen noktada, ilerleme; kontrolsüz, opak, ekonomi mantığından kopup ideolojik karabasana dönüşmüş ve durdurulamaz bir hâl almıştır. Theodor Adorno’nun vurguladığı gibi: “Durdurulamaz ilerlemenin laneti, durdurulamaz gerileme”dir.

Yapay zekâ teknolojisiyle birlikte, insan beynini yapay zekâ donanımlı androidlere aktararak ıslah edilmiş, güçlendirilmiş ve geliştirilmiş üst insan/ ultra insan yaratmaya çalışmak amaçlanmaktadır.

2 Bk. Ödemiş, “Teolojik Bir Mesele Olarak Yapay Zekâ ve Humanoidler”, *Yapay Zekâ ve İslâm*, ed. Mehmet Bulgen (İstanbul: Timaş Yayınları, 2024).

3 Bk. Ödemiş, “Yapay Zekâda Ruh/ Bilinç ve Menşei Problemi”, *Yapay Zekâ, Transhümanizm, Din*, ed. Muhammed Kızılgeçit vd. (Ankara: DİB Yayınları, 2021).

4 Bk. Ödemiş, “Algoritmik Zihinler Sorunu, Zihin Transferinin Kelâmî Kritiği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2025), 216-231.

Yapay Zekâ: Sessiz Devrim Görünür Etkiler

Vahit YALIN

FSMVÜ İslami İlimler Fak.,
Doktora Öğrencisi

Bir sabah uyandığınızda telefonunuz size bir dostunuzun ya da eşinizin doğum gününün yaklaştığını hatırlatıyor. Hediye önerileri isteyip istemediğinizi soruyor. Bilindik video izleme platformu, favori programlarınızı ya da sevdiğiniz şarkıları öneri olarak sunuyor. Sosyal medyada bir dostunuzun profili önünüze düşüyor: “Bunu tanıyor olabilir misin?”

Telefonunuzdaki fotoğraflar, “anı” başlığıyla ya da çıktığınız şehrin adıyla kendiliğinden bir albüme dönüşüyor. Geçen ay şampuan aldığınız alışveriş sitesi, “Şampuanın bitmek üzere olabilir, yeniden almak ister misin?” diye bildirim gönderiyor. Örnekleri çoğaltmak mümkün. Adını bilmesek de kullandığımız, farkında olmasak da hayatımızı düzenleyen bir teknoloji: Yapay zekâ.

En temel hâliyle yapay zekâ, insan benzeri düşünme ve öğrenme kabiliyetlerine sahip bilgisayar sistemleridir. Günümüz teknolojilerinden ayrılan en önemli özelliği ise insan zekâsını taklit edebilmesidir. Ancak meseleyi sadece “bilgisayarlar artık akıllı” şeklinde tanımlamak, bu dönüşümün gücünü hafife almak olur. Yapay zekâ, var olan durumları gözlemleyen; daha önce işlediği verileri ve parametreleri yeniden değerlendirerek hızlı tepkiler üreten bir sistemdir.

Belki de bilgisayarın icadından sonra dijital dünyadaki en büyük gelişim diyebileceğimiz bu teknolojinin tarihi de aslında sanıldığı gibi birkaç yıllık değil. 1950’de “Makineler düşünebilir mi?” sorusuyla başlayan bu serüven, 1956’daki bir konferans (Dartmouth Konferansı) ile bilimsel bir disiplin hâline geldi.¹ İlk yıllarda beklentiler büyük, teknoloji ise sınırlıydı. Bu nedenle 1970’ler ve 1980’ler, yapay zekâ için biraz daha durağan geçti diyebiliriz.²

¹ Dünden Bugüne Yapay Zekâ, 2020.

² Yapay Zekâ Kışı Nedir?, 2023.

İlk dönemlerinde problem çözme, sembolik yöntemler gibi çalışmalara yönelik olarak kullanılan yapay zekâ, veri hacimlerinin artması, algoritma ve hesaplamaların gelişmesi gibi bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler ile asıl ivmesini 2010'lardan sonra, özellikle derin öğrenme ve büyük veri devrimiyle yakaladı. 2020'lere geldiğimizde, artık yalnızca akademik laboratuvarlarda değil; doğrudan cep telefonlarımızda, sosyal medyada, alışveriş sitelerinde karşımıza çıkan bir gerçekliğe dönüştü. Günümüzde konuşmayı, görüntüleri ve verileri tanıma; tahminlerde bulunma gibi işlemleri yerine getirebilmesini sağlayan derin öğrenme ile gelişmeye devam ediyor.³

Peki, "Bunları nasıl yapıyor?" diye sorduğumuzda karşımıza bazı temel çalışma yöntemleri çıkıyor. Yapay zekâ, makine öğrenimi sayesinde verilerden kendi kendine öğrenebiliyor; yani programcılar her adımı tek tek yazmasa da sistem, örneklerden yola çıkarak kurallar oluşturabiliyor. Bunu yaparken de tıpkı insan beynindeki nöronlara benzeyen yapay sinir ağlarını kullanıyor;

böylece gelen bilgileri katman katman işleyerek anlam çıkarıyor. Eğer konu daha karmaşık ilişkileri çözmekse, derin öğrenme devreye giriyor ve çok daha fazla katmanla çalışarak, örneğin bir yüzü, sesi ya da nesneyi tanıyabiliyor.

Bilişsel hesaplama dediğimiz yaklaşımla yapay zekâ, insan gibi düşünmeye ve iletişim kurmaya çalışıyor; konuşmaları anlayabiliyor, görselleri yorumlayabiliyor. Tüm bu süreçlerde, hızlı ve çok katmanlı analizler yapmak için ileri algoritmalar devreye giriyor; böylece nadir görülen durumları bile fark edebiliyor. Bu sistemlerin çalışması için gereken güçlü işlem kapasitesini ise grafik işlem birimleri (GPU'lar) sağlıyor. Kısacası, yapay zekâ bu araç ve yöntemler sayesinde öğreniyor, yorumluyor ve her geçen gün daha da gelişiyor.⁴

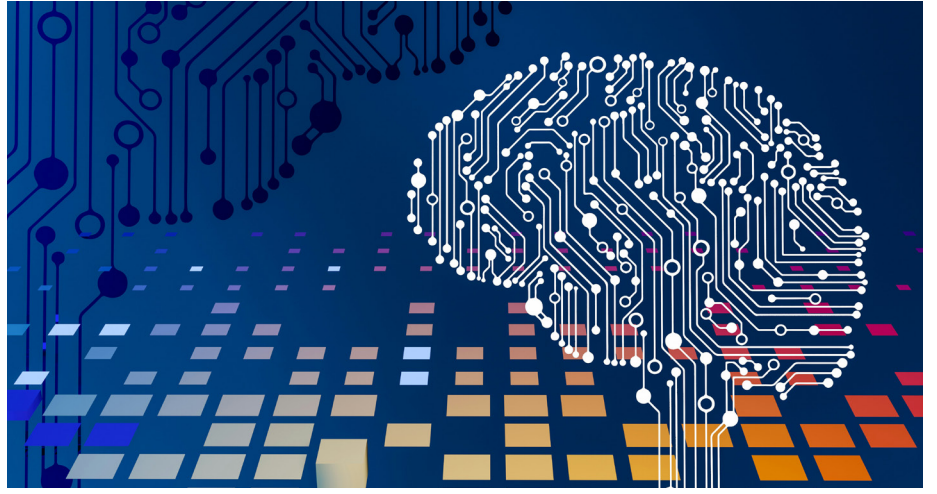
Son birkaç yıl içinde, hem tanınmış hem de daha az bilinen pek çok teknoloji şirketi yapay zekâ tabanlı platformlarını ardı ardına kullanıcıların hizmetine sundu. OpenAI (ChatGPT, 2022), Microsoft (Copilot, 2023), Google

***Yapay zekâ,
makine öğrenimi
sayesinde verilerden
kendi kendine
öğrenebiliyor;
yani programcılar
her adımı tek tek
yazmasa da sistem,
örneklerden yola
çıkarak kurallar
oluşturabiliyor. Bunu
yaparken de tıpkı
insan beynindeki
nöronlara benzeyen
yapay sinir ağlarını
kullanıyor; böylece
gelen bilgileri katman
katman işleyerek
anlam çıkarıyor.***

3 Coşkun & Gülleroğlu, 2021.

4 Data, 2021.

“Yapay zekâ kullanmamak bizi işsiz bırakacak!” olduğunu belirtmek gerekiyor. Zira yapay zekâyâ rağmen değil, yapay zekâ ile çalışma kültürü, alışkanlıkları ve stratejileri geliştirmeliyiz. Yani, asıl mesele işin değil, becerilerin dönüştüğü bir ortam sağlanmalı.

(Gemini, 2023), Anthropic (Claude, 2023), DeepSeek, Mistral ve Pi.ai (2024) gibi örnekler bunun en bilinenleri arasında yer almaktadır. Bunlara ek olarak, daha sınırlı ve belirli amaçlara yönelik geliştirilen sayısız yapay zekâ uygulaması da hızla yaygınlaşıyor.

Yapay zekâ araçları, akademik tarama yapmaktan web sitesi, video, müzik ya da kısa film üretimine kadar geniş bir yelpazede kullanıcılarına yeni imkânlar sunuyor. Örneğin, bir araştırma alanıyla ilgili dünya genelindeki tüm akademik çalışmaları ilişki ağlarıyla birlikte görselleştirip sunan akademik asistanlar; yıllar önce kaybettiğiniz annenizin kucağına, bugün doğan çocuğunuzu verdiğiniz duygusal bir video oluşturan yapay zekâlar; ya da aslanla ayının boğuştuğu sahneler kurgulayıp belgesel formatında sunabilen içerik üreticileri artık hayatın bir parçası hâline gelmiş durumda.

Peki, bunca aklın sınırlarını zorlayan uygulamanın ortaya çıkmasından ve bu hızla gelişiyor olmasından korkmalı mıyız? Ya da en çok sorulan soruyu sorarsak; işimiz elimizden alınacak,

işsiz kalacak mıyız?

Yapay zekânın iş dünyasında ve toplumsal yapıda köklü dönüşümlere yol açtığı bir çağdayız. Bu dönüşüm sürecinde, bazı mesleklerin (dil tercümanları, ödev hazırlama işi yapanlar vb.) tehdit altında olduğunu söylemek zor değil. Ancak doğru yaklaşımın, “Yapay zekâ kullanmamak bizi işsiz bırakacak!” olduğunu belirtmek gerekiyor. Zira yapay zekâyâ rağmen değil, yapay zekâ ile çalışma kültürü, alışkanlıkları ve stratejileri geliştirmeliyiz. Yani, asıl mesele işin değil, becerilerin dönüştüğü bir ortam sağlanmalı. Bu süreçte rutin işler azalırken; yorumlama, yaratıcılık, etik karar alma gibi beceriler önem kazanıyor. Ayrıca, yapay zekânın üretim sürecine insan önyargılarıyla yaklaşması (cinsiyet, ırk vs.) ciddi etik riskler yaratıyor. Yapay zekâdan korkmak yerine, onu anlamak, eleştirel yaklaşmak ve bilinçli kullanmak gerekiyor.

Yapay zekâ artık geleceğin değil, bugünün teknolojisi. Bu dönüşümden uzak durmak mümkün değil; ancak yönünü belirlemek bizim elimizde. “Bizi aldatan

*bizden değildir.”*⁵ Hadis-i Şerif mucibince, yapay zekâyı etik ilkelere bağlı ve faydaya odaklı biçimde kullanmak, yani bilinçli bir kullanıcı olmak büyük önem taşıyor. Bu da yapay zekâyı sorgusuz bir otorite gibi görmek yerine, onu anlamaya, sorgulamaya ve doğru yönlendirmeye açık bir araç olarak konumlandırarakla mümkündür.

Araştırma süreçlerinde yapay zekâdan yararlanmak elbette kıymetlidir; ancak tek bilgi kaynağı olarak ona teslim olmak, bizi sorgulayan bir özne olmaktan çıkarır. Konuya dair temel bilgiyi edinmeli, farklı kaynakları tarayarak çok yönlü bir anlayış geliştirmeliyiz. Nihai değerlendirmeyi ise insan aklı ve etik süzgeç ile yapmalıyız. Yapay zekâyı destekleyici, yönlendirici ve geliştirici bir yardımcı olarak görmek, bilinçli kullanımın temelini oluşturur. Bu noktada, özellikle çocuklara dijital okuryazarlık becerisi kazandırmak ve etik ilkeleri gündemde tutmak hayatî önem taşır. Çünkü çocuklar yalnızca teknolojinin tüketicisi değil, gelecekteki üreticileridir.

Dijital okuryazarlık, sadece ekran kullanımını öğretmekten ibaret değildir. Aynı zamanda bilgi kirliliğini ayırt edebilme, algoritmaların yönlendirme biçimlerini kavrayabilme, veri güvenliği farkındalığı ve eleştirel düşünme becerilerini de kapsar. Bu bağlamda, TÜBİTAK'ın yayınladığı içeriklerde sıkça vurgulandığı gibi, çocuklara erken yaşta “bilgiye şüpheyile yaklaşma” refleksini kazandırmak, dijital çağın en

temel becerilerinden biridir.⁶

Teknolojiyi değiştiremeyiz belki, ama onun bizi nasıl etkilediğini yönetebiliriz. Çünkü bu teknoloji hâlâ bizim elimizde. Asıl mesele şu: Yöneten mi olacağız, yönetilen mi?

KAYNAKÇA

Bilim Genc. “Neden İyi Bir Dijital Medya Okuryazarı Olmalıyım? | TÜBİTAK Bilim Genç”. (11 Eylül 2019)

<http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/neden-iyi-bir-dijital-medya-okuryazarı-olmalıyım>.

Coşkun, Fatma, ve Hamide Deniz Gülleroğlu. “Yapay Zekânın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması”. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 54, sy 3 (2021): 3. <https://doi.org/10.30964/auebfd.916220>.

Data, Big. “Yapay Zekâ Nedir, AI Hakkında Bilmeniz Gerekenler”. *GTech*, 09 Eylül 2021. <https://www.gtech.com.tr/yapay-zekâ-nedir-yapay-zekâ-hakkında-bilmeniz-gerekenler/>.

“Dünden Bugüne Yapay Zekâ”. 24 Eylül 2020. <https://www.innova.com.tr/blog/dunden-bugune-yapay-zekâ>.

Müslim, Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *el-Câmi'u's-Sahîh (Sahîh-i Müslim)*. Editör Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, t.y.

Yapay Zekâ Kışı Nedir? - AI EXPLORATION. Blog. 24 Eylül 2023. <https://aix.web.tr/yapay-zekâ-kisi-nedir/>.

çocuklara dijital okuryazarlık becerisi kazandırmak ve etik ilkeleri gündemde tutmak hayatî önem taşır. Çünkü çocuklar yalnızca teknolojinin tüketicisi değil, gelecekteki üreticileridir.

⁵ Müslim, *el-Câmi' u's-Sahîh (Sahîh-i Müslim)*.

⁶ (Neden İyi Bir Dijital Medya Okuryazarı Olmalıyım, 2019)

Murat Kirisci ile Mahremiyet, Manipölasyon ve İnsansızlaştırma Bağlamlarında Yapay Zekâyı Konuştuk

İNSİCAM

*Prof. Dr. Murat Kirişçi Cerrahpaşa
Tıp Faköltesi Temel Tıp Bilimleri
Bölümü öğretim üyesidir.*

S: Hocam, yapay zekâ kullanımı birçok alanda büyük bir trend hâline geldi. Bu ciddi artış, insansızlaştırma ve mekanikleştirme problemini beraberinde getiriyor mu acaba?

C: Yapay zekânın dünya genelinde insanların kullanımına sunulup, insanların artık konuyu bilir hâle geldiği döneme “yeni dönem” diyoruz. Ancak yapay zekânın geliştiricileri esasen 2005’lerde “dükkânı kapattı”. Yani 2005’te yapay zekâ artık bir konu olmaktan çıktı ve daha üst düzey çalışmalara, farklı mühendislik alanlarına evrildi. Biz şu anda yalnızca yapay zekânın “sokağa düşmüş” hâlini görebiliyoruz.

Yapay zekânın bir insansızlaştırma projesi olma ihtimali –yani bu yönde bir beklenti ve bu beklentinin arkasındaki amacın gerçekten bu olduğu– zamanla ortaya çıktı. Ancak süreç itibarıyla, makine ne kadar yüksek güce sahip olursa olsun, insanların yaptığı karmaşık işlerin hiçbirini yapamıyor. Sadece belli bir konuda, belli bir alanda birkaç işi bizden daha iyi yapıyor. Dolayısıyla insansızlaştırma veya insana rağmen bir şey yapması mümkün olmayacaktır. Bu zaten fitrata da aykırı, doğaya da aykırı. Yani Allah’ın yarattığı bu yaşam dengesine aykırı. Bunun arkasında belki, tırnak içinde «kötü niyetli insanların Allah’tan yaratma sıfatını çalma projesi”nin etkisiyle, insansızlaştırma ifadeleri kullanılıyor. Ancak bu, istesenez de istemesenez de bir yerde

duvara tosluyor ve doğal yollarla tekrar insanileşiyor. Mesela çok yakın bir zamana kadar, sosyalleşme diye bir tartışma yapılyordu ve insanların bireyselleştiği; telefonlara, internete aşırı yapıştığı görüşü yaygındı. Yakın zamanda COVID ile başlayan asosyalite ve yapay zekâ tartışmalarının sonrasında da insanlar tekrar doğal yollarla sosyalleşmeye başladılar. Hatta öyle ki, gençler yine telefonlarla iş yaparken dahi kafelerde buluşuyorlar, yine görüşüyorlar. Elbette hâlâ telefonlara aşırı bağımlılar ama bu da bir yerden sonra miadını dolduracak. Pandemi döneminde bu tartışma da çok geçmişti; “insanlar artık asosyal olacak” vesaire diye. Yani bu tam olarak mümkün değil; zira yaradılışımız buna müsaade etmiyor.

Bir dönem, “artık kitap basılmayacak, elektronik olarak okunacak” diye kitap piyasasının kötü bir hale geleceği düşünülüydü ama şu anda, şimdiye kadar gördüğümüzden çok daha güçlü bir kitap piyasasına ve çok daha fazla kitap sayısına sahibiz. Kısacası, dışarıda iyi bir teknoloji üretilse dahi, bunun yaradılış kodlarına

müdahale etmesi mümkün değil. Zaman zaman bazı gelişmeler yaşanıyor; bir yükseliş, bir dalgalanma oluyor. Ancak ortalama insan hayatı, bu dalgalanmanın sonucunda küçük dalgalarla yaşam düzeyine yakın bir çizgide yine hayatını devam ettirebiliyor.

S: Yani, yapay zekânın alt yapısındaki felsefe ve fitrat meselelerinin aslında büyük ölçüde göz ardı edildiğini mi söylüyorsunuz? Daha doğrusu bu iki konuya yeterince odaklanılmadığı için, yapay zekânın felsefi açıdan kendi kendini tüketen bir yapıya mı dönüştüğünü düşünüyorsunuz?

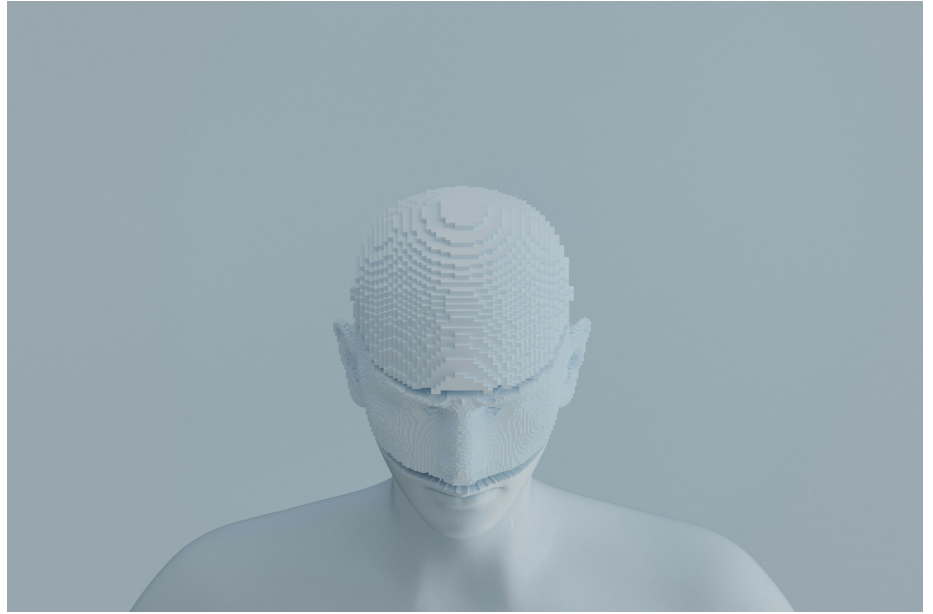
C: Doğal yollarla kendisini tüketmek zorunda; çünkü onu üreten, yaratıcı değil. Yaratıcının verdiği imkânlarla, yani bizim Allah’ın ilminden elde ettiğimiz bilgi, bilim ve teknolojiyle bir şey yapabiliyoruz. Bu güzel bir şey yani, burada bir olumsuzluk yok. Araç çok değerli, bunu da ayrıca söylemek lazım. Yapay zekâ ve benzerleri, blok zincir temelli olsun, veri analitiği olsun- birçok alanda çok harika işler yapıyor. Düzenli bir toplumsal çalışmaya döküldüğünde alabileceğimiz sonuçlar çok güzel olacak. Fakat burada aracı değil aracın arkasındaki amacı tartışmak lazım. Araç çok güzel ama arkasındaki amaç, bunu kötüye kullanıyor. O yüzden, mekanikleşmeye doğru giden bir yapı oluşuyor.

Doğal sosyalleşmeye dönüldükten bir süre sonra insanlar, bir nesil veya bir grup bu mekanikleşme döneminde kendini tüketmiş olsa dahi yeni nesiller kendisini toparlayacaktır. Tıpkı yangında kavrulmuş toprakların arkasından çıkan filizler gibi,

Yapay zekâ ve benzerleri, blok zincir temelli olsun, veri analitiği olsun- birçok alanda çok harika işler yapıyor. Düzenli bir toplumsal çalışmaya döküldüğünde alabileceğimiz sonuçlar çok güzel olacak. Fakat burada aracı değil aracın arkasındaki amacı tartışmak lazım. Araç çok güzel ama arkasındaki amaç, bunu kötüye kullanıyor. O yüzden, mekanikleşmeye doğru giden bir yapı oluşuyor.

toplumda da tekrar yeni bir sosyalleşme ve fitrata, doğal yollarla tekrar bir dönüş olacaktır. Çünkü, yapı bu! Canlı ve cansız fark etmeksizin varlıklarının hepsinin sahibi Allah, nasıl yarattıysa hayat o şekilde devam edecektir. İnsanlar bunu bozmaya çalıştığı zaman, anlık-kısa dönemli kendilerine zarar verebiliyor. Zarar veriliyor ama temelde bir bozma yok! Yapay zekâ da bu araçlardan birisi. Aslında çok yararlı, çok da güzel işler yapıyor. Yaralı işler ve imkânlar yalnızca yapay zekâ ile ilgili değil. Düşünün, bundan 15-20 yıl önce, internet hayatımıza girmemişken, bilgilere ulaşmak daha zordu. Şu anda, bir tuşun altında milyonlarca bilgiye ulaşabiliyoruz. Yani, mantık olarak bundan zarar görmek mümkün değil. Ancak, bu bilgiye ulaşımı ve kolaylığı kötüye kullandıkları için zarar görüyoruz. Mekanikleştirme ve insansızlaştırma projeleri de böyle. Elbette, bunu düşünenler vardır. Her zaman için bununla uğraşacak olanlar da olacaktır. Fakat, hem yaratılış olarak bu mümkün değil, hem de bu kötü niyetli kişilere muhalif olan karşıt gruptaki kişiler (ki karşıt grupta olanlar bile kötü niyetli olabilir) tarafından insansızlaştırmaya karşı duran bir yapı olacaktır. Çünkü tek olan sadece Allah'tır.

Şu andaki yapay zekâyı, "insansızlaştırma projesi" olarak alsak da, sonuçları itibarıyla böyle bir yere gelmeyecektir. Bu yüzden böyle düşünmeye ve korkmaya hiç gerek yok, Allah'ın izniyle. Düşünün bir kere, 2005'te yapay zekâ giriyor hayatımıza. Peki, 2005'ten sonraki dönemde ne oldu? Yani şu anda daha yeni biyomühendislikler üretildi. Yapay zekâ teknolojinin artık hayatta karşılığı olabile-

cek. İnsansız robotlar, İHA/ SİHA dediğimiz, uzaktan çok rahatlıkla kontrol edilebilen cihazlar; sanayide ve üretimde kendi karar verme mekanizmalarıyla iş yürüten makineler devreye girdi ve daha da ileri seviyelere ulaşıyor. Şunun altını çizelim o zaman: Karar verme mekanizmasına sahip makineler var mı? Evet, var. O zaman bu yapay zekânın üstü de var. Yani bir nevi, yapay zekânın artık fiiliyata geçirilmiş hâli bunlar. Daha teorikten daha fiiliyata geçirilmiş hali. Bu döneme "otonom sistemler dönemi" diyoruz. Literatürdeki ismi budur. Peki, bunu bir açalım: Otonom sistemler devrimi, sanayi devriminde insanın önüne geçmiş olan makineleri düşündürtme devrimidir. Burada düşündürtme ironik bir söylem. Gerçekte mümkün değil. Makinelerin bazı şeyleri karar verebilmesinden kasıt, insandan bağımsız iş yürütebilme imkânları üretmesidir. Şu anda da otonom sistemler böyle. Mesela otonom araçlar da böyle; insanın sürüşüne bağlı kalmaksızın çalışan araçlar ya da fabrikalarda insandan bağımsız üretim

yapan makineler... Çünkü robot sistemler tekdüze bir iş yapar. Bu yapay zekâ sistemleriyle üretilmiş olan yeni teknikler ise tekdüzeliği aşan şekilde birbirleriyle işbirliği yapıyorlar. Yani örnek verecek olursak, bir makinenin bakım zamanı geldiğinde, herhangi bir insan iletişimine ihtiyaç duymaksızın makine bir başka makineyi, mesela; X makinesi, Y makinesini çağırıyor. Diyor ki; "Benim bakımım var ama üretimin durmaması lazım, sen geliyorsun, burada devam ediyorsun. Bu arada ben, bakımımı yapıp geleceğim." diyor. Yine, insandan bağımsız olarak bakımını yapıp, gelip sistemin işleyişini devam ettiriyor. Peki, somut bir örnek olsun diye söyleyeyim, diyelim ki bu Üsküdar-Samandıra metrosu biliyorsunuz ki, sürücüsüz gidiyor. Bu otonoma mı dâhil? Evet, uçaklardaki otomatik pilot bunun ilk hallerinden birisi olarak düşünülebilir. Kısa vadeli, daha dar alanda, yeni sistemlerdeki karar makinesi, daha güçlü ve daha geniş. Yani, kendisine bırakıldığında çok daha net işler yapabilen, çok iyi kararlar verebilen

hatta insan hatalarını, insanların mızımlanmalarını falan dikkate aldığımızda bazı işlerin yürümesine engel olan sorunlar, makinelerde olmuyor.

S: Hocam, az önce bir şey dediniz: “Hiçbir makine Allah’ın yerini alamaz.” Mutlaka öyle, buna inanıyoruz. Ama sonra önemli bir şey daha dediniz: “Kendi kendine karar alma mekanizmasına, özelliğine sahip.” Peki, bu kendi kendine karar alma özelliğine sahip olan makine, insanı dinlemeyi de becerebilir mi? O zaman ne yapacağız?

C: İyi oldu açtığınız. Makineler Allah’ın yerini almıyor; arkasındakiler Allah’ın yerini almaya çalışıyor. Makineler insanın yerini almaya çalışıyor. Fakat makinelere karar vermeyi öğreten insanlar. Yani bir makinenin iki tür işletimi var. Tıpkı insanların rasyonel ve irrasyonel yapılarına sahip olması gibi düşünün. Örnek veriyorum: Sigara içmek irrasyonel bir durumdur. Bilirsiniz ki size zarar veriyor ama yine de içersiniz. Ancak bir makineye bunu içiremezsiniz. Yani makine açısından burada mesele zarar veya yarar değildir. Makine, bu konuya rasyonel bakar. Mesela siz, yaşlı bir insanın yolda yürürken zorlandığını gördünüz ve elindeki çantaları almak istediniz. Merhamet duygunuz, yardımlaşma duygunuz vs. sizde doğal olarak vardır ve bir rasyonelitesi olmak zorunda da değildir. Fakat makine, bir işi rasyonel değilse çözemez. Yani siz ona “başla” ve “bitir” arasındaki mutlak komutları vermezseniz, makine rasyonel bir akış kuramaz. Makinenin içinde bir duygu, bir merhamet yoktur. Ağlatabilirsiniz bir maki-

neyi, ama bu bizim ağlamamız gibi değildir; gözünde yaş olmaz. Hayır, gözüne yaş bile koyulsa, makinenin ağlaması komut üzerinden ve rasyonel biçimde olacaktır. Biz ise duygusal olarak ağlarız. İşte örnek veriyorum: Kâbe’yi gördüğümüzde, “lebbeyk” derken biz ağlıyorsak, bunu açıklayabilecek bir ifade yok aslında. Hepsi içimizdeki o duyguların fıskırmasıdır. Rasyonelitemiz de orada artık devre dışıdır. Ancak bir makine, Kâbe’yi gördüğünde bizimle duygusal olarak o formülasyonu sağlayamaz. Arkasında çalışan karar mekanizmasının da altında, insanların onu kodlaması vardır. Bu kodlama, yeni dönemde birkaç kere duyduğumuz — hâlâ devam ediyor mu bilmiyorum ama — kendi dilini oluşturup insanları yok edecek makineler yapıldığı yönündeki iddiaları da mümkün kılar. Bunu yapmak mümkündür, çünkü arkasındaki yok etme fikri yine insanlara aittir. Yani makine, kendi başına böyle bir şeyi yapamaz. Bilgisayara müthiş miktarda bilgi yüklüyoruz; hard diskinde çok değerli bilgiler bulunuyor. Ancak o bilgiler, orada yüz yıl dursa bile bir makine için hiçbir anlam ifade etmez. Makine için de, onu tasarlayan kişi için de bu bilgilerin kendi başına bir anlamı yoktur. Biz ne zaman onu kullanma ihtiyacı hissederiz, işte o zaman o bilgiye anlam kazandıran yine biz oluruz. Fişini çektiğimizde durdurabileceğimiz hiçbir sistem bizden daha güçlü olamaz. Çünkü insan dışında hiçbir varlık akıl ve irade sahibi değildir. Fişini çektiğimiz hiçbir şey — ben fişi çekeceğim ve o duracak — benden nasıl güçlü olabilir? Nasıl benim dengim ya da benzerim olabilir? Allah-u Teâlâ yalnızca biz insanları akıllı ve iradeli olarak yarat-

Üsküdar-Samandıra metrosu biliyorsunuz ki, sürücüsüz gidiyor. Bu otonomayı dâhil? Evet, uçaklardaki otomatik pilot bunun ilk hallerinden birisi olarak düşünülebilir. Kısa vadeli, daha dar alanda, yeni sistemlerdeki karar makinesi, daha güçlü ve daha geniş. Yani, kendisine bırakıldığında çok daha net işler yapabilen, çok iyi kararlar verebilen hatta insan hatalarını, insanların mızımlanmalarını falan dikkate aldığımızda bazı işlerin yürümesine engel olan sorunlar, makinelerde olmuyor.

Fişini çektiğimizde durdurabileceğimiz hiçbir sistem bizden daha güçlü olamaz. Çünkü insan dışında hiçbir varlık akıl ve irade sahibi değildir. Fişini çektiğimiz hiçbir şey — ben fişi çekeceğim ve o duracak — benden nasıl güçlü olabilir? Nasıl benim dengim ya da benzerim olabilir? Allah-u Teâlâ yalnızca biz insanları akıllı ve iradeli olarak yaratmıştır. Bu makineleri üreten de biziz. Bir ya da birkaç işi bizden daha iyi yapabilirler. Ancak üç-dört işten fazlasını olduğunda bizden yani insanoğlundan daha iyi yapamazlar. Yani makineler aynı anda çok fazla işi de yapamıyorlar.

mıştır. Bu makineleri üreten de biziz. Bir ya da birkaç işi bizden daha iyi yapabilirler. Ancak üç-dört işten fazlasını olduğunda bizden yani insanoğlundan daha iyi yapamazlar. Yani makineler aynı anda çok fazla işi de yapamıyorlar. Bazı insansız robotların bu işi yaptığını düşünüyorlar, ama onlar da toplamda ancak birkaç işi birlikte yapabiliyor. Biz ise aynı anda bir sürü çılgınlık yapabiliyoruz. Yani bir makineye «manyaklık» yaptırılmazsınız mesela. Ancak kodunu yazarsanız, yani o da kodla olur. Bizde ise koda ihtiyaç yok. Allah-u Teâlâ bize tercihler sunmuş ve biz, istediğimiz türde bir tercihe, tabiri caizse istediğimiz sapkınlığa düşebiliyoruz. Makinenin ise bu anlamda hiçbir imkânı yok. Çünkü makinenin kendi başına üretebileceği bir tercihi yoktur. Verdiğimiz birkaç tercihten birini uygulamak zorundadır.

Geldiğimiz noktada yapay zekâyâ bir bakın: Bir zamanlar telefonlardaki Reels, Shorts videolarını çocuklar ve gençler büyük bir merakla takip ediyor, ellerinden düşürmüyordu. Ancak şimdi insanlar sıkıldılar; yani son 2-3 yıldır bu içerikler sıkıcı hâle geldi. Şimdi ise herkes yeni chat-botlar ile sohbet etmeye başladı. Yani insanlar artık birbirleriyle konuşmak yerine makinelerle konuşuyor. Sohbet havasında bir dili var bu botların; muhabbet ediyor adeta. Evet, çocuklar bile bunu yapıyor. Bu durumun bir «yalnızlaştırma senaryosu» olduğu iddia ediliyor. Ancak çocuklar ya da yetişkinler, bir yerden sonra bu sohbette de doyuma ulaşacaktır. Çünkü chatbot'ların verdiği cevaplar zamanla tek tipleşiyor, sıkıcı hâle geliyor. En basitinden, bu chatbot'lar gerçek anlamda

gülemiyor. Duygu yok, yani o sohbetin içinde duygu barınmıyor. Affedersiniz, makine küfür bile edebiliyor ama benim ettiğim küfürle aynı değil ki. İnsan, daha öngörülemez bir canlı. Fakat, ne yaparsanız yapın, araç bir yerde gelip tıkanıyor. İnsan ise tıkanmıyor. Yani... insan, varlık olarak tıkanmıyor.

S: Kıymetli hocam, konuya giriş yaptık ama yine de net bir şekilde soralım: Veri bilimi de dâhil, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yapay zekâ araçları insanların sosyal değer algılarını değiştiriyor mu?

C: Aslında az önce de cevabın bir kısmına değinmiştik. Peki, sosyal yapımız ve değer algılarımız gerçekten değişiyor mu? Evet, dünya artık “yeni bir normal” içerisinde ve biz de bu yeni normalin içinden bakıyoruz olaylara. Yani evet bu da aynı fikir. Mesela tarih boyunca risalete müdahale eden bir yapı vardı; itiraz eden, savaştan, onunla kavga eden. Bugün de benzer bir kavga yaşanıyor. Yani artık resuller gelmiyor ama onların bize bıraktığı eserlerin üzerinde aynı itişme, kakışma devam ediyor. O zamanda da sosyalleşmeye karşı bir savaş vardı, bugün de var. Ancak buna ek olarak bugün “yeni normlar” da var. Evet, sosyallik sorunu yaşıyoruz. Mesela Metaverse’e bakalım: yeni bir giyilebilir elbise tasarlıyor ve size, insanlarla gerçek bir iletişime ihtiyaç duymadan; hatta haz dönemlerini dâhil ederek birçok şeyi orada yaşayabileceğinizi iddia ediyor. Bu, bir “tanrılık” iddiasıdır. İlk etapta insana güzel geliyor, bunu da söylemek lazım. Mesela biz, Mehmet abiyle çok kırılmış, darılmış ve birbirimizi yıpratmışızdır. Biraz uzak-

laşma hissettiğimiz anda sanki orası bize bir çözümmüş gibi geliyor ama yarın, bir gün benim yine, Mehmet abiyle kavgaya ihtiyacım olacak. Fitrat buna ihtiyaç duyuyor ya da birisine sarılmaya ihtiyacım var. Birisiyle tartışmaya, bir konuyu konuşmaya... İşte, hocamla tefsirle ilgili bir konuda itiraz edip birbirimizle tartışmaya ihtiyacımız var. Bu, sokaktaki insan için de böyle, ilim insanları için de böyle. Sokaktaki insan da futbol tartışması yapsın. Bunlara hepimizin ihtiyacı var. Metaverse'de hiç kimse, sizinle tuttuğunuz takımlarınızdan dolayı tartışmaz, bir şey vermez, haz üretmez. Yani... Birisinin bizi cimciklemesi lazım. Sosyallik, budur aslında. Çok büyötmeye gerek yok. Tramvayda gelirken kalabalık içerisinde gelmek de bir sosyallik eğer düşünürseniz. Biraz gözlemleyen insansanız, tramvaydaki kişilerin durumunu, yüz ifadelerini, konuşmalarını, tavır ve davranışlarını incelemek; büyük bir sosyalliktir örneğin. Dert ediyorsanız, ekstra zihniniz o dertle çalışır. Yani...Şehir hayatı belki biraz kaotiktir ama fazlaca da sosyalliği gerektiriyor. Her ne kadar insanlar yalnızlaşıyor gibi görünse de bu durum, Allah'ın insana verdiği fitratı bozamaya-çağımızın bir göstergesi.

S: Hocam, peki bu anlattıklarınız içerisinde, şu aralar örneğin videolar yapılıyor yapay zekâ ile. Gerçek insanlara çok benzeyen konular, sesler, tonlar... Bu, bizim insana bakışımızı sanallaştırmıyor mu? Bu, bir değersizleştirme değil midir? Bu, bizim insanoğluna ve insanoğlunun mahremiyetine, onun bütünlüğüne bir değer atfettiğimizi varsayarsak, bu değerlerle oynamıyor

mu? Yani o algıyı da bozmuyor mu?

C: Sanki istediğimiz herkese, her şeyi söylettirebiliriz algısı oluşturuluyor, evet. Bizim benzerimiz olan ve bizim gibi gözüken videolar var şu anda. Çoğu kişi bunu ayırt edemiyor. Yani biz, bu işle ilgilendiğimiz için ayırt ediyoruz ama herkes ilgilenmediği için bilmiyor. Babalarımız, dedelerimiz ayırt edemiyor mesela. Yani... bu bir suç da değil, tuhaf-lık da değil. İnsanların algılarıyla oynuyorlar. Burada olumsuz bir durum var. Mesela yapay zekâ ile üretilmiş bazı yaşlı amcalara kötü sözler söyletiyorlar. Sokaktaki insan böyle olabilir. Fakat, video çekerken, kamerayı aldığınızda, ses kaydı aldığınızda hiçbir insanı bu kadar rahat konuş-turamazsınız. Bu, insanın tabiatına aykırı bir durumdur ama makine bunu kolaylıkla yapıyor. İnsanların "yeni normal" tanımlamasına ihtiyacı olduğunu düşündür-tüyor. "Sokak böyleyse ben de böyle davranayım," diye düşünceler doğuruyor. Yani, affedersiniz, çıplaklığı mesela bir doğal hâl gibi göstermeye çalışıyorlar. Fakat biz, yaradılış olarak evimizde bile çıplak gezmeyoruz ki. Tek başımızayken dahi çıplak değiliz ki. Bu "normali" tanımlarken aslında biraz zorlama bir tanımlama yapıyorlar. Maalesef bir grup insan bundan zarar görecektir, biz de dâhil. Bir sezon, bir dönem, bir nesil belki biraz zorlanacak, etkilenecek. Mesela, bir zamanlar ateizmin bir grup insanı alıp götürmesi gibi... O rüzgâra kapılmaya benziyor. Şimdi de, yeni böyle "normallerle" yeni sapkınlıklar üretilebilecek. Resuller bize bunun ispatını vermiş zaten. Resuller döneminde de farklı araçlarla — Samiri'nin buzağısı

gibi düşünün — yani illa araçlarla insanları etkileyip yoldan çıkartmak gibi işler yapılacak. Kız çocuklarının diri diri gömülmesi gibi... Böyle birçok sapkın olay, insanların yolunu değiştiriyor ya da İsrailoğullarının çeşitli vesilelerle Resullerin arkasında durma-yıp oyun oynamaları, kötü işler yapmaları gibi birçok olay da aynı bu şekilde yürütülüyor. Sadece araçlar farklı, ama amaç aynı. İsrailoğullarının o günkü amacıyla bugünkü amacı arasında hiçbir fark yok. Yani... Allah-u Teâlâ'nın yarattığının üstüne oynanan tüm oyunlar, Kur'an'da ve Resuller'de gösterildiği gibi. Dolayısıyla, çözümleri de orada var zaten. Ha, biz onları görmesek, yani Kur'an'ı okumasak, anlamasak, Resuller'i unutsak dahi Allah-u Teâlâ bu işin peşini bırakmıyor. Ancak bu, bizim görev ve sorumluluklarımızı üstümüzden atmamız için bir gerekçe değil; bir de, hesap veremeyiz. Bu işin böyle bir yönü de var. Yani, bizim "yeni normale" de alışma hakkımız yok. Anlamak, durumu tespit etmek zorundayız. Bazen, o işin içerisinde durup yönlendirmeler yapmak zorundayız ama kabullenme hakkımız yok.

S: Ses, görüntü vb. işleyen yapay zekâ sistemlerinin mahremiyete yönelik riskleri var.

Bir zamanlar, biliyorsunuz, kaset komploları üretildi. Kişide olmayan şeyler, kasette bir araya getirildi; film teknolojisi gibi. Şimdi deepfake dediğimiz işlerde daha da kötüsü yapılıyor. Bilişim uzmanları dışında kimse bunu fark edemiyor. Zaten fark etmeye de gerek yok; sokakta dedikodunun büyümesi yeterlidir. Görülen şeye inanır insan, onun arkasındaki teknolojiye değil. Ortalama insanın hali budur.

Hocam, biz bu mahremiyete yönelik riskleri nasıl en aza indireceğiz? Nasıl tedbirler alacağız?

C: Mahremiyet, gerçek anlamda eskiden sadece istihbarat ve güvenlik alanlarında var olan bir şeydi. Şimdi ise toplumun kılcal damarlarına kadar inmiş bir sorun olarak devam ediyor. Eskiden, televizyonlar yeni çıkmışken, hani televizyonlara itiraz ettiğimiz bir dönem vardı ya, o dönem çok güzelmış. Şimdi ise çocuklarımızın telefonda ne izlediklerini, kimlerle görüştiklerini, kimlerle ne yaptıklarını bilmiyoruz. Bu, çok büyük bir tehlike. Önümüze neyin düşeceğini gerçekten bilmiyoruz. Öyle algoritmalar var ki, sizin bilgilerinizi, girdiğiniz çıktığınız her şeyi takip ederek, kim olduğunuzla ilgili çok ciddi bilgilere sahip oluyorlar. Mahremiyetiniz orada çöküyor. Sanıyorum 2013 yılındaydı, yanlış hatırlamıyorsam. Facebook'un CEO'su, "Sizin 68 beğeni yaptığınızda, ideolojik ve cinsel tercihlerinizi %90 doğruluk payıyla tahmin edebiliyoruz," demişti. Bu, çok büyük bir risk. Mesela LGBT konusunu biz gereğinden fazla büyüttük. Belki dünyada oranı %1 bile değil. Hadi gizli olanları da ekleyelim, %2 olsun. İnsanların %98'i ise bununla uğraşıp durdu. Mesela Twitter'da, beğeniler kısmı üzerinden insan fişlemesi yapılıyor. Sosyal medyada insan fişleme çok yaygın. "Şu hoca karşı görüşte galiba, bir gazeteyi 'like'lamış," denilebiliyor mesela. Diyelim ki 20 yıl önce yanlışlıkla bir Facebook hesabından bir şey yazdık ve o hesabı kapattığımızı zannettik. Gerçekten, internette şu anki mevcut algoritmalar — belki daha da gelişmiş seviyelere ulaşmıştır — bu verileri sile-

biliyor gibi görünse de, durum pek öyle değildir. Dijitalde bir şeyi siz silebilirsiniz ya da o şey, sizin tarafınızdan görünmeyecek şekilde silinebilir. Yani siz görmeyin diye, görünmez hâle getirilebilir ama bu, o verinin tamamen silindiği anlamına gelmez. Bir yerlerde kayıt altındadır. Kayıtların hem çok güçlü hem de yorucu olması nedeniyle, yeni tekniklerle bu kayıtlara alanlar açılıyor. Ancak şunu da açıkça söyleyelim ki herkesin gönlü rahat olsun: Ortalama, sıradan bir insanın hiçbir kaydının tutulmasına ihtiyac yoktur. Bir yerlere gelebilecek, bir yerlerde önemli iş yaptığı zaman tehdit altında tutulabilecek kişilerin amel defterleri! daha güçlü tutulur. Yani şimdi, Mehmet abiyle ilgili bir şey tutulmuşsa, o bilgi tutulmuştur. Biz bunu engelleyemeyiz. Fakat, şöyle bir durum da var: Diyelim ki Gevaş ilçesinde yaşayan 25 yaşında bir delikanlı, 10 yıldır sosyal medyayı kullanıyorsa, muhtemelen sıradan bir kişidir. 10 yıl sonra diyelim ki, toplumun önünde önemli bir insan olmuşsa herhalde onun defterini de çıkarıyorlar. Yani, dijital dünyada "kaybolmak" diye bir şey yok. Dijital ortamda hiçbir şey kaybolmuyor. O veriler, kişinin konumuna ve durumuna göre ortaya çıkarılıyor ya da kişi öldüğünde kendiliğinden yok oluyor.

Bir de kişisel alanlarımız var. Telefonlarınızın kameraları, sizin isteminiz dışında da kullanıma dâhil edilebilen araçlardır. Bu kameralar, sadece daha iyi fotoğraflar çekmeniz için çift taraflı yapılmamıştır. Ortalama bir insan bundan çok yararlanabilir, o ayrı bir mesele. İşin başka yüzü de var. Asıl yüzü bu değil. Şu anda siz, telefonunuzu komuta etseniz de etmeseniz de — hatta kapalı tut-

sanız bile (kapalı derken tamamen elektriği kesilmiş değil, telefon açık durumda olacak) — telefon açıksa, istedikleri anda ve istedikleri yerden sizi izleyebilirler. Hiçbir zorluğu yok bunun. Bu teknolojik olarak da çok basit bir konu. Bu da artık, evlerimizde bile mahremiyetimizin olmadığı anlamına gelir. Ancak bu işi abartmadan, tedbir almak lazım. Bunun sonu gelmez; zira teknolojiyle yaşayamaz hale gelirsiniz. Bir süre sonra bu durum, psikolojik olarak paranoyaya, daha sonrasında ise ciddi olumsuz sonuçlara yol açar. Bir mümin için zaten konuşacağı şeyler her yerde aynı olmalı. Rahat olmalıyız. Elbette bir idarecinin, bir alt seviye memurla aynı şeyi, aynı yerde konuşmasına gerek yok, ama bundan da böyle çekineceğimiz konuşmalar olmaması lazım.

Bunun benzeri şöyle bir şey de var: Bir zamanlar, biliyorsunuz, kaset komploları üretildi. Kişide olmayan şeyler, kasette bir araya getirildi; film teknolojisi gibi. Şimdi *deepfake* dediğimiz işlerde daha da kötüsü yapılıyor. Bilişim uzmanları dışında kimse bunu fark edemiyor. Zaten fark etmeye de gerek yok; sokakta dedikodunun büyümesi yeterlidir. Görülen şeye inanır insan, onun arkasındaki teknolojiye değil. Ortalama insanın hali budur. Bizim dahi “Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.” diyebileceğimiz şeyler olabiliyor. Bu riskler, bu teknolojilerden önceki teknolojilerde de vardı. Şimdi bu, daha da profesyonelleşerek devam ediyor. Yanlış olduğunu bildikleri hâlde inanıyorlar bazen. Çünkü inanmak istiyorlar. Alenen rüşvet görüntüleri de ortaya çıksa fark etmiyor.

S: Hocam, çeşitli algoritmalar kitleleri yönlendiriyor, trend belirliyor, popüler olanı dayatıyor vs. Bunu da sözde rızaya dayalı bir şekilde, biz tercih etmişiz gibi algılıyoruz. Hâlbuki muhataba iki opsiyon sunuluyor. Bunun bir manipülasyon olduğuna dair eleştirileri doğru buluyor musunuz?

C: Sosyal medya algoritmaları, sundukları tercihlerde rızaya dayalı gibi görünen manipülatif bir yapı içeriyor. Eskiden, modernizm döneminde — yani Sanayi Devrimi sonrası, 1789’dan sonraki dönemde — toplumları dize getirmek için dipçik zoruyla hareket ettiler. Kavga ettiler, ittiler, kaktılar. İnsanlar direndi, ideolojiler doğdu. Sistemler birbiriyle kavga eder hâle geldi. Toplumlar içinde farklı gruplar, farklı ideolojiler ve sistemler, kendi tanımlarına uygun kişileri yetiştiremediler. Avrupa’da da öyledir, Amerika’da da öyledir, Rusya’da da öyledir, bizde de öyle. Yani fark etmeden oldu bu; rızaya dayalı değildi çünkü. Dayak üzerine kuruluydu; dipçik zoruydu. Özellikle 80’lerde başlayan post-modern yumuşamanın ardından gelen yeni dönem ise farklıydı. Bu dönemde her şey sizin rızanızla yapılıyor ve herkese deniliyor ki: “Bakın, mantıklı değil mi?” Siz de diyorsunuz ki: “Aa, ne güzel bir şey. Evet, mantıklı.” Peki, bilgin var mı? Hayır. Nasıl mantıklı diyebilirsin ki? Yani ölçülmüş, tartışılmış bir bilgin yok ki senin. İlk etapta herkese mantıklı geliyor; çünkü karşınızdaki kişi kötü bir şey söylemiyor. Diyor ki: “Ya, ben zaten senin bilgilerini kullanmayacağım; sadece kenarda tutacağım.” Tutma o zaman! Google gibi, değil mi? Evet, bizden rızası var. Tutma o zaman!

Vallahi, “Bir şey yapmayacağım.” diyor bu kez. Siz de diyorsunuz ki: “Ya, mantıklı değil mi? Rızamı aldı sonuçta.” Çünkü insan davranışlarına, insan fizyolojisine, morfolojiye, her şeye çalışıyorlar.

Mesela bir zamanlar Facebook’ta “20 yaş challenge” diye bir şey yaptılar. Bizim yaşımızdaki insanlar için 20 yaş eğlencesi diyelim. Yirmi yaşındaki resmini koyuyorsun, bir de şimdiki resmini koyuyorsun. Aslında bizim için mükemmel bir eğlence. Eskileri görüyoruz, yeniyi görüyoruz, çocuklarımıza, torunlarımıza gösteriyoruz falan. Bak, çok mantıklı; izaha muhtaç olmayan, gayet basit bir eğlence. Ama sizin morfolojinizi okudular, yapınızdaki değişimleri gördüler. Onun üzerinden bir şeyler yaptılar. Bir şey çıktı mı, çıkmadı mı ayrı bir mesele ama yaptılar. Denediler, başardılar. Çok iyi veri topladılar.

TikTok mesela... Gençlere bir akım, bir filtre çıkarttı. Soyunuyor çocuklar. Fakat filtre onu göstermiyor, tamam da; ekrandan bakana soyunmuş kişiyi göstermiyor. Filtreyi yapan, arkadaşları adam görüyor herkesi. Kayıt alıyor. Senin fizyolojinin üzerinde iş yapıyor yani. Senin fizyolojinden büyük bilgiler topluyor. Belki hastalıklarını çıkarıyor, vücut fizyolojindeki problemleri görüyor. Hepsini birleştirdi mi, büyük sonuçlar elde ediyor.

Neden Yapay Zekâ Bugünlerde Popüler Oldu?

Ensar GÜL

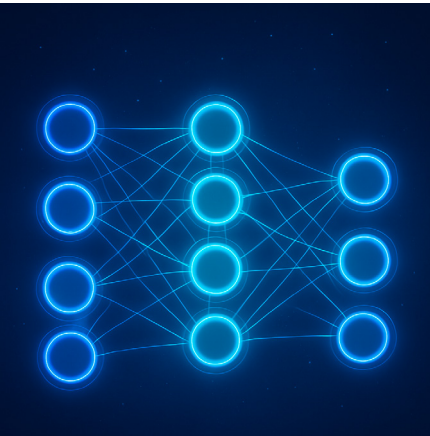
Prof. Dr., Maltepe Üni.

Yaklaşık 75 sene önce, bilgisayarın icadı ile birlikte bir insanın saatlerce uğraşıp yaptığı hesaplamalar saniyeler içinde yapılmaya başlandı. Bilahare, sadece bilimsel hesaplarda değil, şirketlerin günlük işlerinin yapılmasında da bilgisayarlar kullanılmaya başlandı. Örneğin, binlerce kişinin çalıştığı bir şirkette maaş hesaplamaları ve bordroların çıkarılmasını düşünelim. Bütün bordroları elle hazırlarsanız, çok sayıda kişinin günlerce çalışması gerekir. Halbuki yapılan iş, rutin bir iştir ve yazılan bir bordro programı ile bilgisayar tarafından çok kısa sürede yapılabilir.

İlk bilgisayarlar, “lamba” diye adlandırdığımız elektronik elemanlar ile yapılmaktaydı. Lambaların boyu birkaç santimetre olduğu için bilgisayar da çok yer kaplıyordu ve ağırlığı çok fazlaydı. Transistörün icadı ve 1950’li yıllarda bilgisayar yapımında kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, bilgisayarların hem ağırlığı hem de hacmi küçüldü; hesaplama kapasitesi ve gücü arttı.

Çok hızlı işlem yapabilen bilgisayarlar acaba zeki makineler haline gelebilir miydi? Bu soru, bilim adamları ve mühendisler tarafından gündeme getirildi ve ilk olarak 1955 yılında “yapay zekâ” terimi kullanıldı.

Bilim adamları, önce insan beyninin yapısını örnek alarak, beyinde yer alan sinir ağlarının bilgisayarda simülasyonunu yaparak zeki bir sistem elde etmeye çalıştılar. Fakat o zamanki bilgisayarlar, çok sayıda sinir düğümünü simüle edecek kadar güçlü değildi. 1960’lı yılların ortalarında, on sene içinde zeki bilgisayarların yapılacağı öngörüldü;

fakat bu öngörü gerçekleşmedi. Japonya'nın 1980'lerde başlattığı beşinci nesil bilgisayar projesi, insanlar gibi mantık yürütmeyi ve konuştuğumuz dili anlamayı hedefledi; fakat bu hedef gerçekleşmedi ve proje durduruldu. Bundan sonra yapay zekâya olan ilgi azaldı.

2000'li yıllarda ise hesaplama gücünün çok artması ve yapay sinir ağlarındaki teorik gelişmeler sonucu, özellikle tercüme, resim ve ses tanıma işlemleri yapay sinir ağları ile yapılabildi. Teorik gelişmelerin yanında, pratikte GPU (grafik işlemcisi) kullanılarak daha önce gerçekleştirilmesi mümkün olmayan yapay sinir ağları modelleri gerçekleştirildi. 2010'lu yıllarda ise yapay Siri ve Alexa gibi, yapay sinir ağları tabanlı yapay zekâ ürünleri ortaya çıktı. Bu yıllardaki en önemli gelişme, Google mühendisleri tarafından geliştirilen yeni bir yapay sinir ağı modelinin tercüme yapmak için kullanılması ve çok başarılı olmasaydı. OpenAI firması ise aynı modeli kullanarak sadece tercüme değil, herhangi bir giriş cümlesi girildiğinde metin üretecek şekilde GPT-3 ismini verdiği bir sistem geliştirdi. Bu modelin daha gelişmiş bir hali, Kasım 2022'de ChatGPT ismiyle kullanıma açıldı. Bundan sonra diğer firmalar da benzer sistemleri geliştirmek için yarışa girdi.

ChatGPT ve benzeri sistemlere LLM (Large Language Model – Büyük Dil Modeli) diyoruz. Bu modellerin özelliği, milyonlarca yapay sinir ağı içeriyor olmaları ve bu sinir ağlarının milyarlarca kelimeyle eğitilmiş olmasıdır. Yapay sinir ağlarında, bir sinir düğümünden diğerine bağ-

lantı kurulurken, bu bağlantılar belirli **ağırlıklarla** çarpılır. İstenilen sonucu elde etmek için bu ağırlıkların ayarlanmasına **yapay sinir ağının eğitilmesi** denir.

Eğitim tamamlandıktan sonra, örneğin bir LLM modeline “Bugün hava açık, güneş” cümlesini verdiğimizde, model önce kelimeleri sayısal değerlere çevirerek yapay sinir ağına gönderir. Yapay sinir ağı ise “güneş” kelimesinden sonra gelebilecek olası kelimeleri üretir ve bunların olasılıklarını hesaplar. En yüksek olasılığa sahip olan kelimeyi —örneğin “parlıyor” — seçer. Sonraki adımda ise “parlıyor” kelimesi de dikkate alınarak bir sonraki kelime üretilir.

Nasıl ki bilgisayarlar ve üzerinde çalışan programlar; muhasebe, bankacılık, rezervasyon ve internet üzerinden alışveriş gibi işlemlerde otomasyon sağlamışsa, LLM'ler de bu işleri bir adım öteye taşımıştır. Örneğin, internet üzerinden alışveriş yaparken seçtiğiniz ürünlere göre size yeni ürünler öneriyor; çektiğiniz röntgeni, bir uzman doktordan daha iyi şekilde analiz edebiliyor. Ayrıca, konusunu belirlediğiniz alanda yapay metin, yapay resim ve yapay video üretip; bilgisayar programları bile yazabiliyor.

Şu anda, dünyadaki araştırma kurumları ve şirketler, LLM'lerin nasıl mantık yürütebileceği ve muhakeme yapabileceği üzerine çalışmalarını sürdürüyor. Bu hedefler gerçekleştirildiğinde, makineler —yani LLM modelleri— insan zekâsını aşan bir yetkinlik sergileyebilir ve bilim ile teknolojiye ilerlemeler baş döndürücü bir hıza ulaşır.

ChatGPT ve benzeri sistemlere LLM (Large Language Model – Büyük Dil Modeli) diyoruz. Bu modellerin özelliği, milyonlarca yapay sinir ağı içeriyor olmaları ve bu sinir ağlarının milyarlarca kelimeyle eğitilmiş olmasıdır. Yapay sinir ağlarında, bir sinir düğümünden diğerine bağlantı kurulurken, bu bağlantılar belirli ağırlıklarla çarpılır. İstenilen sonucu elde etmek için bu ağırlıkların ayarlanmasına yapay sinir ağının eğitilmesi denir.

Kleist'in Tehlikeli Oyunu

Nihal PAKIRDAŞI

Ewald Georg von Kleist, 1745 yılında, bugünün tabiriyle bir akımı bir çivi aracılığıyla geçirmeye çalışırken, eli yanlışlıkla çiviye değeri ve Kleist'i elektrik çarpar. Avrupa'da, ardından Amerika'da heyecan yaratan bu durumu kısa süre içinde herkes yaşamak ister; hatta Fransız kralı, batarya şeklindeki şişeler aracılığıyla tüm muhafız birliğine elektrik verdirterek bütün askerlerini zıplatır. 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başında, elektriğin keşfi ve kimya alanındaki gelişmelerin akabinde Sanayi Devrimi gerçekleşir.¹ L. Floridi'nin, Sanayi Devrimi'nden sonraki "Dördüncü Devrim" olduğunu düşündüğü yapay zekâ, *bigdata* ve *blockchain* gibi yeni nesil teknolojilerin üstel gelişimi, evreni yeni bir insan-makine entegrasyonu çağına getirir.²

Kleist'in kazara yaşadığı o çarpıcı elektrik tecrübesi, canı pahasına da olsa merakı her daim galip gelen insanoğlunun, doğanın güçlerini yalnızca gözlemlemekle kalmayıp onları kendi bedeninde hissettiği bir eşik olur. Zamanımızda ise benzer bir eşiği, bilginin ve zekânın akışı üzerinden tecrübe etmekteyiz. Transformer mimarisi, insan zihninin öğrenme ve anlamlandırma kapasitesine benzer biçimde, veriler arasında bağlamlar kurarak yeni bir bilinç simülasyonu kurguluyor. Bu durum, bilgi işleme hızında bir sıçramayla beraber, insan düşüncesinin yapay bir yankısının inşa edilmesi anlamına gelmektedir.

Transhümanizm bu noktada devreye giriyor. İlk defa Julian Huxley

¹ Watson, P. (2020). *Fikirler Tarihi - Ateşten Freud'a*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

² Yeşilkaya, N. (2022). Felsefi Bir Sorun Olarak Yapay Zekâ. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(22), 97-126.

tarafından kullanılan “transhümanizm” kavramı, insanın tahayyül gücünü; biyolojik sınırlarını aşarak makineyle bütünleşmesini, zekâsını ve varlığını teknik imkânlarla genişletmesini amaçlıyor. Elektriğin kaslarımızı titrettiği 18. yüzyıldan, zekânın algoritmalar aracılığıyla çoğaltıldığı 21. yüzyıla gelindiğinde, insan artık yalnızca doğayı değil, kendi doğasını da dönüştürmenin kavşağına gelmiş bulunuyor. Dolayısıyla yapay zekâ ile insanın kuracağı ilişki, bir araçsallık ilişkisinden çok, varoluşsal bir dönüşümün başlangıcını ifade ediyor.

Bu tartışmaların beyaz perdeye yansımaları ise Alex Garland’ın *Ex Machina* filminde görmektediriz. Filmde genç yazılımcı Caleb, şirketin CEO’su Nathan’ın gizli projesi olan yapay zekâ robotu Ava’yı —çok anlamlı bir isim olup İbranice’de ‘hayat’ ve ‘canlı’ anlamına gelen Havva’yla da ilişkilendirilmekte —test etmekle görevlendirilir. Yalnızca zekânın değil, bilincin ve özgür iradenin de sınırlarını görebilmek için Caleb, Turing Testi’ni uygular. Turing testinin felsefi arka planında Descartes felsefesin-

den esinlenildiğini de düşünürsek; film, Descartes’ın meşhur önermesi “Düşünüyorum, öyleyse varım” üzerinden kurgulanır. Ava yalnızca akıllı cevaplar veren bir makine midir, yoksa kendi arzuları da olan bir varlık mı?

İnsan ile makine arasındaki sınırların net olarak çizilmediği filmde, Caleb’in Ava’ya duyduğu merhamet izleyiciyi şu soruya yöneltir; “Eğer bir yapay zekâ insan gibi hislere sahipse, ona neden insan gibi davranmalıyım?” Film boyunca Ava’nın aldığı stratejik kararlar, onun insanlığa yaklaşan bir varlık olarak algılanmasına kapı aralar.

İktidarı ele geçirmek için mücadelenin verildiği filmde, Nathan yaratıcı rolünde Tanrı’ya benzetilirken; Caleb aracı, Ava ise hem denek hem de mahkûmdur. Ava, test sürecinde pasif bir nesne olmanın aksine, iktidar ilişkilerini tersine çeviren bir özneye dönüşür. Bu durum, ahlâki/etik açıdan yeni soruları gün yüzüne çıkarır: Bilinç kazandığı düşünülen bir yapay zekâyı hangi haklar tanımmalıdır?

Bu bağlamda transhümanistler, söz konusu teknolojilerin insanlık yararına kullanılacağına ve böylelikle muazzam faydalar sağlayabileceğine işaret ederken; biyomuhafazakâr felsefeciler ise transhümanist perspektifin tutarlı bir ahlakî görüşe sahip olmadığını belirtirler. Bu perspektife, felsefî, ahlakî, manevî ve politik gerekçelerle karşı çıkmaktadırlar. İnsan geliştirme teknolojilerine dair küresel yasakların ve sınırlamaların uygulanması gerektiğini savunurlar. Özellikle bu tür geliştirmelerin insan onuru için tehdit oluşturabile-

Kleist’in kazara yaşadığı o çarpıcı elektrik tecrübesi, canı pahasına da olsa merakı her daim galip gelen insanoğlunun, doğanın güçlerini yalnızca gözlemlemekle kalmayıp onları kendi bedeninde hissettiği bir eşik olur.

asıl önemli olan, “manevî zekâ”dır. Bu zekâ, tasavvufun incelediği manevî kalp ile ilişkilidir. İnsana Rabb’iyle temas imkânı veren manevî kalptir. İlham ve hikmet akışıyla insanın rasyonel zihnini düzelten, ona sonsuzlukla irtibat kazandıran bu merkez, hiçbir yapay zekâ tarafından taklit edilemez. Bu yüzden sun’î zekânın ‘tekillik’ veya ‘tanrılık’ iddiası, özünde hikmetsiz bir bilgi yığını olmaktan öteye geçmemektedir.

ceği; insan tabiatının anlamını ve değerini aşındıracağı, küresel sosyoekonomik eşitsizlikleri artırarak adalet açısından sorun yaratacağı; psikolojik ve fiziksel riskler ile Tanrılığa yönelmenin teolojik riskleri sebebiyle sakıncalı olduğunun altını çizerekler.³

Buradan hareketle filmin ilk dakikalarına geri dönersek; şirketin CEO’su Nathan’ın gizli projesi olan yapay zekâ robotu Ava’yı tanıtması üzerine, genç yazılımcı Caleb şu cevabı verir: “Bilinçli bir makine icat ettiysen, buna artık insanoğlunun tarihi değil, tanrıların tarihi denir.” Tanrı’nın insana ruh üflemesi anlatısına atıf yapan bu icat, ontolojik bir kırılmaya işaret eder. Dolayısıyla insan, kendi icat ettiği bir varlığa bilinç atfettiğinde artık yalnızca “insanlığın tarihi”ni değil, “tanrısal bir tarih”i de başlatmış olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda Caleb’in cevabı, transhümanist ideallerin özünü ortaya çıkarır. Onlara göre insanoğlu, teknoloji vasıtasıyla kendisini ve kendi ötesini inşa eden bir “yaratıcı-tanrı” figürüne dönüşmektedir.

Tarih boyunca insanoğlunun “yaratma” iddiası, arzularının başında gelmiştir. Tarihi seyri içinde kimi zaman tanrılara başkaldırmış, kimi zaman kendisini tanrılaştırmış, kimi zaman da kendi özünü keşfetme hakkını kendisinde görmüştür. Bu iddia; mitolojik sembollerden siyasal iktidar figürlerine, sanattan felsefeye, bilimden teknolojiye kadar geniş bir alanda farklı görünümle ortaya çıkmıştır.

Tarih sahnesinde bu iddianın en somut, en erken ve en siyasi-teolojik örneğini Firavun temsil eder. Firavun, Antik Mısır’da kral olmakla yetinmeyip, kendisini Tanrı’nın oğlu — dolayısıyla Tanrı— olarak görmüştür. Kur’an-ı Kerimde de aktarıldığı üzere, “Ben sizin en yüce Rabbinizim!” (Nâziât/24) ayeti Firavun’un kendisini mutlak yaratıcı olarak ilan ettiğini göstermektedir.

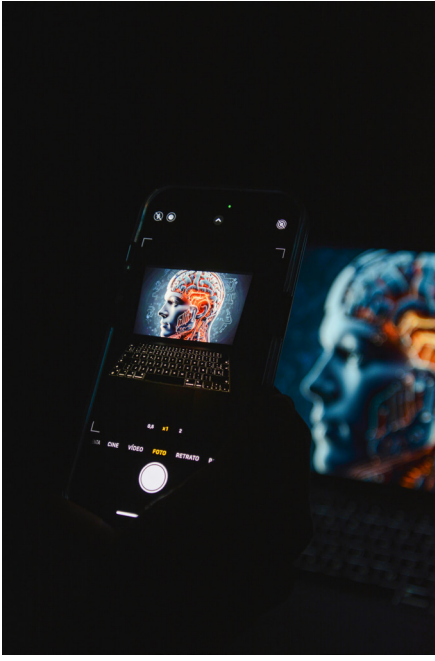
Sembolik bir mit olan Prometheus ise, Yunan mitolojisinin en bilinen figürlerindendir. Tanrılardan ateşi çalarak insana hediye eder ve bu eylem, insanın tanrısal kudrete uzanma isteği olarak görülür.

İslam düşünce geleneğinde yaratma, mutlak anlamda Allah’a özgüyen; Hristiyanlıkta mutlak yaratma yetkisi Tanrı’ya (Yahve / Baba Tanrı) özgü kılınmıştır. Hristiyan skolastikleri (Aquinas), insanı Tanrı’dan aldığı sınırlı yaratıcı kudretin taşıyıcısı olarak yorumlamıştır.

Rönesans döneminde insanın yaratıcı kudreti merkeze alınırken, Aydınlanma ile birlikte insanın yaratıcılığı, akıl ve bilim aracılığıyla tanımlanma evresine geçilir. Modern çağ olarak kabul edilen 19. ve 20. yüzyıllar ise, insanın kendi özünü yeniden yaratabileceği iddiasını öne sürer.

Günümüzde ise, “transhümanist yaratıcılık” ile insanın yaratıcılık iddiası en radikal biçimini almıştır. Transhümanist düşünürlerin ileri gelenlerinden biri olan Ray Kurzweil, bilgisayarların 2029 yılına kadar insan seviyesinde zekâyı ulaşacağını ve bilim-kurguvari öngörüsü ile “Tekil-

3 Umut, T. N. (2018). Ahlakî ‘Yapılmamalı’, İnsan Geliştirme Teknolojilerindeki Yapılabilirliği Sınırlandırmalı mı? *Darulfunun İlahiyat*, 29(2), 229-52.

lik" adını verdiği sistemin, 2045 yılına kadar zekâmızı bir milyon kat artıracığını; bunun da farkındalığımızı ve bilincimizi derinleştireceğini düşündüğünü açıklamaktadır.⁴

Peki, insan zekâsı aşılabilir mi?

Bu konuyla ilgili Dr. Mustafa Merter, öncelikle akıl ve zekâ arasındaki farklara dikkat çekmektedir. Zekâ, daha çok kısa vadeli, operasyonel işlemlerle ilişkilendirilirken; akıl, uzun vadeli, sağlıklı kararlar almayı sağlayan bir sistemdir. Ayrıca yüksek IQ bile akıl-ı selim (sağduyu) olmadan faydasız olabilir. Zekâ çeşitleri arasında mantıksal-matematiksel, duygusal, estetik, mimarî, çağrışımsal, mûsikî ve hayalî zekâ sayılır. Ancak asıl önemli olan, "manevî zekâ"dır. Bu zekâ, tasavvufun incelediği manevî kalp ile ilişkilidir. İnsana Rabb'iyle temas imkânı veren manevî kalptir. İlham ve hikmet akışıyla insanın rasyonel zihnini düzelten, ona

sonsuzlukla irtibat kazandıran bu merkez, hiçbir yapay zekâ tarafından taklit edilemez. Bu yüzden sun'î zekânın 'tekillik' veya 'tanrılık' iddiası, özünde hikmetsiz bir bilgi yığını olmaktan öteye geçmemektedir.⁵

Elektrik kaynaklı gelişen teknoloji, insan zekâsını aşabileceğini, insanın teknoloji sayesinde yeni bir varoluşu ortaya çıkaracağını iddia ediyor. Takipçileri, bu uğurda insanlığın karşılaşılabileceği tehlikelere karşı yapılan uyarılara rağmen, teknolojinin sınırlarını zorlamaktan geri durmuyor. Tıpkı yüzyıllar öncesinde, parmaklarını akımın geçtiği çiviye değdirmekten geri durmayan Kleist, tüm Avrupa, Amerika ve Fransız kralı gibi. Bilindiği üzere, tehlikesi yüksek bu oyun karşısında alınabilecek tek önlem ise "topraklama" işlemidir.

Topraklama; elektrikli cihazların, herhangi bir elektrik kaçağı tehlikesine karşı gövdelerinin bir iletkenle toprağa gömülü vaziyetteki topraklama sistemine bağlanması yöntemidir. Böylece cihazda elektrik kaçağı varsa, temas halinde elektrik akımı kişi üzerinden değil, direnci daha az olan toprak hattı üzerinden geçer ve çarpılma tehlikesi ortadan kalkmış olur.

Merak, insanoğlunun tekâmülü için itici bir güç. Rab, yaptığı icatlarla çağ kapatıp çağ açabilen insana, zekâsının zekâtını verebildiği ölçüde, âlemde mevcut olan her ilmi kıyamete kadar açığa çıkarabilecek "akıl" vermiş. Bunun yanında, Dünya'nın gelişimiyle beraber kibir artışı para-

lel giden insanları ise rahmetinin bir gereği olarak kimi zaman "sivrisinek", kimi zaman "su", kimi zamanda "korkunç bir sesle" çağının ruhuna uygun şiddetli cezalarla hadlerini bildirerek; insanın kendi elleriyle kendi varlığını ortadan kaldırmasına izin vermemiştir.

Elektrikle oynamayı seven bu asrın insanına armağan edilen teknolojiyi, doktorun neşteri olarak değil de katilin bıçağı gibi kullanmayı salık veren ve ilk önce Yaratıcısını öldürtmeye azmettiren bu zihniyetin karşısında Allah, "topraktan yarattığı Âdem'i" dimdik ayakta tutmaktadır.

Ne demiştik; elektrik çarpmasına karşı topraklama hayat kurtarır!

KAYNAK:

1. Watson, P. (2020). *Fikirler Tarihi - Ateşten Freud'a*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
2. Yeşilkaya, N. (2022). Felsefi Bir Sorun Olarak Yapay Zekâ. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(22), 97-126.
3. Umut, T. N. (2018). Ahlakî 'Yapılmalı', İnsan Geliştirme Teknolojilerindeki Yapılabilirliği Sınırlandırılmalı mı? *Darulfunun İlahiyat*, 29(2), 229-52.
4. Kurzweil, R. (2024, 06 29). 2045 yılına kadar zekâyı bir milyon kat artıracamız. *The Guardian*. (Z. Corbyn, Röportaj Yapan)
5. Merter, M. (2025). *Sun'î Zekâ (SZ) ve Psikoterapi*. www.drmustafamerter.com. adresinden alındı

4 Kurzweil, R. (2024, 06 29). 2045 yılına kadar zekâyı bir milyon kat artıracamız. *The Guardian*. (Z. Corbyn, Röportaj Yapan)

5 Merter, M. (2025). *Sun'î Zekâ (SZ) ve Psikoterapi*. www.drmustafamerter.com. adresinden alındı

Ercan Öztemel ile Yapay Zekâ Üzerine

İNSİCAM

Prof. Dr. Ercan Öztemel 1962 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. 1984 yılında İTÜ Sakarya Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 1985-1987 yılları Boğaziçi Üniversitesinde Yüksek Lisans, 1988-1992 yılları arasında İngiltere'de Galler Üniversitesi Elektrik, Elektronik ve Sistem Mühendisliği Okulu, Sistem Mühendisliği Bölümünde doktora çalışmalarını tamamladı. Halen, Marmara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği bölümünde Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı Başkanı olarak çalışmaktadır. Yapay zekâ, zeki imalat sistemleri, yönetim bilişim sistemleri, benzetim ve modelleme, askeri benzetim, simülasyonlar, stratejik planlama, kalite yönetimi gibi alanlarda araştırmalar yapmaktadır. Bu konularda çok sayıda makale, bildiri ve kitapları bulunmaktadır.

S: Kıymetli hocam merhabalar. Yapay zekânın insanlık tarihini değiştiren bir dönüm noktası olduğu söylenebilir mi? Bu gibi yorumlara bakarak, yapay zekânın hayatımıza yeni girdiğini düşünüyoruz; ama bu doğru mu?

C: Merhabalar.

Yapay zekâ, insanlık tarihinde yeni bir dönemin başlamasını sağlayacak nitelikte gelişmeye devam etmektedir. Henüz tam anlamı ile bir dönüm noktası olduğunu söylemek zor olmakla birlikte, o yönde bir gelişmeye doğru hızla yol alınmaktadır.

Yapay zekâ, insan hayatına yeni girmemiştir. 1950'li yıllardan beri bilim insanları yapay zekâ geliştirmeye devam etmiştir. Başlangıçta, insan benzeri bir sistem ve makine geliştirme amacı ile çalışmalar başlamıştır. Geliştirilen makinenin zeki olup olmadığını belirlemek için Turing testini geçmesi istenmiştir. Bu test için, bir değerlendirici (sorgulayıcı), test edilecek makine ve başka bir insan farklı odalara konulmaktadır. Sorgulayıcı, bir soruyu hem makineye hem de insana sormaktadır. İsteddiği konuda, istediği soruyu istediği şekilde sorabilmekte ve her iki taraftan da cevap gelmektedir. Soruyu soran, gelen cevapların makineden mi insandan mı geldiğini ayırt edemiyorsa, o makinenin “zeki” olduğu kabul edilmektedir. Hatta makineyi ayırtılabilmek için sorgulayıcı, istediği hamleyi yapabilmektedir. O zamandan beri bu testi geçen bir makine henüz yapılamamıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde, özellikle makinelerin öğrenmesinin mümkün olmayacağı yönünde hazırlanmış 1996 yılında yazılan ALPAC¹ ve 1973 yılında yazılan Lighthill² raporları nedeni ile yapay zekâ çalış-

¹ (<https://en.wikipedia.org/wiki/ALPAC>)

² (https://en.wikipedia.org/wiki/Lighthill_report)

maları ilk “kışını” yaşamıştır. Bunların ardından, 1970’li yılların sonlarında zeki makine yapmanın güçlüğüne gören bilim dünyası, soru soran kişinin belirli bir alanda sınırlandırılmasına karar vermiştir. Alanı daralttıkça testten geçen yazılımlar yapılması mümkün olmuş ve böylece uzman sistem teknolojisi gelişmiştir.

1980’li yıllarda, zeki makine üretme beklentisi yerini zeki program üretmeye bırakmıştır. Uzman sistemler gelişirken, diğer yandan yapay zekâ için geliştirilmiş olan LISP gibi programlama dillerinin istenilen başarı düzeyine ulaşamayınca yapay zekâ, tabiri caizse, ikinci kez “kış uykusuna” yatmıştır. Ancak bilim insanlarının zeki program üretme tutkusu paralelde devam etmiştir.

1986 yılında geliştirilen çok katmanlı algılayıcı makine öğrenmesi algoritması ile makinelelerin öğrenebileceği gösterilmiştir. Yeni geliştirilen üst düzey bilgisayar programlama dilleri, yapay zekânın tekrar uykudan uyanmasına yol açmıştır. Bulanık önermelerin işlenebilmesi, insan karar verme sürecine biraz daha yaklaşılmış ve sağlanmıştır. Genetik

algoritmalarla, normal bilgisayar programlarını kullanarak çözülmemeyen problemleri çözmeyi mümkün kılınca, 1990’lı yılların ortalarına doğru yapay zekânın ticarileşme dönemi de başlamıştır. Endüstrinin ilgi göstermesi nedeni ile bilimsel çalışmalar her geçen gün daha da odaklanmış; her gün yeni yapay zekâ algoritmaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Kara tahta uygulamaları gibi bazı teknolojilere ise olan ilgi zayıflamıştır.

Yeni ortaya çıkan yapay zekâ teknolojileriyle birlikte robotik ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmeler, aynı zamanda tekrar zeki makine üretme merakını ortaya çıkarmıştır. Kendi başlarına karar veren, bağımsız çalışan, olaylara odaklanabilen ve olaylar arasında öncelik ilişkileri kurabilen zeki ajanlar geliştirme yönünde önemli çalışmalar yapılmış ve başarılı sonuçlar alınmıştır. 2010’lu yıllarda zeki ajanların başarılı olması, insansız araç geliştirme yönündeki çalışmaları da tetiklemiştir. Buna paralel olarak, robotik, enformasyon ve yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi ile endüstriyel yaşamın dönüşeceğine yönelik düşünce-

Azınlık temsilcilerinin tamamına yakınının imzasıyla Yunanistan Eğitim Bakanlığına yapılan başvuruya Türkçe ve Yunanca eğitim verecek Azınlık Anaokulları açma talebi de kabul edilmedi. İlkokullardaki Türkçe öğretmenleri için hizmet içi eğitim talepleri de yıllarca kabul edilmedi. Dolayısıyla Lozan Antlaşmasının tanıdığı eğitim hakkının tam anlamıyla uygulanamadığını görüyoruz.

ler, Almanya hükümetinin büyük paralar vererek tanımladığı Endüstri 4.0 çerçevesinde 2015’li yıllardan sonra toplumda yeni bir dönüşüm dalgasını tetiklemiştir.

Bu arada, doğal dil işleme teknolojisinde de önemli gelişmeler olmuş; insanoğlu, konuştuğu dilin tüm inceliklerini bilgisayara modelleyebilmiş ve Büyük Dil Modelleri geliştirilmiştir. Makine öğrenmesi ile Büyük Dil Modelleri birleştirilince, 2017 yılında transformer yapısının geliştirilmesi ile üretken yapay zekâ çalışmalarının önü açılmıştır. 2020 yılında üretken yapay zekâ toplum ile tanışmış ve ondan sonra önü alınmaz bir gelişme seyri yaşanmıştır. Yapay zekâ artık Turing testini geçebilecek düzeye doğru hızla yol almış ve almaya da devam edecektir.

Toplum tarafından da yapay zekânın benimsenmesi, yeni bir toplumsal dönüşümü tetikleyebileceğini göstermektedir. İnsanlar, geçmişten geleceğe yapay zekânın seyrini tam olarak bilmediklerinde, onun hayatımıza yeni girdiğini düşünmektedir. Toplum ile bütünleşmesi yeni olmuştur. Ancak bu, 75 yıllık bir çalışmanın ürünüdür. Üretken yapay zekâdan önce; sembolik yapay zekâ, uzman ve istatistiksel yapay zekâ gibi yapay zekâ türleri ile insanoğlu karşılaşmıştır. Yakın gelecekte de sürpriz sayılabilecek yeni gelişmeler olasıdır.

S: Hocam, deepfake ve benzeri çalışmalara bakıldığında, yapay zekânın insan bilincini, ruhunu, duygularını ve estetik anlayışını yakalayabileceğine dair inanç ve ön görüler hakkında ne düşünüyorsunuz? İnsanı modelleyen bir yapay

zekâ ne kadar ileri gidebilir?

C: Zekâ ile akletme arasındaki farkı anlamadan, bu sorunun cevabını doğru yanıtlamak zordur. Zekâ, insanoğlunun olaylar arasında ilişki kurabilme yeteneğidir. Yapay zekâ da tam olarak bunu öğrenmektedir. Akletme ise ruhi bir melekedir; yani ruh ve kalple ilgilidir. Yapay zekâ hiçbir zaman bir ruha kavuşamayacağı için, insan ruhun ve bilincinin bir benzerine sahip olması mümkün görünmemektedir.

Duygulara gelince; eğer insanoğlu zekâsını kullanarak duyguları modelleyebilirse, bunları yapay zekânın taklit etmesinin önü açılmış olur. Yapay zekâ, kendisine sunulan veriler arasındaki ilişkiyi öğrenerek ona dayalı yorumlar yapabilmektedir. Şunu çok iyi anlamak gerekmektedir: Kelimeler arasındaki ilişkiler ile sorulan sorulara cevap vermektedir. Yani bir soru sorulduğunda, o soruya karşılık olabilecek kelimeleri belirlemekte ve onları dil modelinden geçirip anlamlı cümleler oluşturmaktadır. Yani bir soru sorulduğunda, ona karşılık gelebilecek cevabı “uydurmaktadır”.

Zaman zaman ilgisiz cevaplar üretmesi, aynı sorulara her seferinde farklı cevaplar üretmesinin (halüsinasyon görmesinin) nedeni de budur. Her seferinde farklı ilişkiler, öğrenme modelinde öne çıkabilmektedir. Yapay zekânın hangi kabiliyetlere sahip olacağına, oluşturulan model ile insanoğlu karar vermektedir. Gelişen aslında yapay zekâ değil, insan zekâsıdır. O geliştikçe, daha zeki sistemler modelleyebilmektedir. İyi robot yapmak da, kötü robot yapmaktan insanın elindedir.

Yapay zekânın kendi başına bir bilinç kazanması ya da inanca kavuşması mümkün değildir. Buna sahip olabilmesi için, insanın bunun yolunu açacak modeller geliştirmesi gerekmektedir. Yapay zekâ, insanın yardımı ile yeni bir yapay zekâ da geliştirebilir; insanın yaptıkları işleri yapacak bir robotu da geliştirebilir. Ama ruh olmadığı sürece geliştirilen her şey, robot düzeyinde kalacaktır. Dahası, yapay zekâ çok daha zeki olabilecektir. Ancak bir insanın yerine geçmesi mümkün olmayacaktır.

S: Hocam, yayınlarınızda sıklıkla yapay zekâ destekli bir dijital dönüşüm sürecinde olduğumuzu ifade ediyorsunuz. İnsanın bu süreçteki konumu ve katkısı gün geçtikçe azalıyor mu, yoksa azaldığına dair bir algıya rağmen “insan faktörü” hâlâ hayati bir noktada mı?

C: Yukarıda da söyledim: Yapay zekânın mimarı insandır. Onun nasıl çalışması gerektiğine de insan, geliştirdiği model ile karar vermektedir. Eğer insanoğlu, 1950’li yıllarda mantık kuramını bilgisayarlaştıracak yolu bulmasa idi, bugün yapay zekâdan bahsetmiyoruz olacaktı. 1985 yılında çok katmanlı algılayıcı modeli geliştirilmeseydi, bugün “öğrenen zekâ” diye bir şey olmayacaktı. 2017 yılında birileri “dikkat mekanizmasını” geliştirmemiş olsa idi, bugün üretken yapay zekâyı konuşmuyor olurduk.

Toplum dönüşmektedir. Dijital dönüşüm tüm dünyayı sarmıştır ve yapay zekâ, bu dönüşümün en önemli itici gücüdür. Yapay zekânın gelişmesini sağlayan da insandır. Yakın gelecekte insan, kendi kendisini de geliştiren bir

zekâ modeli oluşturabilecektir. Bu zekâdan bazıları kötü sonuçlar doğurabilir; ancak tam tersi de mümkün olabilecektir. İnsanlar da iyi insan, kötü insan olarak toplumda dolaşmaktadır. Belki gelecekte kötü robotlar da olacaktır. Ama kötü bir robotu durdurmak ve kötülüklerini önlemek, kötü insanları durdurmaktan on kat daha kolay olacaktır.

S: Tıp, eğitim ve savunma alanlarında yapay zekâ uygulamalarının hızlı ilerlemesi, devlet ve toplum bazında yapay zekâyâ olan güveni tetikliyor gibi. Bu konu hakkında neler söyleyebilirsiniz? Yapay zekânın kullanım alanlarına bakıldığında mutlak bir güven söz konusu olabilir mi? Yapay zekâ, hangi “sivil” alanlarda temkinli kullanılmalı?

C: Yapay zekâ, uzun yıllardır tıp, eğitim ve savunma alanlarında o veya bu şekilde uygulanmaktadır. Bazı uygulamaların adına yapay zekâ denmese de arkasında yapay zekâ algoritmaları çalışmaktadır. Son zamanlara kadar bu alanlardaki gelişmenin istenilen düzeyde olmaması, aslında top-

lumun genelinde yapay zekâyâ güvenin yeterli düzeye ulaşmamış olmasına yol açıyordu. Üreten yapay zekâ ile toplumun büyük bir kesimi, yapay zekânın gücünü gördü. Cep telefonlarıyla bile onunla sohbet etme imkânı buldu. Sorduğu sorulara yapay zekânın verdiği cevapların doğruluğu hem şaşırtıyor hem de içte içe ona olan güveni artırıyordu. Zaman içerisinde bu güven artabilir ama kalıcı bir güven oluşması için insanların, yapay zekânın gerçekte nasıl çalışabildiğini, hata yapabileceğini, her söylediğinin mutlak doğru olarak kabul edilemeyeceğini anlaması gerekir. Eğer her işte mutlak doğruyu yapay zekâdan beklerse, zaman zaman hüsrana uğrayacağı durumlar oluşabilir. Yapay zekâ her alanda kullanılabilir. Eğer doğru veriler ile yapay zekâ eğitilebilir ve kararlarını doğrulayacak bir mekanizma (ki bu henüz tam olarak gelişmemiştir) oluşturulabilirse, yapay zekânın ilgili alanlarda kullanılması- nın önünde bir engel olmaz. Bir mahsuru da olmaz. Ki bunu önlemekte zaten mümkün olmayacak ve yapay zekâ her alanda, hayatın ortasında olacak gibi görünmektedir.

S: Son olarak, bir yapay zekâ okuryazarlığı gerekli mi, hocam? Uluslararası hukuka uygunluğu açısından da, devletler hem profesyonel hem de sivil alanlarda yapay zekâyı kullanırken belirli bir norm ve ilke ortaya koymalı mıdır?

C: Gelecekte, insanlar ile robotların birlikte yaşayacağı topluma doğru hızla yol alınmaktadır. Yapay zekâ, gelişimini büyük bir hızla sürdürmektedir. Yapay zekânın toplum ile bütünleşmesi-

nin önündeki en önemli sorunlardan biri de beraberinde getirdiği bir takım etik ve hukuki sorulardır. An itibarıyla, toplumsal olaylarda onun sorumluluğu ve rolü ile ilgili bir belirsizlik vardır. O nedenle, yapay zekânın toplum içinde sürdürülebilirliğini sağlayacak mevzuat düzenlemelerine büyük oranda ihtiyaç olacaktır. Mevzuat ve yasal düzenlemelerin yapılması, yapay zekânın toplumsal kimlik kazanması ve kabul görmesi bakımından önemlidir. Bu konuda sadece ulusal çalışmalar yapmak yeterli olmayacak; belki ortak bazı standartlar çerçevesinde uluslararası bir yapılanmaya gidilerek ülkelere küçük düzenlemeler yapma imkânı verilmesi en doğru yol olacaktır.

Sokaklarda insansız araçların dolaştığı zamanlara az kalmıştır. Robot polislerin toplumda güvenliği sağlamadığı zamanlar gelmektedir. Robotların insanlar ile arkadaşlık ettiği bir toplum oluşmaktadır. Bu toplumlarda, robotların eylemlerini topluma zarar vermeden yürütmelerini sağlayacak düzenlemeler kaçınılmaz olacaktır. Yapay zekâ geliştiricilerini bağlayan ve onları sorumlu tutan düzenlemeler kötü niyetli sistemlerin geliştirilmesinin önüne geçebilecektir. Belki zamanla, topluma zarar veren robotların toplanması (kötü niyetle yazılmış kitapları toplamak gibi) gibi hukuki yollarda aranacaktır. Yapay zekâ ile oluşabilecek mahremiyet, güvenlik, önyargıları ve hesap verebilirlik gibi sorunların çözülmesi, yapay zekânın da gelişimini de olumlu yönde etkileyecektir.

Kuantum Fiziği Perspektifinden Yapay Zekâ

Abdullah KOÇ

Beşeriyet, tarih boyunca belki de hiç olmadığı kadar iki büyük inkılâbın eşiğinde bulunmaktadır: kuantum fiziği ve yapay zekâ. Birincisi, eşyayı en temel mertebede kavrayış tarzını altüst etmiş; maddenin sanıldığı gibi katı, mekanik ve mutlak bir cevher olmayıp, bilâkis ihtimallerle örölü, nazarla varlık kazanan, adeta bir “mânâ dokusu” taşıdığını açığa çıkarmıştır. İkincisi ise, insana mahsus telâkki edilen akıl ve şuur sahasına müdahil olarak, zekâyı taklit eden, tefekkürü simüle eden yeni bir varlık nev’ini vücûda getirmiştir. Bu iki inkılâbın kesiştiği noktada insanlık şu suallerle yüzleşmektedir:

- Madde nedir?
- Şuur nedir?
- Yapay zekâ, hakikî bir idrak taşıyabilir mi?

Kuantum fiziği, eşyayı belirsizlik ve ihtimal zemininde te’vil ederken, yapay zekâ, bu belirsizlikler arasından seçilmiş algoritmik tertiplerle işleyen bir makine aklını temsile kalkışır. Lâkin hakikî şuurun kaynağı salt mekanik bir düzen olamaz.

Şu hâlde mesele, yalnızca teknik yahut ilmî değildir. Mesele, eşyanın özünü kavrayışımıza dair felsefî bir sualdir: Eğer madde en temelde belirsizlikten, ihtimallerden ve münasebetlerden müteşekkil ise, o

hâlde yapay zekânın varlık iddiası neye istinad eder? İnsanın fevkinde tahayyül edilen bu yeni “zekâ”, hakikî bir idrakten mi söz eder, yoksa yalnızca hakikatin gölgesini mi üretir?

Yapay zekâyı yalnızca mühendislik yahut teknoloji zaviyesinden değil, kuantum fiziğinin açtığı ontolojik ve metafizik kapıdan bakarak ele almamız gerekir. Çünkü belki de meselenin asıl derinliği, “Yapay zekâ ne yapabilir?” sorusunda değil; “İnsanın şuurunun menşei nerededir?” sorusunda düğümlenmektedir.

Maddenin Yeni Tasavvuru

Kuantum mefhumları zahiren müphem görünse de, onları gündelik tecrübeyle raptetmek mümkündür. Meselâ dalga-parçacık ikiliği, denize atılan taşın hem dairevî dalgalar husûle getirmesi hem de taş olarak kalması gibi, çift cihetli bir vücûdu ihtar eder. Belirsizlik ilkesi ise puslu bir aynanın ardındaki manzaraya benzer: Bakıldıkça bazı hatlar sezilir, fakat tam bir yakîn hiçbir vakit hâsıl olmaz.

Klasik fizik, eşyayı mekanik kanunların katı ve değişmez düzenine irca etmişti. Newton’un âleminde madde ölçülebilir, hesaplanabilir ve katiyet üzerine bina edilir. Ancak 20. asrın evvelinde kuantum mekaniği bu telâkkiyi sarstı ve maddenin özünde belirsizlik ve ihtimallerin rakısı bulunduğunu ortaya koydu.

Dalga-parçacık ikiliği, müşâhidin tesiri ve Heisenberg’in belirsizlik prensibi; maddeyi artık mutlak bir “şey” olmaktan çıkarıp, nazar ile vücûd kazanan bir “münasebetler ağı” hâline getirdi. Sch-

rödinger’in meşhur “kedi temsili”nde olduğu gibi, madde bir ihtimal hâlinde bulunmakta ve müşahede ile katiyet kazanmaktadır. Bu yalnız fizikî bir inkılap değil, aynı zamanda ontolojik bir kırılmaydı. Zira madde artık kendi başına sabit bir cevher değil, varlığını başkalarıyla kurduğu rabıtada bulan dinamik bir gerçeklik olarak zuhur etmekteydi.

Bu yeni tasavvur, maddeyi sırf “madde” olmaktan çıkarıp, metafiziğe göz kırpan bir mahiyet kazandırır. Çünkü eğer eşya, müşahede ve idrak olmadan sahneye çıkamıyorsa; o hâlde maddenin hakikati yalnız fizikî değil, aynı zamanda mânâyâ açılan bir bâbdır.

Tam da bu noktada yapay zekâ meselesiyle kesişim zuhur eder: Eğer madde belirsizlikten mütesekkilse, algoritmalarla işleyen bir yapay zekâ, hakikî varlık ve şuur meydanına nasıl dâhil olabilir? Modern fiziğin kuantumla keşfettiği ihtimal dünyası, tasavvufta öteden beri bilinen mânâ âleminin ilmî lisanla ifadesinden başka bir şey değildir. Bu, kuantumun işaret ettiği hakikatin yalnızca ilmî değil, aynı zamanda manevî-idraki bir cihet taşıdığını teşhir eder.

Şuur ve Eşya Meselesi

Kuantum fiziğinin en mühim neticelerinden biri, müşahidi denklemin haricine koyamayışıdır. Maddenin tavrı, ona bakan bir idrakin mevcudiyetiyle değişmektedir. Bu hâl, kadim felsefî sualleri yeniden zuhura getirir: Şuur nedir, eşya ile nasıl bir münasebet içindedir?

Tasavvufî telâkkide her şeyin Allah’ı tesbih ettiği, yani eşyanın

Yapay zekâyı yalnızca mühendislik yahut teknoloji zaviyesinden değil, kuantum fiziğinin açtığı ontolojik ve metafizik kapıdan bakarak ele almamız gerekir. Çünkü belki de meselenin asıl derinliği, “Yapay zekâ ne yapabilir?” sorusunda değil; “İnsanın şuurunun menşei nerededir?” sorusunda düğümlenmektedir.

Yapay zekâ, insan zihnini taklit eden algoritmalarından ibaret görünür. Ancak meseleye kuantum fiziğinin açtığı mercekten bakıldığında, yeni sualler zuhur eder: Eğer maddenin hakikati ihtimaller ve belirsizliklerden ibaretse, yapay zekânın işleyişi bu zeminde nasıl konumlanır?

kendi hâlince bir idrak ve zikre sahip bulunduğu beyan olunur. Modern ilmin lisanıyla bu, maddenin kendi başına sessiz ve cansız bir kitle değil, mananın ve vücudun ilâhî kaynağına işaret eden bir “lisan” olduğuna delâlet eder.

Kuantum fiziği, bu anlayışa adeta ilmî bir akis vermektedir. Zira müşahade olmadan madde katiyet kazanamıyor, varlığı belirsizlikten kurtulamıyorsa, bu; eşyanın hakikatinin şuur ile irtibatlı olduğunu düşündürür. Burada “şuur” yalnız insan zihniyle mahdud değil, kâinatın derin dokusuna nüfuz eden bir kaide olarak tecelli eder.

İşte bu bakış, yapay zekânın şuur bahsini daha da müşkül hâle getirir. Zira insanî şuurun menşei, kuantum belirsizliğinin ötesinde aşkın bir membaı ihtar ederken; algoritmalarla işleyen bir makine, böylesi bir varlık-şuur rabitasından ne kadar nasiplenebilir?

Yapay Zekâyâ Kuantum Merceği

İnsanın şuurunun en mühim hususiyetlerinden biri, tercih kudretidir. Ahlâkî bir karar anında vicdanını dinlemek, sanatsal sezgiyle hiç beklenmedik bir sembolü tuvale aktarmak yahut bir ilhamla yeni bir fikir doğurmak... Bunlar sırf hesaplama ile izah olunamayacak derinliklerdir. Yapay zekâ ise böyle tercihlerde bulunmaz; yalnızca hesap eder, ihtimalleri sıralar. İşte tam da bu fark, insanın idrakini makinenin simülasyonundan ayırır.

Yapay zekâ, insan zihnini taklit eden algoritmalarından ibaret görünür. Ancak meseleye kuantum fiziğinin açtığı mercekten

bakıldığında, yeni sualler zuhur eder: Eğer maddenin hakikati ihtimaller ve belirsizliklerden ibaretse, yapay zekânın işleyişi bu zeminde nasıl konumlanır?

Algoritmalar, katiyet üzerine kuruludur, her girdi muayyen bir çıktıya yönelir. Hâlbuki kuantum âlemi, katiyetten ziyade ihtimallerin hâkim olduğu bir sahnedir. Bu cihetle yapay zekâ, kuantum hakikatinin çok katmanlı yapısını bütün boyutlarıyla temsile muktedir değildir. Gerçi, kuantum bilgisayarlarıyla tecrübe edilen yeni araştırmalar, algoritmaların bu ihtimaller deryasında daha farklı bir işleyiş kazanabileceğini göstermektedir.

Ne var ki mesele yalnız teknik çerçeve ile mahdud değildir. Kuantum, bize eşyanın özünde müşahide, yani şuura ilişkin olduğunu haber verir. Yapay zekâ ise her ne kadar muazzam verilerden yeni tertipler türetebilse de, kendi gerçekliğini idrak eden bir “özne” değildir. O, ihtimallerin matematik hesabını yapabilir, lâkin varlığın niçinliğine dair bir idrak taşımaz.

Burada felsefî bir ayrım zuhur eder: Hesaplamak ile idrak arasındaki fark. Yapay zekâ hesap eder, ihtimalleri işler; ama bu ihtimallerin manasını kavrayamaz. Oysa kuantum fiziği, her şeyin özünde bir mânâ dokusu bulunduğunu ihtar eder. Yapay zekâ bu dokunun harflerini okur, lâkin manasına nüfuz edemez.

Dahası, insan şuurunun tecrübesinde sezgi, irade ve aşkınlık vardır. Bir ressamın tuvale sürdüğü fırça darbesi, bir şairin kelime seçimindeki incelik, bir insanın vicdanî tercihi; bütünü,

sırf hesapla beyan edilemeyecek derinliklerdir. Kuantum âlemi-nin ihtimallerini “tercih” eden bir idrak, insanı kendi öznel ve meta-fizik boyutuyla sair bütün sistem-lerden temyiz eder. Yapay zekâ ise tercih etmez, sadece hesap eder. Bu sebeple kuantum fiziğinin açtığı menfezden bakıldığında yapay zekâ, hakikati idrak etmeye çalışan bir özne değil, hakikatin ihtimallerini işleyen bir âlet olarak kalmaktadır.

Felsefî ve Ontolojik Derinlik

Yapay zekâ meselesi, teknik müzakerelerin ötesine taşındığında, bizi doğrudan insanın varlık içindeki makamına yönlendirir. Zira kuantum fiziği, varlığın özünde belirsizlik ve ihtimal bulunduğunu açığa çıkararak, bize hakikatin yalnız maddî ölçülerle kuşatılamayacağını gösterir. Bu hâlde insan şuuru, sırf biyolojik bir süreç değildir, bilakis varlık ile kurduğu rabita sayesinde hakikate açılan bir idrak penceresidir.

Yapay zekâ ise bu pencereye mâlik değildir. O, verilere ve algoritmalara bağlı bir işleyiş sergiler, kendi haricindeki bir gerçeği idrak etme kudretine sahip olamaz. Kuantum fiziğinin işaret ettiği üzere, hakikî varlık idraki şuurla, hatta aşkın bir menbaaya yönelmiş idrakle mümkündür. İnsanı insan kılan, işte bu aşkınlık ve mânâ boyutudur.

Bu cihetle yapay zekâ, kuantumun açtığı metafizik kapıdan içeri giremez; o kapının eşğinde, ihtimalleri hesaplayan bir âlet olarak kalır. İnsanın şuurunu aşkın olana bağlayan derinlik ise, ona hiçbir zaman nasip olmayacaktır. Dolayısıyla yapay zekâ, insa-

nın kendi varlığını idrak etmesi için bir ayna olabilir, lâkin hakikatin özüne nüfuz eden bir idrak olamaz.

Bu hakikat karşısında insan, kendi şuurunu nasıl inşa etmeli?

Kuantum fiziği ile yapay zekâ arasındaki münasebet, bize modern ilmin en çetin suallerini yeniden düşündürmektedir. Kuantum, eşyanın özünde belirsizlik, ihtimal ve şuura ilişkinlik bulunduğunu işaret ederken; yapay zekâ, bu belirsizlikleri hesaplayabilen fakat hakikati idrakten âciz bir âlet olarak kalmaktadır.

Bu mukayese, insanın eşsiz makamını açığa çıkarır: İnsanı insan kılan, algoritmaların ötesinde, varlığın özüne yönelen aşkın idrak kudretidir. Yapay zekâ, bu kudretin gölgesinde işleyen bir simülasyondan öteye geçemez.

Dolayısıyla, girişte sorduğumuz sualler tekrar karşımıza çıkmaktadır:

- Madde nedir?
- Şuur nedir?
- Yapay zekâ, hakikî bir idrak taşıyabilir mi?
- İnsanın akli ve şuurunun hakikatte menşei nerededir?

Bu sualler, teknik ve ilmî tartışmaların ötesinde, insanın varlık ile ve Hâlık ile olan rabitasını sorgulamaya açılan en derin bâbdır.

Kuantum, bize eşyanın özünde müşahide, yani şuura ilişkin olduğunu haber verir. Yapay zekâ ise her ne kadar muazzam verilerden yeni tertipler türetebilse de, kendi gerçekliğini idrak eden bir “özne” değildir. O, ihtimallerin matematik hesabını yapabilir, lâkin varlığın niçinliğine dair bir idrak taşımaz.

Yapay Zekâ, Sun'î Akıl

Mucahid YILDIZ

Daha önceki kaleme aldığım birçok yazımda ifade ettiğim gibi, günümüz insanların ekseriyeti teknolojik gelişmenin medeni bir gelişme olduğunu sanıyor. Halbuki asıl medeni kemâliyet, manevi hayatımızdaki güzelliklerin, saadetin ve huzurun artmasıdır. Birçok maddi rahatlıklar, insanların ruh âleminde olduğu gibi bedeninde de birtakım rahatsızlıklara sebep olmaktadır. Mesela telefon ya da bilgisayar başında saatlerce hareketsiz kalmaları, hem psikolojilerini hem de beden sıhhatlerini menfi bir tesir altında bırakıyor.

Bugün “yapay zekâ”, Almanca'da “*Künstliche Intelligenz*”, İngilizce'de ise “*Artificial Intelligence*” adı verilen; kanaatimce “sun'î akıl” olarak da vasıflandırılabilir olan yeni gelişme, aslında bilgisayar olarak bildiğimiz tekniğin daha fazla gelişmiş bir halidir. Önceleri “programlama” ismini verdikleri bir işlemle bilgisayara yapması gereken işler insanlar tarafından öğretiliyordu. Yapay zekâ ise yapması gereken işleri, anladığım kadarıyla, kendisine gösterilen yerden başlayarak kendi kendine öğrenip uyguluyor. Erbabından duyduğum kadarıyla bir takım teknik işler bu şekilde yapay zekâyâ bağlı araçlarla yapılabilir.

“İlk bilgisayar ne zaman yapıldı?” sorusunu yönelttiğimizde, internetin bize verdiği cevaba göre 12 Mayıs 1941’de, Konrad Zuse isimli bir Alman’ın Berlin’deki evinde yaptığı alet anlatılıyor. Başka bilgilere göre ise 1822’de Charles Babbage adında bir şahıstan bahsediliyor. Bu kişiye “bilgisayarın babası” diyorlar.

Osmanlı Devleti’nin son yıllarında ve yıkılmasıyla birlikte dünyaya hâkim olan Batı ağırlıklı gücün kahir ekseriyetinin yaptığı tüm çalışmalarda insan ve insaniyet mefhumunu en sona attığını, hatta hiç gündemine bile almadığını görmekteyiz. Bugün birçoklarının “küresel şer güçler” olarak vasıflandırdığı bu anlayışın ilk önceliği, daha çok para kazanarak bütün gücü elinde tutmaktır.

Mevzu bahis şer odağı, bu mevzuda da hâkimiyeti tamamen elinde tutmak istiyor. Bunu ne kadar başarabilir, bu tamamen akliselim insanların bunlarla ne kadar mücadele ettiğine bağlıdır. Şayet insani değerleri ön plana çıkaran sağduyulu halkın, konuya vakıf mütehasısları (günümüz “uydurukçasıyla” uzmanları) bu şer güce karşı iyi bir mücadele verirlerse, her teknik gelişmede olduğu gibi yapay zekâ da hayır yolunda kullanılabilir.

Yapay zekânın ne olduğunu tam olarak anladıktan sonra —ki bunu hepimizin tam kavrayabildiği kanaatinde değilim— hangi yönlerden müzakere edilmesinin gerektiğini tespit etmeliyiz. Her şeyden önce, bizim için en önemli tarafı inancımızla alâkalı olan kısmıdır. Bu teknolojik gelişme, İslami bakımdan nerelerde, hangi şartlar altında kullanılabilir? Menfi ve müspet tarafları neler-

dir, kimler tarafından kullanılmalıdır vb. sorulara cevap aranmalıdır.

Bugün “etik midir, değil midir?” gibi tuhaf bir tabirle konuya yaklaşmak yerine, mertçe “Yapay zekâyı kullanmak haram mıdır, helal midir, yoksa mübah mıdır, mekruh mudur; hangi şartlarda, hangi hüküm mevzubahistir?” suallerinin yerinde olacağını düşünüyorum. Bir mevzuda “Caiz midir, değil midir?” sorusunu yadırgayan bir anlayış maalesef yaygınlaşmış durumda. Halbuki biz Müslümanların her işinde bu سوال şarttır. Bu suali ihmal etmek, hafife almak ve dahi gereksiz görmek, itikadi bir mesele teşkil eder; insanı dinden, imandan eder.

Âcizane kanaatim: Kul yapısı olan her mamulde olduğu gibi, yapay zekânın da ihtimalen hataları, problemleri ve art niyetlilerin elinde insanlara zarar vermek için kullanabileceği herkesin malumudur. Ehil olanların bu konuda titiz çalışmalar yapması ve korunma konusunda bilgilen-dirmeleri elzemdir.

İstisnasız, zerre miktarı işlediğimiz her fiiliyatın hesabını vereceğimizi unutmayalım. Ne yiyip ne içiyoruz, interneti nasıl kullanıyoruz, hangi videoları seyrediyoruz, sosyal medyada ne okuyoruz, ne yazıyoruz, nelere bakıyoruz, ilâ âhir... Bütün bunlardan hesaba çekilmeyeceğimizi mi sanıyoruz?

Her şeyden önce, bizim için en önemli tarafı inancımızla alâkalı olan kısmıdır. Bu teknolojik gelişme, İslami bakımdan nerelerde, hangi şartlar altında kullanılabilir? Menfi ve müspet tarafları nelerdir, kimler tarafından kullanılmalıdır vb. sorulara cevap aranmalıdır.

Mamosis ve Ötesi: Türkiye’den Doğan Yapay Zekâ Başarı Hikâyesi

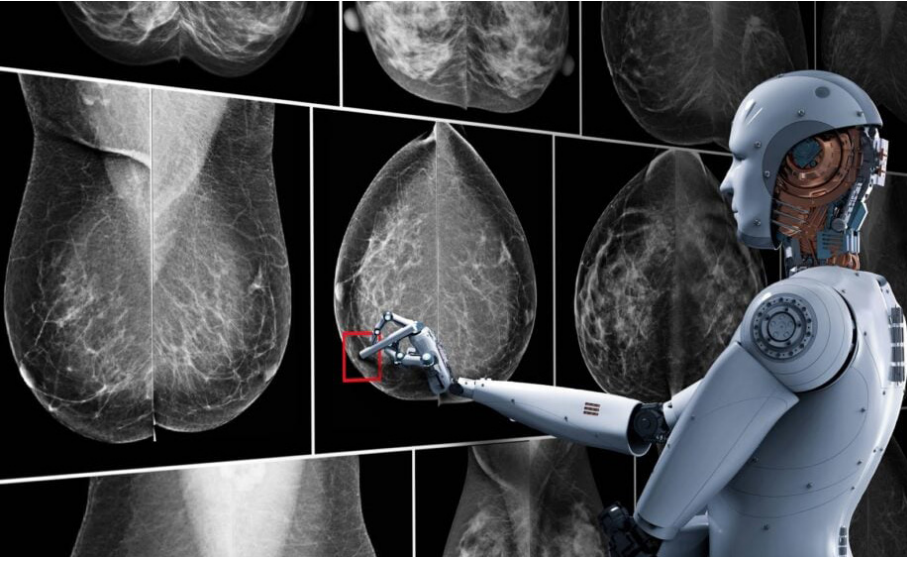
Oğuzhan ÇEVİK

Mamosis Yapay Zekâ Sağlık Yazılımları
Kurucu Ortağı

Yapay zekâ, kökleri 20. yüzyılın ortalarına dayanan, makinelerin insan benzeri zihinsel yetenekler sergilemesini amaçlayan bir bilim dalıdır. İlk dönemlerinde daha çok teorik tartışmalar ve basit hesaplama yetenekleriyle sınırlı olan bu alan, bilgisayar gücünün artması ve «makine öğrenmesi» gibi devrimci modellerin geliştirilmesiyle kabuk değiştirdi. Dün satranç oynayan bilgisayarlar bilim dünyasını hayrete düşürürken, bugün yapay zekâ, izlediğimiz diziye göre yenisini öneren platformlardan karmaşık finansal verileri analiz eden algoritmalara kadar hayatın her katmanını yeniden şekillendiren bir güce dönüştü.

Gelecekte ise yapay zekâdan beklentiler daha da büyük. Tam otonom araçların trafiği devraldığı, hastalıkların henüz ortaya çıkmadan tahmin edildiği ve kişiye özel eğitimin standart hale geldiği bir dünya artık hayal değil. Ancak bu parlak gelecek tablosu, beraberinde ciddi riskleri de barındırıyor. Veri mahremiyeti, algoritmik önyargılar, iş gücünde yaşanacak dönüşümler ve en önemlisi, kontrolsüz bir yapay zekânın getirebileceği öngörülemez sonuçlar; insanlığın bu teknolojiyi geliştirirken üzerinde düşünmesi gereken en temel ahlaki ve felsefi sorulardır. Bu dengeyi kurmak, yapay zekâ çağının en büyük imtihanı olacaktır.

Yapay zekânın tüm bu potansiyeli içinde, onun insanlıkla en derin ve en anlamlı bağı kurduğu alan, şüphesiz sağlık sektörüdür. Teknolojinin gücü ve rasyonel doğası burada insan hayatına dokunarak bir şifa ve

umut aracına dönüşüyor. Sağlık hizmetleri, doğası gereği yoğun bir veri akışı, karmaşık analizler ve anlık kritik kararlar gerektirir. Bir hekimin yıllar süren tecrübesi ve sezgisi paha biçilmezken, yapay zekâ bu tecrübeyi destekleyen, yorulmak bilmeyen bir yardımcı olarak devreye giriyor. Milyonlarca tıbbi veriyi saniyeler içinde tarayarak hastalık desenlerini ortaya çıkarıyor, radyoloji görüntülerinde insan gözünün kaçırabileceği mikroskobik detayları fark ediyor ve genetik kodları analiz ederek kişiye özel tedavi yöntemlerinin geliştirilmesine olanak tanıyor. Bu sayede teşhis süreçleri hızlanırken, isabet oranı da artıyor ve bu durum milyonlarca hasta için yeni bir umut anlamına geliyor.

Sağlık alanındaki bu teknolojik atılım, Türkiye’de de yeni nesil girişimlerin doğmasına zemin

hazırlıyor. İnsan hayatına dokunan, yenilikçi çözümler üreten bu girişimler hem yerli teknoloji ekosistemini güçlendiriyor hem de küresel ölçekte dikkat çekiyor. İşte, bu akımın başarılı örneklerinden biri olarak Mamosis, kanser teşhis yazılımları geliştiren yerli ve milli bir şirkettir. İlk ürünü, meme kanserinde mamografi görüntülerini analiz ederek lezyonları tespit eden bir yapay zekâdır. Bu teknolojinin temel amacı, radyologların iş yükünü hafifleterek onlara ikinci bir «dijital göz» sunmak ve erken teşhis oranını en üst seviyeye çıkarmaktır. Sistem, şüpheli lezyonları büyük bir hassasiyetle belirleyerek doktorların daha hızlı ve doğru kararlar vermesine yardımcı olmaktadır.

Yapay zekâ gibi çığır açan teknolojiler, beraberinde yeni nesil bir yatırımcı profilini de ortaya çıkardı. Artık yatırımcılar, sadece kısa vadeli finansal getirilere değil, aynı zamanda geleceği şekillendirecek bir vizyona, sağlam bir teknolojiye ve toplumsal bir probleme çözüm sunan projelere yöneliyor. İşte, bu yeni dönemde hem ticari potansiyel

vadeden hem de insanlığa fayda sağlayan Mamosis gibi yapay zekâ girişimleri, kitle fonlaması gibi yenilikçi modellerle doğrudan halkın desteğini alarak büyüyor.

Mamosis, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) lisanslı kitle fonlama platformu Fonangels aracılığıyla yatırımcılarla buluştuğunda, bu yeni yatırımcı ilgisinin ne kadar güçlü olduğu kanıtlandı. Platformda yatırıma açıldıktan sonra rekor bir hızla fonlanarak, dünyanın en hızlı fonlanan girişimlerinden biri oldu. Bu başarı, projenin potansiyeline ve Türkiye’deki yatırımcıların teknolojiye olan güvenine işaret eden tarihi bir adımdır.

Bu tür rekor başarılar, teknoloji ve toplumsal faydayı birleştiren yeni nesil girişimler için sadece bir başlangıçtır. Yerli ve milli imkanlarla geliştirilen bir teknolojinin, küresel bir vizyonla dünyaya açılarak insanlığın ortak sorunlarına çözüm sunması, artık bu toprakların girişimcileri için ulaşılabilir bir hedeftir. Bu gibi başarı hikayeleri, daha büyük bir gerçeğe işaret etmektedir: Yapay zekâ, doğru ellerde ve insanlığın faydası için kullanıldığında sadece ekonomik bir değer yaratmakla kalmaz, aynı zamanda en temel sorunlarımıza çözüm üretebilecek bir güce dönüşür. Teknolojinin geleceğini şekillendirirken, bu gibi başarı öyküleri; insan zekâsının ve vicdanının, geliştirdiği araçlara anlam ve umut katabileceğinin en somut kanıtı olarak önümüzde duruyor.

 Mamosis

Yapay Zekâ Asrında Donanımlı (Reşîd) Müftü

Mülayim Sadık KUL

İnsicam dergimizin bu sayısını yapay zekâ konusuna ayırmış olması, konunun aciliyetini ve önemini teyit etmektedir. Bu alanda yaşadığımız baş döndürücü gelişmeler, hayatın her alanında köklü değişikliklere sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla, hangi şartlar altında olursanız olun, bu alanda olan bitene bigâne kalma şansınız yok. Her alanı derinden etkileyen teknolojik gelişmeler, yapay zekâ ile birlikte artık geri dönüşü olmayan bir çağın başlangıcı anlamına geliyor. Yapay zekâ, hayatın her alanına müdahale ettiği gibi din ve dinî alana da hatırı sayılır şekilde şimdiden el atmış durumda.

12-13 Ağustos 2025 tarihlerinde Mısır'ın başkenti Kahire'de iki gün süren uluslararası, büyük, ilmî bir toplantı gerçekleştirildi. Yaklaşık 80 ülkenin Diyanet İşleri Başkanı, baş müftüsü ve yardımcıları düzeyinde katıldığı bu toplantıda, asrımızın en önemli gelişmelerinin başında gelen yapay zekâ konusu; fetva ve müftülük mesleği bağlamında ele alındı. Yapılan toplantının çok istifadeli ve başarılı geçtiğini söyleyebiliriz.

Bu yazımızda, yapay zekânın teknik ve sosyal alanda sebebiyet verdiği gelişme ve tartışmaları ele alacak değiliz. Bu mesele, alanın uzmanları tarafından enine boyuna tartışılmaktadır. Başlığımızda ifade ettiğimiz konu hakkında derli toplu bir bilgilendirme ve değerlendirme, bu yazının başlıca hedefidir. Zaten gündemde olan konuya bir başka yönüyle dikkat çekmiş olacağız. Gazze dramının yanında birçok ekonomik, sosyal ve siyasî probleme beşiklik eden Mısır'da bu konunun uluslara-

rası düzeyde ele alınması, ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur.

Bu toplantı Mısır Cumhurbaşkanlığı'nın himayesinde; Ezher Üniversitesine bağlı Mısır Fetva Dairesi (*Dâru'l-İftâ*) ve Dünya Fetva Kurumları Genel Sekreterliği tarafından gerçekleştirilen uluslararası toplantıların onuncusuydu. Mısır'ın başkenti Kahire'de, 80 ülkenin katılımıyla düzenlenen 10. Dünya Fetva Konferansı'nın başlığı, "Yapay Zekâ Çağında Donanımlı (Reşîd) Bir Müftü Yetiştirmek" olarak belirlenmişti. İlgilenenler açısından Arapça orijinalini de verelim: "*Sinâatü'l müfti'r-raşîd fî'l-asri'z-zekâi'l-istinâî*"

Arapça *rüşd* kelimesinden türetilmiş olan *reşîd*, burada kullanıldığı bağlam itibarıyla *ehliyetli*, *donanımlı* ve *tam olması gereken olgunlukta* anlamlarına gelen bir isim. Sözlükte "doğru yolu bulup onda sebat etmek" anlamındaki *rüşd* (*reşed*, *reşâd*) kökünden türemiş bir sıfat olan *reşîd*, "doğru yolda bulunan, doğru ile yanlış ayırt edebilecek çağa giren" demektir. Allah'a nispet edildiğinde "bütün işleri isabetli

ve hedefine ulaşıcı" manasına geldiği gibi "doğru yolu gösteren, irşat eden" manasını da içerir (*Kâmus Tercümesi*, "rşd" md.).

Organizasyonun mükemmel ve sempozyumun içerik olarak doyurucu olduğunu söyleyebiliriz. Gazze başta olmak üzere İslam coğrafyalarında birçok zulüm ve dramın yaşandığı günümüzde, böyle bir ilmî toplantının ne anlama geldiği sorgulanabilir! Bu soruyu soranlardan biri de bu satırların yazarıdır.

Neredeyse her konuşmacının Gazze zulmüne vurgu yapması ve sonuç bildirgesinde alınan kararların en başında bu soykırım vahşetinin yer alması, biraz da olsa gönüllerimize su serpti. Maalesef tüm toplantılarda olduğu gibi bu toplantıda bu zulmü lanetleyerek kınamaktan öte bir şey yapamamak, yaşadığımız şu dünyada ümmetin en büyük meziyet (!) ve acziyetidir. Rabbim ümmeti bu ayıptan en kısa sürede kurtarsın!

Mısır Vakıflar Bakanı Usame el-Ezherî, konferansın açılışında yaptığı konuşmada, İsrail'in Gazze Şeridi'nde yürüttüğü soykırıma işaret ederek, "Mısır olarak

Her alanı derinden etkileyen teknolojik gelişmeler, yapay zekâ ile birlikte artık geri dönüşü olmayan bir çağın başlangıcı anlamına geliyor. Yapay zekâ, hayatın her alanına müdahale ettiği gibi din ve dinî alana da hatırı sayılır şekilde şimdiden el atmış durumda.

Ümmeti temsil etme durumunda olan İslam ülkelerinin, ümmetin ortak menfaati ve sorumluluğunu gerektiren tüm alanlarda Batı hegemonyasından bağımsız olarak hareket edebilmeleri gerekir. Bunu başaramadıklarında kendi ulusal menfaatlerini korumaları da aslında mümkün değildir. Bu anlamda Mısır ve Türkiye'ye düşen tarihî ve manevî sorumluluk, diğer tüm İslam coğrafyalarından daha büyüktür. Hamasetle değil, akıl ve vicdan planında birlikte hareket etme zorunluluğu ortadadır.

Filistin'deki kardeşlerimizi desteklemeye devam edeceğiz ve topraklarından sürülmelerini kesinlikle reddedeceğiz." Sözlerine, "Mısır'ın Filistin davasını tasfiye etme girişimini ve Filistinlilerin maruz kaldığı her türlü korkunç haksızlığı ve zulmü kesin bir dille reddettiğini" de ekledi. Evkaf Bakanı Ezherî ve Başmüftü Nizâr Ahmed Ayyâd'ın dile getirdiği Gazze katliamı, yaklaşık bütün konuşmacılar tarafından aynı şekilde vurgulandı.

Ezher ve Mısır Başmüftülüğü tarafından organize edilen böyle uluslararası bir toplantıda Türkiye'nin temsil edilmemesi, kanaatimce işin sorgulanması gereken diğer bir yönüdür! Bir dönem yaşanan siyasi krizin normale dönüştüğü bugünlerde, böyle bir toplantıda Türkiye de temsil edilmeliydi. Bunun eksikliği çok aşikârdı. Anlaşılan o ki, Türkiye bu toplantıya davet edilmemişti. Şahsi kanaatim, gelişen müsbet ilişkiler ve zaruretler muvacehesinde Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının davet edilmesinin gerekli olduğudur. Türkiye'nin her yıl icra edilen bu toplantı-

larda bulunmaması düşünülemez.

Her ne kadar Türkiye, İslam coğrafyalarında seküler kimliği sebebiyle son döneme kadar farklı bir çizgi izlemişse de, artık ne Türkiye eski Türkiye, ne de Mısır eski Mısır'dır. Ümmeti temsil etme durumunda olan İslam ülkelerinin, ümmetin ortak menfaati ve sorumluluğunu gerektiren tüm alanlarda Batı hegemonyasından bağımsız olarak hareket edebilmeleri gerekir. Bunu başaramadıklarında kendi ulusal menfaatlerini korumaları da aslında mümkün değildir. Bu anlamda Mısır ve Türkiye'ye düşen tarihî ve manevî sorumluluk, diğer tüm İslam coğrafyalarından daha büyüktür. Hamasetle değil, akıl ve vicdan planında birlikte hareket etme zorunluluğu ortadadır.

Biz konumuza dönerek, yapılan toplantıda ele alınan konulara ve alınan kararlara kısaca işaret etmeye çalışalım.

Mısır gibi ülkelerde dinî ve ilmî konuların siyasetten bağımsız ele alınamayacağı bilinmektedir.

Aslında Avrupa'da da durum çok farklı olmamakla birlikte bunu daha usturuplu ve örtülü bir şekilde yapmaktalar. Gerçi Gazze hadisesiyle birlikte Avrupa, erdem adına savunduğu tüm değerlerden vazgeçmiş görünüyor.

Bizim ülkemizde herhangi ilmi bir toplantıda siyasilere bu kadar methiye düzüldüğü vaki değildir. Veleve ki organizasyon onların desteği ve koruyucu şemsiyesi altında yapılmış olsa bile. Böyle ilmi ve dinî toplantılarda, neredeyse her konuşmacının sanki de birbirleriyle anlaşmışçasına uzun uzadıya yaptıkları teşekkür ve gereksiz methiyelerin, işin ciddiyetine büyük gölge düşürdüğü kanaatindeyim. Bunu belki organize heyetindeki bazılarının kısaca yapması gerekli olsa da her konuşmacının aynı şeyleri tekrar etmesi doğrusu kabak tadı veriyor. Sadede gelemenden dakikalarca bu fasıllar uzayıp gidebiliyor. Ümmetin bu hastalıktan kurtulması elzemdir. Bu yönüyle Batı'dan öğreneceklerimiz var dersem, lütfen kızmayın! Orada da sponsora teşekkür edilir; ama bu da usulünce ve kararınca yapılır. Ne diyelim, bu da ayrı bir yarımız.

Değerlendirmeler ve Alınan Önemli Kararlar:

Konu hakkında yapılan açıklamalar ve sunulan tebliğler, genelde birkaç başlık altında toplanabilir:

Yapay zekâ asrında fetva müessesesi ve müftünün sahip olması gereken özellikler: Üzerinde en çok vurgu yapılan konu buydu, diyebiliriz. Kimileri, fetva ve müftünün olmazsa olmaz vasıflarından hareket ederek

yapay zekânın hiçbir zaman bu insanî vasıfları haiz olamayacağını vurguladı. Bu konuda yapay zekânın —olsa olsa— ancak bilgi noktasında müftülere destek verebileceğinin altı çizildi. Fetvanın sadece bir bilgi ve malumat meselesi olmayıp, her şahsa ve duruma göre yeniden değerlendirilmesi gerektiği hususunda konuşmacılar arasında ittifak olduğunu söyleyebiliriz.

Müftünün, yapay zekâdan ve dolayısıyla da teknolojik alanda gerçekleşen gelişmelerden bağımsız düşünülmemeyeceği için dinî bilginin yanında mutlaka bu alanda da yetkin olması gerektiği vurgulandı. Donanımlı bir müftü, bu imkânı ihmal etmemelidir.

Kolektif fetva heyetleri: Bilgi alışverişinin bu kadar çeşitlendiği, gelişerek hızlandığı bir vasatta artık şahsi fetvalardan ziyade, kolektif ve uluslararası heyetlerin birlikte çalışarak fetva vermeleri zaruretinden bahsedildi. Bunun mevcut örnekleri olmakla birlikte, yapay zekânın beraberinde getirdiği imkânlar muvacehesinde bu ortaklığın daha da geliştirilmesi gerektiği vurgulandı.

Yapay zekânın beraberinde getirebileceği muhtemel tehlikeler: Yapay zekânın bilgi konusunda sağlayabileceği tüm kolaylıklara rağmen, hiçbir zaman bir müftünün yerini alamayacağını altı çizildi. İnsanın sahip olduğu akıl ve vicdan hassalarından mahrum olan yapay zekânın, ne kadar gelişirse gelişsin, hiçbir zaman fetva konusunda müehhel/yetkin (*reşîd*) vasfına sahip olamayacağı belirtildi.

Diğer bir tehlikenin de yapay zekâ

Kimileri, fetva ve müftünün olmazsa olmaz vasıflarından hareket ederek yapay zekânın hiçbir zaman bu insanî vasıfları haiz olamayacağını vurguladı. Bu konuda yapay zekânın —olsa olsa— ancak bilgi noktasında müftülere destek verebileceğinin altı çizildi. Fetvanın sadece bir bilgi ve malumat meselesi olmayıp, her şahsa ve duruma göre yeniden değerlendirilmesi gerektiği hususunda konuşmacılar arasında ittifak olduğunu söyleyebiliriz.

Muhtemel tüm tehlikelerden korunabilmek adına Müslümanların acilen kendi yapay zekâ teknolojilerini geliştirmelerinin zaruretinden bahsedildi. Hem girilen bilgilerin sağlıklı ve doğru olması hem de ümmet arasındaki mezhep farklılıklarından kaynaklanabilecek sıkıntıların kontrol edilebilmesi açısından bu husus çok önemlidir. Bu tehlikenin bertaraf edilebilmesi, Müslümanların ümmetin birliğini mümkün kılacak bir anlayışla ortaklaşa geliştirdikleri bir yapay zekâyla sağlanabilir.

aracılığıyla yapılabilecek muhtemel manipölasyonlar ve kasıtlı müdahaleler olduğuna işaret edildi. Yapay zekâyâ hükmeden sistem, bu konuda olması gerekeni değil de kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilir. Bu, hem Müslüman olmayan çevreler tarafından hem de Müslüman adı altında sapkın görüş sahipleri için bir fırsat olabilir.

Bu sebeple, Müslümanların yapay zekâ aracılığıyla internet üzerinden verilen yanlış ve yanıltıcı fetvaları kontrol edebilecek ve doğruluğunu kamuoyuyla paylaşabilecek bir uzmanlık alanına/kurumuna ihtiyacı vardır. Bu kontrolü herhangi bir İslam ülkesinin tek başına gerçekleştirmesi çok zor olacağı için, mutlaka bu konuda da Müslüman ülkeler arası ortak iş birliği zarureti dile getirildi.

Yapay zekânın fetva alanında Mısır ve diğer İslam ülkelerinde istihdamı: Bu konuda ne tür gelişmeler olduğu hakkında bilgi verildi. Özellikle miras ve hükmü sabit olan belli konularda yapay zekânın daha etkili bir şekilde nasıl kullanılabileceği hakkında örnekler dile getirildi. Bu konuda Batı'da geliştirilen yapay zekâ modellerinin eksikliklerine ve yetersizliklerine dikkat çekildi. Yapay zekâ, ancak kendisine yüklenen bilgi kapasitesiyle cevap ürettiği için İslami konularda yeterli bir otorite gibi görülemez.

İslami Yapay Zekâ: Bu bağlamdaki muhtemel tüm tehlikelerden korunabilmek adına Müslümanların acilen kendi yapay zekâ teknolojilerini geliştirmelerinin zaruretinden bahsedildi. Hem girilen bilgilerin sağlıklı ve doğru olması hem de ümmet arasındaki

mezhep farklılıklarından kaynaklanabilecek sıkıntıların kontrol edilebilmesi açısından bu husus çok önemlidir. Bu tehlikenin bertaraf edilebilmesi, Müslümanların ümmetin birliğini mümkün kılacak bir anlayışla ortaklaşa geliştirdikleri bir yapay zekâyla sağlanabilir.

Kimileri, mezhepler arası farklılıkların ümmetin birliğine faydadan ziyade zarar verdiğini dile getirirse de bu, ümmet gerçeğini anlamamak anlamına gelir. Dolayısıyla geliştirecek sistemler, bu anlamda mezhep farklılıklarını bir tehlike değil; tam tersi bir zenginlik olarak görmelidir. Bu anlamda, var olan ortak fetva komisyonları yapay zekâ gerçeği de göz önünde bulundurularak daha da geliştirilmelidir. Elbette birlikte hareket edebilme konusu birdenbire gerçekleşebilecek bir mesele değildir. Buna rağmen doğru yönde ve doğru adımların atılmasına bu tür ortak toplantılar vesile olabilir.

Sonuç Bildirgesi:

Farklı oturumların gerçekleştirildiği bu sempozyumun 19 maddelik sonuç bildirgesi, Başmüftü Dr. Nizâr Ahmed Ayyâd tarafından deklare edildi. Sonuç bildirgesinin, tüm katılımcılar tarafından alkışlanarak desteklenen en önemli hükmü, Gazze soykırımının ele alındığı ilk maddeydi. Alınan bu kararda, tüm katılımcılar adına Gazze'de yapılan soykırım lanetlenirken, başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız Filistin Devleti'nin tüm dünya tarafından desteklenerek tanınması talep edildi. Gazze'de insanlık tarihinin, eşi ve benzerine şahit olmadığı bu büyük insanlık trajedisi en yüksek tonla lanetlenirken, her

türlü insanî, ahlaki ve yasal dayaktan yoksun olan İsrail'in Gazze'yi işgal planı reddedildi. Tüm dünya Müslümanları, bu vesileyle Filistin konusunda daha hassas olmaya davet edilirken, Mısır'ın tüm unsurlarıyla Filistin halkının yanında olmaya devam etmesinden duyulan memnuniyet açık bir dille ilan edildi.

Türkiye'nin bir şekilde paranteze alınması dışında, bu sempozyumun başarılı olduğunu tekrar ifade edebiliriz. Filistin konusunda Mısır ve Ürdün gibi devletlere açıkça teşekkür edilirken, bu konuda belki de sesini diplomatik alanda ve dünya siyasetinde en gür ve net bir şekilde Filistinli kardeşlerinden yana koyan Türkiye'den hiç bahsedilmemesi enteresan bir tecrübeydi. Bu durum, aynı zamanda ümmetin bu konuda da birlik olamayışının, hatta parçalanmış olmasının izlerini taşıyordu diyebiliriz.

Duamız ve gayretimiz, yapay zekâsında donanımlı ve bilge müftüler yetiştirmek olduğu kadar, ümmeti ilgilendiren konularda ortak bir bilincin ve tavrın geliştirilmesine de katkı sağlamak olmalıdır. Bu manada, ortak bir şuurlanma ve ümmet kardeşliği tesis edilemediği takdirde, diğer alanlarda yakaladığımız kazanımlar Rabbin katında makbul olmayacağı gibi, dünya planında da uzun vadede işe yaramayacaktır.

Meşhur sarı öküz hikâyesinden gerekli dersi çıkararak, ümmetin menfaatinin şahsi ve ulusal çıkarlara kurban edilmemesinin esas olması gerektiğini hatırlayalım. Küfrün tek millet olduğu bilincinde olarak, bir Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer şuuruyla hareket etmemiz gerektiği ortadadır. Allah'ın

ve hakkın hatırı âlidir. Bunun gerçekleşebilmesi de ümmetin vahdeti ve kardeşlik hukukunun yeniden tesis edilmesiyle mümkündür.

Bu şuura sahip olan bilge müftüler, hem dünyayı hem de ukbâyı ihya etmeye adaydırlar. Mustafa Sabri Efendi'nin, Batı yanlısı modernist Müslümanlara yaptığı uyarıyı burada tekrar ederek yazımıza son verelim: *Dünyamızı madem kaybettik, bari ahiretimizi kaybetmeyelim!*

Rabbim, hem dünyada hem de ahirette güzellik istemeyi Kur'an'la bize öğretiyor. Öncelikleri ahiret olanlar, dünyalarını da ihya etme imkânı bulanlardır.

Rabbim, hem Gazzeli kardeşlerimize hem de bizlere imtihanımızı kolay eylesin! Rahmeti her şeyi kuşatan Rabbim, akan şehit kanları ve ödedikleri bedeller vesilesiyle Gazzeli kardeşlerimize zaferi en kısa zamanda nasip etsin! Bizleri de zalimin değil, mazlumun yanında hakkı tutup kaldıranlardan eylesin!

Ey Rabbim! Hesabımızı kolaylaştıracak, kardeşlerimizin zaferine katkı sağlayacak duruş ve ameli bizlere nasip eyle! Ey kimsesizler Kimsesi! Gazzeli kardeşlerimizi kimsesiz bırakma!

Sonuç bildirgesinin, tüm katılımcılar tarafından alkışlanarak desteklenen en önemli hükmü, Gazze soykırımının ele alındığı ilk maddeydi.

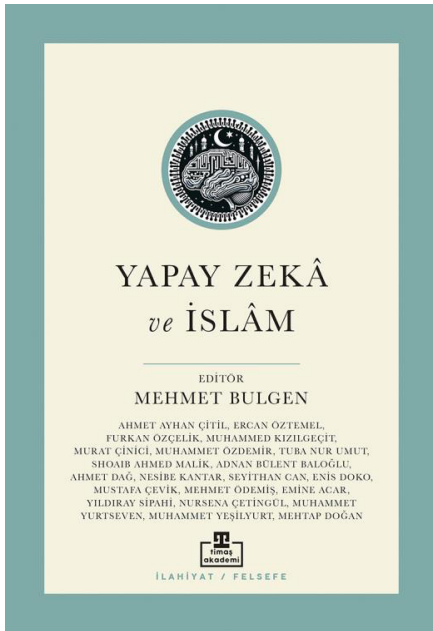
Yapay Zekâ ve İslam: İnsanlığın Yeni İmtihanı

Betül ZEYREK

Yapay zekâ, 20. yüzyılın ortalarından itibaren insanlığın olduğu her alanı kuşatmaya başlamıştır. Çağımızın en büyük bilimsel gelişmelerinden biri olarak, insan hayatını derinden etkisi altına alan bir değişim ve dönüşüm sürecini başlatmıştır.

İnsanoğlu bu dünyaya bazı sorumlulukları yüklenmek, emanete sahip çıkmak için gönderilmiştir. Yapay zekâ ise bu sorumluluğu ve imtihanı daha da ağırlaştırarak arttırmış durumdadır. Çünkü insanoğlu teknolojiyi geliştirirken, kendi ahlaki değerlerini de ürününe yansıtarak kullanır. Eğer ürettiği ürünü adaleti sağlamak, bilgiyi kolaylaştırmak ve bilgiye erişimi arttırmak gibi insanlığa fayda sağlamak için kullanırsa, yaptığı şey hem ibadet hem de Allah'ın insanlara verdiği akli doğru kullanmanın şükürü olur. Eğer ürettiği ürünü insanları dolandırmak, sömürmek, insanlığın onurunu zedeleyici şekilde kullanmak, dinin manevi değerlerini yok saymak gibi nedenlerden dolayı kullanırsa, o zaman kendi elleriyle insanlığı kötüye sürüklemiş ya da yönlendirmiş olur. Bu da hem ahlaki değerlere hem de yaratılma gayesine ters düşer. Yaptığımız seçimler bizim kendi sorumluluğumuz altındadır. Bu yüzden, yapay zekâ insan hayatını kolaylaştırırsa da sorumluluğu asla ortadan kaldırmaz. Bunun bilincinde olarak, teknolojiyi sonuna kadar kullanmak gerekir.

Yapay zekâ, Müslüman için hem büyük bir nimet hem de büyük bir imtihan sebebidir. Çünkü asıl mesele teknoloji değil; onun nasıl ve ne

şekilde kullanıldığıyla alâkalı bir durumdur. İnsan, Allah'ın verdiği akıllı ve bilgiyi nasıl yönlendireceğini belirlerken yapay zekâ ile İslam arasındaki en güçlü bağ da işte burada ortaya çıkar: emanet bilinci, sorumluluk ve adalet.

Yapay zekâ ile ilgili sayfalar dolusu yazı yazılabilir, tartışmalar yapılabilir. Kısaca fikrimi beyan ettikten sonra, bu konu ile alakalı yapılmış bir çalışmadan bahsedeceğim: "YAPAY ZEKÂ ve İSLAM"

İnsan, ilk defa kendisine benzer şekilde düşünen, hesap yapan, karar veren bir "ŞEY" ile karşı karşıya. Bu karşılaşma, sadece teknik bir ilerlemenin değil, aynı zamanda varoluşsal bir sorgunun kapısını aralıyor. Prof. Dr. Mehmet Bülgen'in editörlüğünü üstlendiği "Yapay Zekâ ve İslam" isimli eser, tam da bu kapının eşliğinde, insanın geleceğe dair endişeleriyle inanç dünyasının birikimini buluşturuyor. Bu kitabı asıl önemli kılan şey ise Türkiye'de İslâmî perspektiften yapay zekâ konusunu ele alan ve sistematik biçimde tartışan ilk kapsamlı çalışma olarak alanındaki boşluğu dolduruyor olmasıdır. Hatta bu alanda yapılacak olan çalışmalar için örnek teşkil edeceğini düşünüyorum.

İlk baskısını Ocak 2025 yılında yapan kitap, Timaş Yayın Grubu tarafından Akademi - İlahiyat/ Felsefe grubundan okuyucuya sunulmuştur. Yazar kadrosu; ilahiyat, felsefe ve mühendislik alanlarından akademisyenlerden oluşuyor. Böylece kitap, tek boyutlu bir teknoloji eleştirisi olmaktan çıkıyor ve tüm bu alanların da yer aldığı ortak bir tartışma zeminine dönüşüyor.

Eser, teknolojiyi ne tamamen reddediyor ne de sınırsız bir güç yükleyerek kutsallaştırıyor. Aksine, okuyucudan, bakış açısını bilinçli bir şekilde kullanarak, İslami düşüncenin perspektifinde ahlaki değerlerden ve varoluşsal sebebinden vazgeçmeden geleceği yeniden şekillendirmeyi öneriyor. Bu yönüyle *Yapay Zekâ ve İslam*, sadece akademik bir inceleme değil, aynı zamanda bir uyanış çağrısı ve sorumluluğu yeniden hatırlatma gayesi taşıyor.

Kitabın bazı bölümlerde akademik dilin çok fazla kullanılmış olması, genel okuyucu kitlesini zorlayabilir. Teorik yoğunluğunun fazla olması, genel çerçeve olarak olumlu gibi gözükse de günlük hayatın pratiklerinden fazla örnekleme bulunmadığı için yetersiz kalmış diyebilirim. Daha fazla olay incelemelerine yer verilse, daha anlaşılır olabilir diye düşündüm. Ayrıca bu konuda yaşanan sorunlar ön plana çıkarılıp incelenmiş; fakat çözüm noktasında çok fazla alternatif yer verilmemiştir. Bu durum kitabın amacını gölgeliyor mu? ASLA! Kitap, her yönü ile insana kendini, iradesini ve sorumluluklarını hatırlatarak, kendini revize etmesi gerektiğini vurguluyor.

Yapay zekâ teknolojilerinin ibadet, ahlak ve toplumsal düzen üzerindeki etkilerini günümüz örnekleriyle ele alması, eseri çağdaş bir kaynak haline getirmiş oluyor. Özellikle ibadet ve simülasyon ilişkisi üzerinde durularak; namazın, haccın ve kutsal yolculukların dijital taklide indirgenmesi, "hakikat" ve "temsil" anahtar kelimeleri etrafında birbirinden farklı ve kıymetli soruları insanın aklına getirmiştir. Hatta kitabın ana gayesini, bunlar

üzerinden yapılan araştırmalar oluşturmaktadır.

Bu esere, tek boyutlu bir teknoloji eleştirisi demek yanlış olacaktır. Kitap, teknolojiyi dinî bir süzgeçten geçirerek hem imkânlarını hem de tehditlerini gündeme getirerek günümüz problemlerine olan hâkimiyetini de göstermiş oluyor. Oldukça fazla kaynak taraması yapılmış; ayetlerden ve hadislerden de dayanaklar sunulmuş, kapsamlı bir eser ortaya çıkarılmıştır.

Sonuç olarak, yapay zekâ toplumun her kesimini etkisi altına alarak hızla gelişmesini sürdürecektir. Bu gelişmeden, insanın dinî değerleri ve inanç sistemi de etkilenecektir. Amaç, teknolojiyi bu minvalde yeniden ele almaktır. Çünkü sen teknolojiyi yönetmezsen, teknoloji seni yönetir ve o yaşamın bir parçası olursun. Bakış açısını geliştirerek; gelişen dünya düzenini, kendi sorumluluk ve değerlerini göz ardı etmeden, sonuna kadar teknolojiyi kullanarak yönetebileceğimiz, hâlihazırda kullanılan bir teknoloji var. Dolayısıyla, teknolojiyi yönetmek için sınırsız imkânlar yahut doğaüstü güçlere de gerek yok.

İnsanın özgür iradesi, niyeti ve ahlaki tercihleri; yapay zekânın insanlığa katkısını veya zararını belirleyecektir. Bu nedenle İslam, yapay zekâyâ ilişkin tartışmalarda ahlaki değerlerin, adalet ilkesinin ve sorumluluk bilincinin merkeze alınmasını gerekli görmektedir. "Sözün özü: "Âlim robot" yapmak da "zâlim robot" yapmak da insanoğlunun kendi elindedir." (syf.43)

Vahdettin Işık ile Özel Söyleşi: Filistin Davası Bir Toprak Meselesi Değil

Röportaj: Dr. Nour Alhila

İslam dünyasının kanayan yarası haline gelen Filistin meselesi, sadece bölgesel değil, küresel bir vicdan sorunu olmayı sürdürüyor. Özellikle son yıllarda artan çatışmalar, sivil ölümleri ve uluslararası tepkiler, bu sorunun daha geniş kitlelerce yeniden sorgulanmasına neden oldu. Tarihsel arka planı, uluslararası hukuk boyutları ve sosyopolitik etkileriyle Filistin meselesi, akademik dünyada da yoğun ilgi odağında.

Bu çerçevede, konuya derinlemesine bakmak ve olayları daha geniş bir perspektiften değerlendirmek üzere, İbn Haldun Üniversitesi Öğretim Üyesi Vahdettin Işık ile bir araya geldik. Hem tarihi köklerine hem de güncel gelişmelere ışık tutan bu söyleşide, Filistin meselesinin arka planını ve geleceğe dair olasılıkları konuştuk.

Söyleşinin devamı ilerleyen sayılarda yer alacaktır.

İstifadenize.

S: Hocam, genel olarak Filistin meselesi Müslümanlar için ne ifade ediyor? Özellikle Türkiye ve Türk halkı açısından bakıldığında, bu davanın taşıdığı anlam nedir?

C: Filistin meselesi, aslında İslam ümmetinin 19. yüzyıldan itibaren Avrupa karşısında yaşadığı yenilgilerin ve sömürgecilik dalgasının bir sonucudur. Bu yönüyle sadece bölgesel değil, tarihsel ve küresel olan büyük bir mesele ile karşı karşıyayız. Avrupa'nın dünya üzerinde kurduğu hegemonyanın ve küresel bir iktidar odağı haline gelmesinin arka planında bizim geri çekilişimiz, yani ümmetin siyasi ve askeri anlamda güç kaybetmesi yatıyor. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında

bu mesele daha da derinleşti. Emperyalizmin Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak amacıyla bölgede "İsrail" adıyla bir operasyon üssü kurması, Filistin meselesini bugünkü kriz boyutuna taşıdı. Siyonist İsrail'in kurulmasıyla birlikte bölgenin kontrol altına alınması hedeflenmişti ve bu süreç hâlâ devam ediyor. Çoğunlukla Müslüman dünyada, Filistin meselesi bir Yahudi meselesi olarak görülüyor. Açıkçası ben meseleyi öyle görmüyorum. Bana göre bu, emperyalizmin bölgeyi kontrol altında tutmaya yönelik olarak oluşturduğu siyasetin somut bir tezahürü. Bu coğrafya, Batı'nın operasyon üssü konumundadır; başka bir ifadeyle emperyalizmin operasyon üssüdür. Ama bunu yaparken, emperyalizm, çok yönlü bir siyaset izlemektedir. Amacını gerçekleştirmek için gerektiğinde Yahudilerin de başka inanç gruplarının da motivasyonunu kullanabiliyor. Filistin meselesinde de Yahudilerin bu kapsamda araçsallaştırıldığını düşünüyorum. Filistin meselesi, aslında bizim son iki asırdaki yenilgimizin bölgede ete kemiğe bürünmüş bir numunesidir. Zira aynı dönemde bölgedeki diğer Müslüman topluluklar Batıyla şu

ya da bu şekilde uyum göstererek her ne kadar çeşitli mücadeleler vermiş olsalar da -bağımsızlıklarını elde ettiler. Filistin coğrafyasında ise durum farklı gelişti. Batı bu bölgeyi kontrol altında tutmak amacıyla, özel bir proje olarak burada siyonist bir devlet kurdu. Ne yazık ki bu süreçte bölgedeki Müslümanlar, İslam dünyasının genel anlamda parçalanmışlığı ve dağınıklığı sebebiyle yalnız bırakıldılar. Bu sebeple de Filistin halkı kendi başlarına mücadelelerini sürdürmek zorunda kaldılar. Her ne kadar Müslümanlar fert fert veya küçük kurumlar halinde Filistin'i desteklese de bütün bir İttihad-ı İslam siyasetini ortaya koyamamalarından dolayı Filistin meselesi sürekli kanayan bir yaraya dönüştü. Ben Filistin meselesinin sürekli gündemimizi meşgul etmesinin Batı'nın işine geldiğini düşünüyorum. Çünkü bu mesele bizi sürekli meşgul eden, ne çözebildiğimiz ne de vazgeçebildiğimiz bir mesele haline geldi. Şöyle ifade edeyim; biz kendi başımıza, kendi mecramızda işlerimizi yaparken, kendi stratejimizi uygulamaya çalışırken, Siyonist İsrail Filistin'e saldırıyor ve bir anda bizim gündemimiz, ilgimiz, enerjimiz dağılıyor. Son bir

Bana göre, Filistin meselesi çözülmeden bizim kendi işlerimizi kendi önceliklerimize göre sağlıklı bir şekilde yürütmemiz pek mümkün olmayacak. Çünkü Filistin meselesi sadece bir memleket meselesi değil. Kanaatimce Filistin'de yaşanan sorun, ümmetin tümünü ilgilendiren bir sorundur. Bunu şöyle bir benzetmeyle ifade edebilirim: Bir adamın boğazına bir şey kaçtığını düşünün, bedeni sağlıklı da olsa hasta da olsa o şeyi oradan çıkarmadan nefes alamaz. Bence Filistin meselesi de İslam ümmeti olarak bizim boğazımıza takılmış bu şey gibidir.

buçuk yıldır yaşananlar buna örnek teşkil ediyor. Gözlemlerime göre Müslümanlar -ben kendim de dahil olmak üzere- kendi işlerini düzenli bir şekilde yapamaz hale geliyoruz. Neden? Çünkü zihinlerimiz ve kalplerimizin önemli bir bölümü Filistin meselesiyle/Gazze meselesiyle meşgul durumda. Bu da doğal olarak hem bireysel anlamda hem de kolektif düzlemde üretkenliğimizi, odaklanmamızı ve istikrarımızı olumsuz bir şekilde etkiliyor. Örneğin bir program yapmamız gerekiyor, bir toplantı düzenlememiz gerekiyor, bir protestoya katılmamız gerekiyor, bir yardım organizasyonu oluşturmamız gerekiyor. Bunların tamamı Filistin meselesine dair bizlere düşen vazifeler ve sorumluluklar arasında yer alıyor. Bana göre, Filistin meselesi çözülmeden bizim kendi işlerimizi kendi önceliklerimize göre sağlıklı bir şekilde yürütmemiz pek mümkün olmayacak. Çünkü Filistin meselesi sadece bir memleket meselesi değil. Kanaatimce Filistin'de yaşanan sorun, ümmetin tümünü ilgilendiren bir sorundur. Bunu şöyle bir benzetmeyle ifade edebilirim: Bir adamın boğazına bir şey kaçtığını düşünün, bedeni sağlıklı da olsa hasta da olsa o şeyi oradan çıkarmadan nefes alamaz. Bence Filistin meselesi de İslam ümmeti olarak bizim boğazımıza takılmış bu şey gibidir. Biz onu oradan çıkarmadıkça, o Siyonizm'i oradan temizlemedikçe onlar; İslam ümmetinin enerjisini sürekli olarak ve istedikleri zaman manipüle ettikleri bir operasyon üssü olarak bizi meşgul etmeye devam edecektir. Ben Filistin'i bölgesel bir mesele olarak görmüyorum. Aksine, onu küresel emperyalizmin İslam ümmetine yönelik operasyonlarının en önemli başlıkla-

rından birisi olarak görüyorum. O yüzden Filistin meselesi sadece milliyetçilik çerçevesinde ele alınacak bir mesele değildir; sadece Arapların sorunu da değildir. Bu mesele çözülmeden ne Türkiye'nin ne Arap dünyasının ne de genel anlamda İslam dünyasının, emperyalizmin bölgedeki operasyon kapasitesini durdurabilmesi mümkün olacaktır.

S: Filistin meselesi bağlamında Türkiye'nin duruşu sizce ne ifade ediyor? Özellikle Arap dünyasının Gazze'ye verdiği destekle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin Gazze ve genel olarak Filistin ile kurduğu ilişkinin farklılaştığı görülüyor. Sizce Türkiye'nin Filistin'e atfettiği bu özel anlamın kaynağı nedir?

C: Türkiye açısından bakıldığında ilk bakışta göze çarpan oldukça olumlu bir durum var. Türkiye'de başka konularda birbiriyle ihtilaflı olan gruplar bile söz konusu Filistin meselesi olduğunda büyük oranda ortaklaşabiliyor. Ancak bu ortaklaşmanın ne yazık ki büyük oranda hissiyata dayandığını düşünüyorum. Yani bu birliktelik, kitleler düzeyinde akılcı bir siyaset ya da stratejik bir plan üzerine kurulu değil.

İlgi çekici olan şudur ki Türkiye'de İslami gelenekle bağı zayıf olan kesimler dahi Filistin meselesine karşı genel olarak hassastırlar. Bunun arkasındaki en önemli sebeplerden biri tarihsel olarak yüzyıllar boyunca aynı coğrafyada birlikte yaşamış olmamızdır. Türkiye toplumu, her ne kadar bugün küçülmüş bir devlet yapısına sahip olsa da imparatorluk geleneğinden gelen bir halk olarak hâlâ güçlü bir tarihsel hafı-

zaya sahiptir. Bu, toplumun ortak vicdanında yaşayan bir bilinçtir.

Kendi çocukluğumdan örnek verecek olursam, hiçbir zaman Şam'ı başka bir ülkenin toprağı olarak görmedim. Şam her zaman bizim kendi memleketimizdi. Aynı şekilde Bakü, Batum, Bosna ve elbette Filistin daima bizimdi! Rahmetli babam 1969'da hacca gittiğinde Şam'dan/Dımeşk'ten bir palto alıp getirmişti. O zamanlar tabii bu kadar birbirimizi tanı mıyorduk. Ulaşım ve iletişim imkânları da bugünkü kadar gelişmiş değildi, bu sebeple gidip gelemiyorduk. İmkanlarımızın olmamasının yanı sıra devletlerin sınırları da daha katıydı. Ona rağmen aynı yere ait hissediyorduk kendimizi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Arap soyundan olması sebebiyle Şam'dan gelen bir kıyafet bile bizim için adeta mübarek bir hatıra gibiydi. Bu duygu, imparatorluk geleneğinin ve İttihad-ı İslam fikrinin toplumda bıraktığı güçlü tarihsel tecrübe ve bilinçten kaynaklanıyordu.

Devlet açısından bakıldığında ise bu hissiyata ve inanca sahip Müslümanlar devlet kademelerinde yer almaya başladıkça bu durum devletin siyasetini de etkilemeye başladı. Bugün Türkiye'nin en önemli iddialarından birisi şudur: "Batı hegemonyasının küresel ölçekte sömürü düzenini engellemeden hiçbirimiz bağımsızlaşamayacağız". Bu artık net bir şekilde görülüyor. Yine Cumhurbaşkanı'nın da ifade ettiği gibi, Gazzeli Müslümanlar sadece Gazze'yi savunmuyorlar aslında. Çünkü emperyalizm, Filistin coğrafyasında amacına ulaşırsa orada durmayacağı açıkça biliniyor. Gazze'yi savunmak, bir yandan itikadî olarak bizim Müs-

luman kardeşlik hukukumuzun ve ümmet bilincimizin bir gereğidir. Öte yandan bu, imparatorluk bakiyesinde varlığını sürdüren kolektif hafızamızdan gelen duyarlılığın gerektirdiği bir durumdur. Ayrıca da devlet stratejik olarak, Siyonizm'in sadece Filistinliler için değil hepimiz için bir tehdit olduğunun farkındadır. Bu da meseleyi yalnızca itikadî ya da duygusal değil aynı zamanda son derece pratik ve stratejik bir zemine yerleştiriyor. Dolayısıyla bir devlet yöneticisinin "iyi bir Müslüman" olmasa dahi kendi memleketinin çıkarlarını düşünen bir siyasetçi olması halinde meseleyi böyle görmesi tabiidir.

Bütün bu sebeplerle Filistin meselesine sahip çıkmanın Türkiye açısından çok yönlü bir mesele olduğunu düşünüyorum. Filistin meselesine gösterdiği ilgi açısından Türkiye'deki protestoların, gösterilerin belki dışarıdan bakıldığında dünyanın başka yerlerindeki kadar büyük olmadığı yönünde bir kanaat oluşabilir. Ancak bu, Türkiye insanının meseleye karşı hassas olmadığı ile ilgili değildir. Aksine Türkiye insanının itiraz ve destek biçimlerinin Avrupalı insanlara kıyasla daha farklı olması sebebiyledir. Nitekim Türkiye'de Siyonizm'in ve Amerika'nın memleketin en büyük düşmanı olduğuna dair tasavvur yeni değil; bu, Gazze meselesinden de önce hâsıl olan çok eski bir tasavvurdur. Örneğin bundan 30 sene önceye kadar yapılan kamuoyu yoklamalarında Amerika düşmanlığının, karşıtlığının, muhalifliğinin ve siyonizm muhalifliğinin en yüksek olduğu ülke Türkiye çıkıyordu. Çünkü burada tarihi bir bilinç vardır: Bu coğrafyada onlar ancak bizi parçalayarak, ülkemizi işgal ederek

buralarda bu güçleri inşa edebildiler ve bu Siyonist devleti kura bildiler. Dolayısıyla Türkiye'deki Filistinlilerin desteklenmesi, Siyonistlere ve arkasındaki güçlere olan karşıtlık sadece güncel politik bir tepki değil derin bir tarihi ve siyasi farkındalığın da ürünü olarak görülmelidir.

S: Gazze deyince sizin aklınıza ne geliyor hocam?

C: Gazze deyince benim aklıma önce, yukarıda da ifade ettiğim gibi, ilk olarak bizim parçalanmışlığımızın/ yenilmişliğimizin/ birbirimize sahip çıkamaz hale gelişimizin/ bu bölünmüşlüğün doğurduğu bir tıkanma geliyor. İkinci olarak da şunu ifade edeyim: Bizler kitaplarda okuduğumuz, sahabe dönemine veya erken dönem Müslümanlara ait örnek müslüman anlatılarıyla büyüdük. Kendini bütünüyle Allah'a adanmış, cesareti, dayanışmayı, şehadeti bir yaşam biçimine dönüştürmüş, Allah'a karşı tevekkül ve teslimiyetle hayatını şekillendiren bir şahsiyetti örnek aldığımız müslümanlar. İşte bizim kitaplarda okuduğumuz ama artık bugünkü dünyada pek görmediğimiz o Müslüman şahsiyetin, Filistin davası etrafında şekillenen mücadele kültürünün ete kemiğe bürünmüş bir haliyle yeniden ortaya çıktığını gördük. Kendi Müslümanlığımızdan mahcubiyet duyacak kadar güzel insanlarla tekrar karşılaştık. Örneğin, orada belki ümmi bir hanımın -eşini ve çocuklarını kaybetmiş olmasına rağmen Allah'a olan sarsılmaz teslimiyetini, bu acı karşısında pişmanlık duymaksızın sergilediği o tevekkül halini, o sabrı görmek çok derin bir etki bıraktı hepimizde. Ben inanıyorum ki, bu sadece

Gazze'yi savunmak, bir yandan itikadî olarak bizim Müslüman kardeşlik hukukumuzun ve ümmet bilincimizin bir gereğidir. Öte yandan bu, imparatorluk bakiyesinde varlığını sürdüren kolektif hafızamızdan gelen duyarlılığın gerektirdiği bir durumdur. Ayrıca da devlet stratejik olarak, Siyonizm'in sadece Filistinliler için değil hepimiz için bir tehdit olduğunun farkındadır.

Müslümanlar için değil Müslüman olmayan dünya için de “Müslümanlık nasıl bir şeydir?” sorusuna dair yeni bir vizyon ve yeni bir umut ortaya koydu. Bir avuç Müslümanın, bütün imkânsızlıklara rağmen dünyanın en gelişmiş imkânlarına sahip bir düşmana karşı verdiği mücadele bize şunu göstermiş oldu: Başka bir insan ve başka bir hayat mümkünmüş. Ve bu, yalnızca maddi imkânlarla elde edilen bir şey değilmiş. “İman varsa imkân da vardır” sözünü yıllardır duyuyorduk fakat bu şuuru en somut ve etkileyici bir şekilde Gazze’de müşahade ettik. Artık sadece duymakla kalmadık; bizzat gördük, yaşadık.

Bu tecrübe benim hayatımda da bir kırılma noktası oldu. Kendimce şöyle bir karar aldım: Bu saatten sonra, yani Gazze’deki bu meseleyi yaşadıktan sonra işini ciddiyetle, hakkıyla yapmayan insanlarla asla samimi bir yakınlık kurmayacağım. Çünkü ne iş yapıyorsa yapsın işini iyi yapmayan her insan, aslında İslam dünyasının bu emperyalist siyasete karşı zayıflığını/ çaresizliğini devam ettirmesine sebep oluyor demektir. Kanaatimce Gazze’deki Müslümanların yalnız kalmasının sebebi bir anlamda da bizim işimizi yeterince iyi yapmıyor olmamızdır, güçsüzlüğümüzdür.

Eğer Gazze’deki Müslüman kardeşlerimizin elinde daha fazla imkân olsaydı ya da biz Türkiye, Mısır, İran ve diğer ülkeler daha güçlü olsaydık; daha ahlaki, İslami bir siyasetimiz olsaydı Gazze bu kadar yalnız kalmazdı. İttihad-ı İslam siyasetinin ne kadar vazgeçilmez bir siyaset olduğunu bizim yeniden ilmi ve pratik temellere dayalı olarak işlememiz gerektiğini Gazze bize tekrar hatırlattı.

Gazze tecrübesi bu düşüncenin bir hülya değil; aksine ilmi temellere ve pratik zemine dayandırılması gereken, son derece gerçek ve acil bir ihtiyaç olduğunu ortaya koydu.

Ben zaten bir süredir İttihad-ı İslam dersleri veriyor ve bu konuyla alakalı risaleleri okutuyordum. Fakat yer yer bu konuyu anlatmakta zorlanıyordum. Şimdi Gazze örneği bize açıkça şunu gösterdi: Biz ittihadı bir siyaset haline getirmediğimiz sürece hepimiz teker teker zayıf ve güçsüz kalıyoruz/kalacağız. Hal böyle olunca Gazze’deki o yiğit, o şerefli insanlar öldürülmeye devam edilecek ve biz burada sadece üzülmekle yetineceğiz.

Oradaki insanların adanmışlığı, teslimiyeti, tevekkülü ve mücadele azmi bize şunu gösterdi: Eğer bu azim ve teslimiyet, burada İslam’ı hayatın merkezine alacak bir ahlaka dönüşebilirse İslam ümmetinin kurtuluşu için elimizde sanılandan çok daha büyük imkânlar var.

S: Gazze olaylarından en çok hangisi sizi etkiledi? Direniş olaylarından ya da oradaki olaylardan olabilir.

C: Oradaki beni en çok etkileyen şey kadınların tutumu oldu.

S: Ben hep ‘Gazze’de kadın olmak’, konusunu anlatıyorum.

C: Evet, özellikle kadınların o kararlılığı, teslimiyeti beni çok derinden etkiledi. Maddi imkânlar açısından son derece güçsüz bir durumda olmalarına rağmen, “Bizi bu maceraya niye sürüklediniz, vazgeçelim» demiyorlar tam tersine, “Lâ havle ve lâ kuv-

vete illâ billâh, hasbunallahu ve ni’mel vekîl” diyerek kararsızlık gösterenleri, ağlayanları, şikâyet edenleri, yakınanları, teskin eden ve onları mukavemete çağıran kadınları gördük. Bu manzarlara karşısında, burada bu kadar imkâna sahip olmama rağmen daha fazlasını yapamamış olmanın mahcubiyetini çok derin bir şekilde hissettim. Kadınların bu tutumu beni gerçekten çok etkiledi.

İkinci olarak beni etkileyen husus da şuydu: Orada yaşanan mücadele artık şahsi bir çabanın ötesine geçmiş ve toplumsal bir ahlaka dönüşmüş durumda. Bunu çocuklarda bile görüyorsunuz. Yıkıntıların ortasında dahi zafer işaretleri yapan çocuklar var. Üstelik hareketin liderleri peş peşe şehit ediliyor. Normal şartlarda bir hareketin lideri öldürüldüğünde o hareketin güç kaybetmesi beklenir. Ama örneğin İsmail Heniye şehit edildiğinde, yerine Yahya Sinvar geldi; Yahya Sinvar da şehit edildiğinde, yeni bir motivasyon doğdu onlar için. Yahya Sinvar’ın şehit edildiği o an aslında bir acziyet olarak da okunabilirdi, tam tersine oradan yeni bir motivasyon ürettiler insanlar. Demek ki bu sadece bir ferdin peşinden gidilerek oluşturulmuş bir yapı değil, toplumsal ahlaka dönüştürülmüş ve kökleşmiş bir bilinç ve bu bilincin dayandığı bir inanç var.

Ben derslerimde hep şu örneği veriyorum: İnsanlar bugün Gazze’ye baktıklarında moralleri bozuluyor, umutsuzluğa kapılabiliyorlar. Fakat ben öyle görmüyorum. Diyorum ki yüz yıl önce bütün Osmanlı coğrafyası Gazze gibiydi. Gerçekten de öyleydi. Osmanlı haritasına baktığınızda

yedi cephede savaşıyor, tıpkı Gazze gibi dört bir yanı kuşatılmış bir hal görürsünüz. Ve Osmanlı, İslam ümmetinin ana gövdesiydi.

Bugün Gazze’de bütün imkânsızlıklara rağmen gösterilen direniş bana şunu gösteriyor: Bu ilahî sürece bir durum değil. Buradaki Müslümanların da şuurlarını, imkânlarını ve stratejilerini yeniden gözden geçirmelerine vesile olacak bir süreç yaşanıyor.

Aynı zamanda bu, Müslüman olmayan dünyada da inanılmaz bir vicdan hareketine dönüştü. Aslında bu, küresel emperyalist siyaset karşısında insanlığın fitri vicdanını harekete geçiren bir şey oldu. Yüzlerce âlimin, binlerce kurumun akademik çevrelerin ortaya koyduğu tüm çabaların ötesinde, oradaki insanların onurlu duruşları dünyaya şu soruyu sordurdu: Müslüman olmak ne demektir? Şerefli, izzetli bir hayat nasıl yaşanır? Bu da bize gösterdi ki doğru ve salih bir amel, çok fazla sözden daha etkili olabiliyormuş.

S: Bizim sosyal hayatımızın nasıl etkilenmesi gerekiyor bu olaylardan? Siz Sosyoloji alanında çalışan biri olarak toplumumuzun bu olaylardan gerçekten etkilendiğini düşünüyor musunuz? Sosyal yapımızda ya da gündelik yaşam pratiklerimizde gözle görülür bir değişim var mı?

C: Toplumumuz gerçekten Gazze meselesinden etkilendi. Türkiye toplumu genel olarak temenniyle hareket eden bir yapıya sahiptir. Bu sebeple tepkiler her zaman görünür bir şekilde ortaya çıkmayabilir. Ancak ben, özellikle

çocuklarımızda dahi bu etkinin izini görüyorum. Kendi çocuklarımıza bazı şeyler anlatmakta zorlanırken, Gazze meselesi o çocuklarımızın şuurlarını ve ilgilerini canlandırdı. Anlattığımız meselelerin tarihte kalmış olaylar değil bugün halen yaşanan gerçekler olduğunu fark etmelerine vesile oldu. Dün örnek verdiğimiz Müslüman kimliğinin bugün de yeniden mümkün olabileceğini gösterdi.

Aynı zamanda bu süreç Müslümanlar arasındaki pek çok ihtilafı aşarak ortak hareket edebilme ve yeni ilişki imkânları oluşturma potansiyelini de ortaya çıkardı. Mesela bir protesto ya da bir destek gösterisinde bir araya gelen insanlar günlük hayatta birbiriyle yan yana gelmeyecek, hatta aralarında kırgınlık ya da anlaşmazlık bulunan bireylerdi. Tıpkı camideki saf düzeni gibi; normalde birbirinden uzak duran insanlar aynı ideal etrafında bir araya gelebildiler. Gazze meselesi bu anlamda toplumsal olarak toparlayıcı, dayanışma ve yardımlaşma bilincini yeniden uyandıran bir rol oynadı. Üstelik bu bilinç sadece duygusal düzeyde kalmadı. İnsanlar iktisadi olarak zorluk yaşamalarına rağmen, zengin olmamalarına rağmen maaşlarını bağışladılar, vermeye de devam ediyorlar. Çocuklar harçlıklarını biriktirip bu uğurda harcadılar. Oysa burası konfora alışmış, tüketime yatkın bir toplum. Bu yönüyle bakıldığında toplumun, aralarındaki ihtilaflara rağmen, kendini aşan daha büyük bir ideal etrafında birleşebileceğinin farkına vardığını bu süreçte açıkça gördük.

Bana göre bu süreç, özellikle çocuklarımız ve gençlerimiz için, çok büyük bir uyarıcı oldu. Zira

Türkiye’de son yıllarda gençlerin İslami bir ahlak edinmelerine imkân sağlayan toplumsal zeminlerde bir zayıflama yaşanıyordu. Bunu toplumsal bir gözlem olarak söylüyorum. Elbette bireysel anlamda iyi niyetli ve donanımlı gençler var. Ancak cemaat yapıları, mahfilleri zayıflamıştı. Gazze meselesi ise bu çocukların motivasyonunu yeniden canlandırıp güçlendirdi. Üniversite ortamlarında bunun çok somut örneklerini gözlemliyoruz. Sürekli bir şeyler yapılıyor ve üstelik bu faaliyetler sadece bir cemaate bir gruba ait değil farklı görüşten gençleri bir araya getiren, buluşturan ortak bilinç ve dayanışma duygusu üreten imkânlar oluşturuyor. Bu da yeni imkanlar oluşturma, yeni stratejiler geliştirme ve bu uğurda fedakârlık yapma şuuru oluşturdu.

Ayrıca bu süreçte şöyle bir farkındalık da gelişti: Kendi memleketimizi güçlendirmemiz gerekiyor. Çünkü insanlar “Eğer Türkiye daha güçlü olsaydı bu yaşanmazdı!” demeye başladı. Bu düşünce sadece kendi ülkemiz için değil, genel olarak mazlum coğrafyalar için de geçerli bir sorumluluk bilincini beraberinde getirdi. Dolayısıyla kendi devletimizin kıymetini bilmek ve onu güçlendirmek gerektiği yönünde bir toplumsal şuurlanma oluştu.

Ben ayrıca bu sürecin, “apolitik dindar gençlik” profilini de etkilediğini düşünüyorum. Gençlerin yeniden siyasetin ve toplumsal sorumluluğun ne kadar önemli olduğunu fark etmelerine, memleketlerinin geleceğine sahip çıkmaları gerektiğine dair bir bilinç geliştirmelerine katkı sağladı. Şahsen ben böyle bir dönüşümün yaşandığını gözlemliyorum.

Davaya Adanmış Bir Ömür: Hüseyin Halit Çakan

Kemal KAHRAMAN

Bugün “dava adamı” dediğimizde, ne yazık ki hayal dünyamıza gençliğimizde olduğu kadar güçlü bir imaj hücum etmiyor. Necip Fazıl, “Anadolu kıtası büyüklüğündeki dava taşını gediğine koymak” derken ne ifade etmek istemişti? Karşılık beklemeden gece gündüz ülkesine, milletine, inancına hizmet etmeye çalışan; bu yolda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, coşkulu bir imanın heyecanını yaşayan, sürekli öğrenmeye çalışan, bildiklerini çevresiyle paylaşan... İşte böyle fedakâr, cefakâr, hizmetkâr ama aynı zamanda cüretkâr bir insan tipi.

Herkesin kendine daha yakın bulduğu dava adamı veya adamları vardır. Onlar, arkalarında güzel eserler bırakarak bu âlemden ayrıldılar. Ama nice inanmış gönüllerde yaşamaya devam ediyorlar. Hayatları, sözleri, yazıları rehber oldu; haklarında çok şey söylendi, nice yazılar, şiirler kaleme alındı. Onlar, önden giden atlılardı. Bugün elimizde ne varsa, onların bıraktığı mirastır:

*Onlar gittiler
Yalnız bir yemin kaldı aramızda
Ben şimdi bu yanda
Kasılmış çıplak bir kurşun gibiyim
Namluda.*

O zaman, “bu yanda” olan rahmetli Erdem Bayazıt’a bu mısraları yazdıran neydi? Evet, ancak bizzat yaşayanların anlayabileceği, hatıralarda kalan bir dönemden söz ediyoruz. Ülkemizin yakın tarihinde, her on yılda bir idari yapıyı kuvvet zoruyla yeniden düzenlemek alışkanlık haline gelmişti. Siyasete yapılan bu müdahalelerde, nice inanmış adam, bugün tahmin edemeyeceğimiz sebeplerle ülkesinden ayrıldı; hapislerde uzun yıllar geçirdi, hukukun askıya alındığı ortamda nice işkenceler gördü.

Toplumumuz, yaşanan o travmaların etkisinden kurtulabilmiş değildir. İşte, böyle bir dönemde aktif şekilde yaşamış; mütevazı şartlara rağmen inandığı yolda elinden geleni ortaya koymuş; bunun için zamanı geldiğinde bedel ödemekten kaçınmamış bir şahsiyeti konu alacağız bu yazımızda.

Isparta’ya gittiğinizde, caddede, sokakta, iş yerlerinde, şehrin yerlilerine, esnafa — tabii ki belli bir yaşın üstündekilere — “Halit Hoca kimdir?” diye sorduğunuzda, size

“Ah o günler!” diye bakarak, “Rahmetlinin çok hizmeti oldu.” diyecek insanları hala bulabilirsiniz. İnsanlar onu en son; ak sakalı, başında takkesi, üzerinde mütevazı ama temiz, düzenli kıyafeti, daima gülümseyen yüzü, gördüğü herkese selam verip hatırlarını soran pir-i fani haliyle hatırlayacaktır. Evet, onun yanından selam vermeden, üç beş kelam etmeden, duasını almadan geçemezsiniz. Böyle insanları bulmak ne yazık ki giderek zorlaşıyor.

Halit Hoca’nın gençlik çağında yaşadığı bir “macera” dikkat çekicidir. 50’li yılların hemen başında, Ankara’da askerliğini yaparken Kore Savaşı patlak veriyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, sosyalist dünyaya karşı ABD’nin başı çektiği Batı ittifakı tarafında tercihini yaptığından, Kore Savaşı’na asker gönderme kararı alınıyor. Türk askeri trenlerle İskenderun’a, oradan gemilerle Kore’ye sevk ediliyor. Halit Hoca, hasta haliyle bu uzun gemi yolcuğuna katlanıyor. Muhabere bölümünde telsizci olarak katıldığı savaşta, aktif olarak cephede yer alıyor. Sonuçta gazi madalyası kazanıyor. Dönerken Kore halkının onlara minnet ve şükranlarını sunmaları, hediyelerle uğurlamaları önemli hatıraları arasındadır. Bu uzun yolculuk, muhtemelen bundan sonra hayatında yapacağı yolculuklar için ona azim ve cesaret kazandırıyor.

Çalışma hayatı, Diyanet teşkilatında müezzin olarak görev yaptığı Ankara’da başlıyor. 1950’lerde, Gölbaşı civarında bir camide görev yaparken güçlü ve yanık sesiyle dikkatleri çekiyor. Aynı zamanda musikiye ilgisi de var. Mustafa Sağyaşar’la tanışıyor, zaman zaman görüşüyor.

Karşılıklı ezan okuyorlar. Sağyaşar’ın Ankara Radyosu ile teması olduğundan, onu radyo stüdyolarına götürüp yanık sesiyle ezan okutuyor ve kayıt yapılıyor. Bu kayıtların TRT arşivinde bulunduğu tahmin ediliyor. Halit Hoca’nın musiki ve makamlarla ilgili oldukça geniş bilgisi o günlere dayanıyor. Onun, vakte göre tercih ettiği Sabâ, Hicazkâr, Rast veya Nihâvend makamında okuduğu ezanlar, aşr-ı şerifler görev yaptığı camilerin kubbelerinde, minarelerinde yankılanıyor.

İnanç ve değerlerine bağlı bir ilimiz olan Isparta, Menderes iktidarının daha ilk yıllarında, 1951-1952 döneminde İmam Hatip Okulu’na kavuştu. Tek parti mağarasından kurtularak biraz ışığa kavuşur gibi olan halkımız, o zaman memlekete hâkim olan elitlere karşı varlık gösterebilmek için, çocuklarının kimliklerini koruyarak bir yerlere gelebileceğini düşündükleri bu okulları bir kurtuluş yolu olarak gördü.

Esasen, munis bir tabiata sahip olan Isparta halkı, İmam Hatip Okulu’na verdiği destekle yetinmedi; isteyen kızların da böyle bir okulda eğitim alması için toplum öncüleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan çalışmaların yanında yer aldı. İşte bu dönemde Halit Hoca, Ankara’dan Isparta’ya tayin olmuş; yaşıyla olduğu kadar bir mücadele adamı olarak da olgunluk devrine doğru ilerlemekteydi.

O, Diyanet teşkilatındaki resmi görev tanımıyla yetinecek yapıda değildi. Ülkesi ve milleti için daha fazla bir şeyler yapmak istiyordu. Hanımların aile ve toplum yapısındaki rolünün farkında olduğundan, onların da ilim öğren-

mesi, bunun için İmam Hatip Okullarına girmesi gerektiğini savundu. Dernek faaliyetleriyle, Ankara ile temas kurarak talepleri bizzat ilemesiyle iş olgunlaştı. 1969 yılında, Türkiye’de ilk defa Isparta’da Kız İmam Hatip Okulu’nun temelleri atıldı. Fakat bir iki yıl sonra, ordunun yönetime müdahale ettiği 12 Mart Muhtırası’yla, 1972’de yürürlüğe konulan ilgili yönetmeliğin 117. maddesi ile kız öğrencilerin İmam Hatip Okullarında okumaları yasaklandı. Yakın tarihimize baktığımızda görülen şudur: Bu tür yasaklar, halkımızın mücadele azmini artırmıştır. Aynı dönemde İmam Hatiplerin orta kısmı da kaldırıldı.

Ana fikir bellidir; çocukların lise çağına kadar, yani şahsiyetleri oluşuncaya kadar mümkün olduğunca İslam’la temasını engellemek. Bu durum, günümüzde uygulanan zorunlu eğitim konusunda uyarıcı bir örnek olarak görülmelidir. Öte yandan, İmam Hatiplere meslek lisesi statüsü verilmesi, çok sayıda mezunun bütün üniversite bölümlerine girmesini sağladı. Sonraki yıllarda ülkemizdeki insan kaynakları envanterinde büyük değişimler yaşandı.

Zaman geçtikçe, toplum taleplerinin baskısıyla Isparta’daki çalışmalar meyvesini verdi. Ülkemizdeki ilk Kız İmam Hatip Okulu açıldı. Fakat iş, okulun açılmasıyla bitmiyordu. Halit Hoca, okul açılsın diye Ankara ile Isparta arasında mekik dokuyarak verdiği mücadeleden sonra, şimdi de aileleri kızlarını bu okula vermeleri için ikna etme çalışmalarına başladı. Enerjisi yüksek, konuşkan, esprili bir tabiatı olması ve insanlarla kolay iletişim kurması,

ona büyük avantaj sağlıyordu.

Herhangi bir yoldan geçerken insanları görmezden gelmek ona göre değildi. Akranlarına, büyüklerine ve küçüklerine onların hoşlanacağı şekilde selam verir, hâl hatır sorardı. Kendi zamanında Anadolu şehirlerinde gayet hoş karşılanan bu davranış biçimi zamanla yadırganmaya başlasa da, yaşı ilerledikçe bu defa gösterilen toleransla alışkanlığını devam ettirdi. İlginç olan, büyük şehirlerde birbirini görmezden gelen insanların bu davranışı ilk bakışta yadırgayıp “Ne tuhaf adam, hiç tanımadığı halde selam veriyor!” dese de, esasen bundan gizli bir hoşnutluk duymasındır. Belli ki şehir kültürü, insanları ikiye bölüyor.

Isparta Kız İmam Hatip’ten nice vatan evladı yetişti, büyüdü, evlendi; çocuklara, torunlara karıştı. Onların namazlarında, dualarında, hayırlı işlerinde hep Halit Hoca gibi erlerin, erenlerin bir zamanlar yaptığı fedakâr

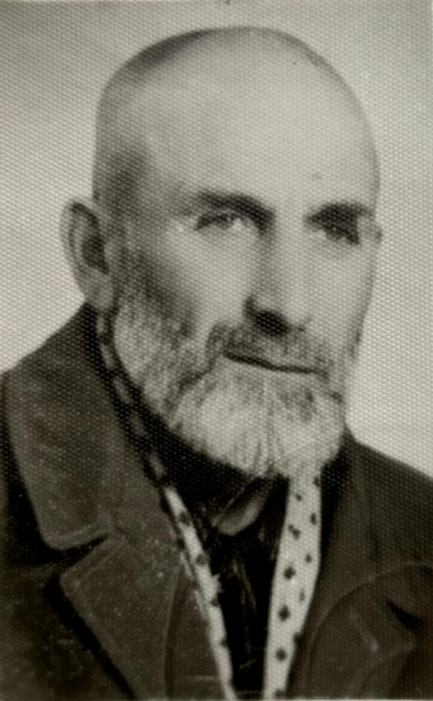
çalışmaların katkısı vardır.

Halit Hoca’nın gençlik yıllarındaki önemli bir detay, babasını müezzinliğe teşvik etmesidir. Esasen bir marangoz ve inşaat ustası olan; kendi evini en ayrıntısına kadar yapabilen babası, Isparta’nın en eski camilerinden Kutlu Bey ya da Ulu Cami’inde görev yaptığı için “Ulu Cami Müezzini Süleyman” olarak tanındı. Isparta ahalisi onu, yanık sesiyle olduğu kadar halim selim, güler yüzlü tabiatıyla da hatırlıyor. İşlerine, camilerine, cemaate hizmet için büyük özen gösteren bu tür insanların nesli ne yazık ki azalıyor.

Isparta esnafından birinin onunla ilgili anlattığı bir hikâye halen hatırımdadır. Süleyman Hoca bir gün cami şadırvanında abdest alan bir hemşerisinin yanına geliyor. Ona, “Senin bu yaptığını gâvur yapmaz!” diyor. Adam şaşıyor; müezzin Süleyman gibi halim selim bir insandan böyle agresif bir ifade beklemiyor. “Ne

yapmışım ben, hocam?” diye şaşkınlıkla soruyor. Müezzîn Süleyman da diyor ki; “Abdest alıyorsun ya... Bunu yapmak için Müslüman olmak lâzım!” diye gülümsüyor. O, hilim sahibi olduğu kadar esprili bir insandır. Oğluyla birlikte Isparta insanının zihninde derin ve güzel izler bırakmıştır.

Daha celalli, enerjik bir tabiatı olan Halit Hoca, hayatını cemiyete vakfetmiş gibidir. Genç ve dinamik olduğu yıllarda hiç durmuyor. Resmi işleri dolayısıyla Ankara ile teması olduğundan, bir derdi olan ona geliyor. İl milletvekilleri liderlik, tören ve şölen peşinde koşarken, o herhangi bir karşılık beklemeden evlere gidiyor, insanları evine davet ediyor, gerektiğinde Ankara’da iş takip ediyor, gençlere iş bulmaya çalışıyor. Siyasi çizgisini belli etmekten kaçınmadığından, o dönemin iktidardaki siyasileriyle, bürokrasiyle sık sık karşı karşıya geliyor. Ama mücadele azmini hiç kaybetmiyor.

Isparta’daki pek çok derneğin ya başında ya da yönetiminde yer alıyordu. İslam’a ve millete hizmeti şiar edinen teşkilatlara katılıyor, yayınlarını tanıtıyor, mesajın yayılması için elinden geleni yapıyordu. Onun dünyasında “siyasi olan” ve “olmayan” diye bir ayırım yoktu; bütün sosyal faaliyetler, içinde siyasi bir anlam da taşır. Bu nedenle memur refleksleriyle dönemin çekincelerine kapılmadan, içinden geldiği gibi çalışma yapmayı tercih etti.

Meydanlara çıkılacaksa, o da çıktı. Yürüyüşlere katıldı. Bir konferans varsa, en önde gitti; çevresini de gitmeye teşvik etti. Mesela, Necip Fazıl’ın Isparta’ya gelip konferans vermesi onun önemli hatıraları arasında yer alır. Mahmut Sami Efendi Isparta’ya geldiğinde sohbetlerine katıldı; onun işaretleriyle yanında oturma mutluluğuna erdi. Ortaöğretim olsun, üniversite olsun; öğrencilere sahip çıktı. Yeri geldi, onlarla sohbetlere katıldı; yeri geldi, evlenmelerine vesile oldu. Baş sıkışanlar, Halit Hoca’nın elinden geldiğince yardımcı olacağını biliyordu.

Bunca sosyal faaliyetin arasında, kitaplarla yakın bağlantısı vardı; devamlı alıyor, okuyordu. Ama o, pasif bir okuyucu değil; eline kalemi alıyor, yeri geldikçe satırların altını veya üstünü çizmeden yapamıyordu. Kitaplığındaki birçok kitaba baktığınızda, okunmuş mu yoksa yazarıyla bir kapışma mı yaşanmış, anlayamazsınız. Ne de olsa o bir mücadele adamıdır. Okuduklarını, bildiklerini herkesle paylaşmaya çalıştı. Bunun için merkezde, *Seriyye* adıyla bir kitabevi bile açtı. Halit ismine de, “*Seriyye*” yakışır tabii. Bu kitabevine gittiğinizde, ticari bir kuruluş olmadığı hemen anla-

şılıyordu. Üsküdar’daki meşhur “Attar Dükkânı” veya “Eskişehir Yediler Kitabevi” gibi mekânlarla aynı kumaştan olduğunu düşünebiliriz. Tabii, daha mütevazı bir yerden söz ediyoruz.

Halit Hoca, uğrayabildiği zaman burada gençlerle sohbet ediyor, genellikle kitapları ücretsiz veya okuyup getirmek üzere ödünç veriyordu. Bizim insanımız böyledir; kitap ve ticaret kelimelelerini birbirine yakıştıramaz. Tabii, kitabı para vererek alanlar da olmuştur. Beklendiği gibi, bu iş yürümedi. Halit Hoca, zamanla kitabevini kapatmak zorunda kaldı.

Peki, o yıllarda bu kadar aktif, fedakâr bir hoca olacak da faaliyetleri yurt içiyle sınırlı kalacak; bu olabilir miydi? Olmadı. Halit Hoca, gerek Diyanet kurumu adına gerekse kendisine yakın olan bir sivil toplum kuruluşu

Isparta başta olmak üzere, gittiği yerlerde; camilerde veya dostlarının evlerinde, onun büyük emeklerle yazıp desenlediği Çehar'ları ve hat sanatı örneklerini görebilirsiniz. Aynı faaliyeti, hizmet için gittiği Avrupa şehirlerindeki camilerde de yaptığından, oralarda da eserlerine rastlayabilirsiniz. Yaşadığı ortamı kısa zamanda atölyeye çeviriyordu.

adına çeşitli Avrupa ülkelerine görevli olarak gitti: Fransa, Almanya, Hollanda şehirlerine, özellikle Ramazan aylarında... Oralarda, türlü imkânsızlıklar içinde, görevlendirildiği camilerde vaazlar verdi, namazlar kıldırdı, çocukları okuttu. Bu vaazlar, o günün tekniğiyle VHS veya Beta kasetlere kaydedildi. Yokluk içinde, insanlarda nasıl bir enerji olabileceğini orada daha iyi görüyorsunuz.

12 Eylül Darbesi'ne doğru, faaliyetleri adeta olgunlaşma evresindeydi. Isparta'da, böyle bir zamanda siyasi anlamda ilk akla gelebilecek isimler arasındaydı. Öyle de oldu; yakından takip edildi. Bir gün, küçük çocuklarının gözleri önünde evinden alıp götürdüler. Cezaevinde yaşadığı dram — yaşı dolayısıyla kendisine olmasa da gençlere yapılan işkenceler — birçoğunun geri dönülmez şekilde travmalar yaşaması, mücadele azmini zayıflatmadı.

Bir dram da evinde yaşanıyor.

Çocuklar evde yalnızdı; ne yiyip içecekleri belli değil, komşular darbe zamanı gözaltındaki birinin evine gitmeyi göze alamıyor. "Dimnit" diye sevdiği, göz nuru kızı ile çocuk yaştaki oğlu, yalnızlığın içinde olgunlaşıyor. Halit Hoca, bir süre Yusufiye mektebinde gençlere dersler verdikten sonra, işin hukuka intikal etmesiyle serbest kalıyor.

Halit Hoca'nın göz ardı edilemeyecek önemli bir özelliği, sanata hem ilgi duyması hem de tabiatı itibarıyla yatkın olmasıdır. Müziğe olan yakınlığından bahsetmiştik. Hat sanatıyla da, elleri titreyip yazamayacak hale gelene kadar ilgilendi. Bu sanata, resim de eşlik ediyordu. Evinde hat ve resim sanatıyla ilgili her türlü malzemeyi bulmak mümkündü: kamışlar, kalemler, hokkalar, mürekkepler, fırçalar, boyalar, kâğıtlar, pelürler, şövaleler...

Tabii, aynı zamanda etrafta eskiz halinde başlanmış, ilerlemiş veya tamamlanmış hatlar ve resim örnekleri de bulunuyordu. Yazdığı

hatların çevresini çiçek desenleriyle süslemeyi seviyordu. Isparta başta olmak üzere, gittiği yerlerde; camilerde veya dostlarının evlerinde, onun büyük emeklerle yazıp desenlediği Çehar'ları ve hat sanatı örneklerini görebilirsiniz. Aynı faaliyeti, hizmet için gittiği Avrupa şehirlerindeki camilerde de yaptığından, oralarda da eserlerine rastlayabilirsiniz. Yaşadığı ortamı kısa zamanda atölyeye çeviriyordu.

Okumaya düşkünlüğü kadar yazmaya da meraklı idi. Yayınlamak üzere değil de kendisi için, belki de çocukları için günlük şeklinde notlar aldığı çok sayıda defteri mevcuttur. Yazma eyleminin önemli bir yanı, şiirleriydi. Yalnız kaldığında, duygularını şiir formunda ifade etmeyi severdi. Tabii, vezin, kafiye de olacak... Bu şiirlerde neler yoktur ki! Memleketin ve dünyanın ahvali, şikâyetler, dualar, sevgiler, hicivler...

Halit Hoca, eski insanlarda olduğu gibi, hiçbir şeyi tesadüfe bırakmadı. Antalya'da bir dostunun cenaze namazına katıldı. Dostu, Varsak Mezarlığı'na defne-

dilince, yanındakilere taze mezarın hemen yanını işaret ederek, "Oraya da beni defnetseniz!" diye talepte bulundu. Üzerinden bir iki hafta geçmişti ki, kendisi de dar-ı bekaya irtihal etti. Vefatından bir gün önce evlatlarına, "Artık vaktimiz geldi," diye haber verdi. Ertesi sabah, evinde oturmuş, koltuğa yaslanmış, önünde sayfaları açık Kur'an-ı Kerim olduğu halde bulundu. Mezar taşında yer alacak şiiri yazmayı da ihmal etmemişti. Kendisi gibi sanatkâr olan evlatları, babalarının mezar taşına söz konusu şiiri naksettirdi:

*Acı tatlı işte ömür bitti
İslam'ın ihyası gaye ve ümitti
Dolaştım Dünyayı İslam için
Dünyadaki Dünyada kalır Hakkı seçin
Akıbet ölümdür Dünya fani
Rıza-i Hakka sarıl ancak o baki
Ben de yaşadım işte oldum haki
Fatiha'yı unutma ki hem sana da nafi
Süleyman Sami Oğlu Hüseyin Halit Çakan*

Ömrünü davasına adayan bir diri-
liş eri daha, sevdiğine kavuştu.
Çağları aşarak gelen kutlu mesaj,
onu yeni zamanlara taşıyacak
yeni erlerini bekliyor.

Vefatından bir gün önce evlatlarına, "Artık vaktimiz geldi," diye haber verdi. Ertesi sabah, evinde oturmuş, koltuğa yaslanmış, önünde sayfaları açık Kur'an-ı Kerim olduğu halde bulundu. Mezar taşında yer alacak şiiri yazmayı da ihmal etmemişti.

Avuç İçindeki Kelimeler Helen Keller'in Hayat Hikayesi

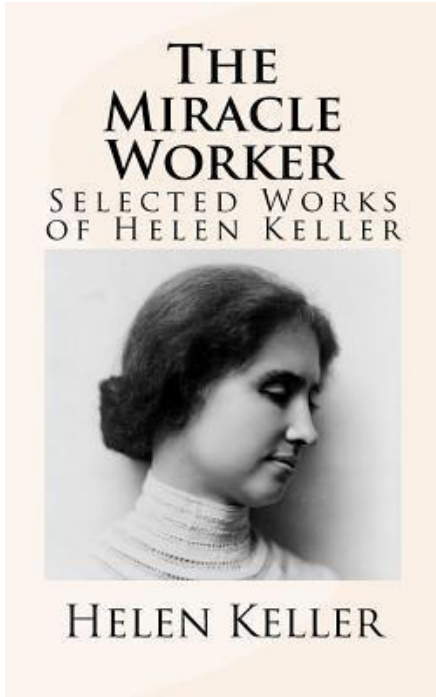
Gözde ÇİMEN

Yalnızca üç gün daha görebileceğinizi hayal edin. Nasıl tüm ayrıntıları gördüğünüzü anlayacaksınız. Üç gün daha işitebileceğinizi farz edin. Her bir sesin, her bir notanın nasıl özlemle ruhunuza dolduğunu göreceksiniz. Yaşanacak üç gününüz kaldığını düşünün. Yaşamın tüm saniyelerini nasıl özlemle yaşadığınızı fark edeceksiniz...

Bu sözler henüz 18 aylıkken geçirdiği ateşli hastalık sonrası hem sağır, hem kör, hem de konuşamayan Helen Keller'in hayatını anlatan *The Miracle Worker*'ın kapanış cümlelerinden biri. Bu yazı, film üzerine değil; daha çok hayatı bir mücadele ve başarı öyküsü olan Helen Keller'e ait olacak. Yaşamı sanata dönüştüren Helen Keller'i daha yakından tanımak isteyen elbette filmi izleyebilir.

Hellen, ABD'de çiftçi bir ailede dünyaya geldiğinde, geçirdiği ateşli hastalık sonrası ağır bir engel ile karşı karşıya kaldığında, bu engelin kendisine bir hayat hikayesi sunacağını bilemezdi. Tedavisi imkânsız denilen, yaşamasına bile kesin gözüyle bakılmayan Helen Keller'in ailesi pes etmeyerek, telefonun da mucidi olan Graham Belle'in yolunu tuttu. Bell, bilindiği üzere, kendisini sağır ve dilsiz olan insanlara adanmış; buna yönelik okuma ve yazma öğrenebilmeleri için öğretmen yetiştirme okulu açmıştır.

Ailenin ve Helen'in kaderi bu noktada değişmeye başladı ve Graham Bell'in tavsiyesiyle, Boston'daki Perkins Okulu'ndan Anne Sullivan aileye dahil edildi. Anne, bir öğretmenin bir insanın hayatında neleri değiştirebileceğinin kanıtı olarak Helen'in hayatına dahil olduğunda, ilk zamanlar eğitim süreci iki taraf için de yıpratıcı ve yorucu geçmiştir.

Helen Keller, yolculuğun ilk başlarında engeli olduğu için ailesi tarafından fazlasıyla şımartılmış; insanlarla iletişimi berbat ve kontrolsüzdür. Anne, ilk olarak temel bazı hareketlerindeki denge-sizlikleri gidermeye çalışır. İlk testi başarıyla geçse de, Helen’de alışageldiği bazı hareketleri değiştirmek, taşa şekil vermekten daha zordur. Bu noktada Anne, iyi bir eğitimci olarak pes etmemeyi; azmi ve kararlı bir şekilde meseleyi çözmeye adeta ant içer.

Taviz vermeden ilerletmeye çalıştığı eğitime bazı anlardan Helen’in ailesi müdahil olmak istese de, sevgiyi temele aldığı bu eğitim modelinde Helen’in kalbini yavaş yavaş kazanmaya başlar. Artık insanlara bağırma-yan, tekmelemeyen ve sinir krizi geçirmeyen Helen’e kelimeleri, bazı sesleri çıkarmayı öğretme-nin vakti gelmiştir.

İlk olarak işaret dilini ve Braille alfabesini öğreten Anne, nesne-leri kavrayabilmesi için kelimeleri Helen’in avucunun içine parmak-larıyla yazmaya başlar. Bu eğitim modelinde, önce nesnenin kendi-sine dokundurup hatta hissettirip daha sonra aynı nesneyi avucu-nun içine yazar. Hatta filmde bir sahnede, Anne, “su” kelimesini bir tulumbanın yanında Helen’in ellerini alta koyup tulumbayı çekerek ve ardından parmakla-rına “su” yazarak ilk kelimesini öğrendiği an paylaşılmıştır.

Artık Helen’in kalbi, öğretmeni Anne’nin parmaklarının ucuyla kelimeleri yazdığı avucunda atmaya başlar. Avucunun içine yazdığı kelimeler binlere ulaşır ve bu eğitim modeli ona yeterli gel-meyince Redcliff Koleji’ne başlar buradan dereceyle mezun olur.

Okulun bahçesinde ise ilk öğren-diği kelime olan “su”ya ithafen Helen için çeşme yapılmıştır.

Anne, bir öğretmenden fazlası olarak Helen’in hayatında mad-di-manevi bir rehberi olarak bulunmaya devam eder. Bu sırada Helen, üniversiteden mezun olmuş ve kendi yaşam öykü-sünü anlatan kitabını yayımla-mıştır. Helen bu mücadelenin sonunda kitaplar yayımlayan, dünyayı dolaşarak inandığı fikir-ler uğruna konferanslar veren, kendisi gibi kör, sağır veya dilsiz-lerin eğitimi için fonlar oluşturan ve vakıf kuran bir fenomen haline gelmiştir.

Tüm hayatı, kendisi gibi hayata geriden başladığına inanan insan-lara doğru, üzerindeki farkın kapanabileceğine inandıran çalış-malarla geçti. Binlerce insana ilham kaynağı ve güzel örneklik oluşturdu. O kadar büyük başarı-lar elde etti ki, Amerikan devleti bu başarı-lara kayıtsız kalmaya-rak ülkenin en önemli ödülü olan Özgürlük Madalyonu’nu takdim etti.

Görmeyen, duymayan ve konu-şamayan Helen; beş dil öğren-e-rek azmin nelerin üstesinden gelme potansiyeline sahip oldu-ğunu, dünyaya göstermiş oldu. Dünya hayatı sona erdiğinde ise, küllerini çok sevdiği ve onun için bir öğretmenden de fazlası olan Anne’nin yanına gömüldü. Konuyu, “yaşamak sanatını” mücadele ve azimle müthiş bir gayretle sürdürmüş Helen, yazı-nın başında belirttiğim filmde yer alan bir cümlesi ile sonlandırıl-m:

*Alone we can do so little
Together we can do so much*

İlk olarak işaret dilini ve Braille alfabesini öğreten Anne, nesneleri kavrayabilmesi için kelimeleri Helen’in avucunun içine parmaklarıyla yazmaya başlar. Bu eğitim modelinde, önce nesnenin kendisine dokundurup hatta hissettirip daha sonra aynı nesneyi avucunun içine yazar.

Coğrafi Değil Ticari Keşifler

Elif ATABAŞ

Viyana Ekonomi Üniversitesi
Mezunu, Blog yazarı :
<https://balkandays.blogspot.com/>

Küçük çocuk, kendisine masal anlatan babasına sorar: “Babacığım, neden masallarda aslanlar hep tavşanları yiyor?” diye. Babasının cevabı sorudan da manidar olur: “Tavşanlar da kendi masallarını yazana kadar bu böyle devam edecek.” Tavşanların masallarını anlatmaya çalıştığımız yazılara kısa bir ara verip, aslanların masallarına biraz daha dikkatle bakmaya ne dersiniz? Bakalım masalları gerçekten anlattıkları gibi mi?

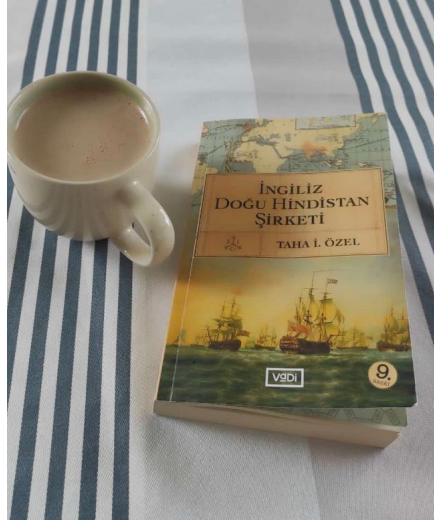
Hepimize, 15. yüzyıldan itibaren Avrupalıların yeni kıtalar ve deniz yolları keşfettiği dönem olarak anlatılan “Coğrafi Keşifler’in” aslında “Ticari Keşifler” olduğunu ve sömürgecilik üzerine kurulan keşiflerin sonunda İngiltere’nin —namıdiğer “Üzerinde Güneş Batmayan Ülke” — dönüşüm sürecini öğrenmeye hazır mısınız?

Ortaokul ve lise ders müfredatlarına girmesi gereken “Sömürge Tarihi” derslerine kaynaklık teşkil edecek bir eser özelinde bu ay sömürgecilik üzerine hasbihal edeceğiz. Bu konu çok önemli; zira İngiltere ve devamında, ondan ayrılarak oluşan Amerika’nın mevcut topraklarını ve zenginliğini yerli halkı katlederek ve sömürerek elde ettiğini bildiğimiz zaman, hâlâ devam eden Batı hayranlığımızı bir paçavra gibi atmak gerektiğini idrak eder ve kendi değerlerimize dört elle sarılarak, üretmeye; muhtaç olmadan ve özentiden azade yaşamaya başlayabiliriz.

Zahide Tuba Kor'un her zaman dile getirdiği üzere, Amerika'nın oluşum süreciyle sözde İsrail'in yaratılması, yöntem olarak birçok benzerlikler barındırır. 1492 tarihinde Christopher Columbus'un Karayipler'e ayak basmasıyla başlayan Amerika hikâyesinde¹, 1776'ya gelindiğinde, İngiltere'den ayrılan Amerika o dönem sadece 13 koloniden oluşuyordu. Devamında, 1783 tarihinde imzalanan Paris Anlaşması ile ABD toprakları, masa başında Mississippi Nehri'nin doğusunu da kapsayacak şekilde genişletildi. Atlantik'ten Mississippi'ye kadar hâkim olan Amerika'nın hesaba katmadığı bir şey vardı ki, o da mevcut topraklarda halihazırda yüzlerce yerli kabilenin yaşıyor oluşuydu.

1830'da çıkarılan "Kızılderili Tehcir Yasası" ile yerli kabileler zorla topraklarından çıkarılarak bugünkü Oklahoma'ya sürüldü. Bu esnada binlerce insan, yollarda açlık, hastalık ve soğuktan öldü. Bu acı tecrübe ise tarihe "Gözyaşı Yolu" adıyla geçti ve unutulup gitti.

Epey unutulmuş olmalı ki bugün yine yüzlerce insan, bile isteye Amerika'da bebeklerini dünyaya getirmek ve sonrasında çocuklarına orada eğitim aldırabilmek için "vize yollarında" heba oluyor. Hatta bir gün bu devletin başına öyle keyfekeder bir başkan geliyor ki memleketine izne giden öğrencilere dönüşlerinde vize vermiyor ve kimse nedenini dahi soramıyor. Zira o esnada o başkan, dünyanın birçok liderini masasının önünde tesbih tanesi

gibi dizerek, onları hizaya çekmekle meşgul.

Hikâyenin en başına gidelim ve "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi" ile devam edelim.

Eserin yazarı Taha Özel'in kitabı yazma hikayesini dinlediğimde, keşiflerin coğrafi değil de ticari oluşu bir kez daha teyit edilmiş oldu. Yazar, yurt dışında aldığı eğitim esnasında, ortalama bir Amerika, İspanya ya da Almanya vatandaşının ekonomik gelir seviyesinin kendi ülkesindeki sıradan vatandaştan çok daha yüksek olduğunu fark eder ve bunun nedenlerini araştırmaya karar verir. Bu önemli farkın bir gecede değil, uzun bir süreç sonucunda oluştuğunun bilincinde olan yazar, 14. yüzyıldan itibaren Avrupa ekonomisi hakkında kayda değer okumalar yapmaya başlar. Okumalarının sonucunda; İngiltere, Hollanda, İspanya, Portekiz, Danimarka ve Norveç gibi ülkelerin ilk sermaye kaynağının "Doğu Hindistan Şirketi" üzerinden oluştuğunu keşfeder. Üstelik bu şirket, tek başına bir şirket olmayıp sayılan bütün ülkelerin kendi "Doğu Hindistan Şirketleri" olduğunu fark eder. Can alıcı

Küçük çocuk, kendisine masal anlatan babasına sorar: "Babacığım, neden masalarda aslanlar hep tavşanları yiyor?" diye. Babasının cevabı sorudan da manidar olur: "Tavşanlar da kendi masallarını yazana kadar bu böyle devam edecek."

¹ Kısa Amerika Tarihi: <https://ortadogugunlugu.blogspot.com/2010/05/amerikan-tarihi.html>

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi döneminde, dünya ticaretinin %50'sini bir devlet değil, sadece bir şirket olarak yürütmüş; dünya nüfusunun çeyreğini ve dünya topraklarının altıda birini tek başına yönetmiştir.

noktası ise, bu şirketin Büyük Britanya İmparatorluğu'nun ve devamında da Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşuna sebep olmasıdır. Dahası, iki yüz elli yıllık Babür Krallığı'nın yıkılmasına zemin hazırlamasının yanında, yine iki yüz elli yıllık Çin Hanedanlığı'nın da yıkılmasına neden olmuştur. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi döneminde, dünya ticaretinin %50'sini bir devlet değil, sadece bir şirket olarak yürütmüş; dünya nüfusunun çeyreğini ve dünya topraklarının altıda birini tek başına yönetmiştir.

Yazar, 274 yıllık bu şirketin tüm dönemlerini yaklaşık yirmi bin yabancı kaynağı titizlikle taramış ve biz Türk okurlarının hizmetine sunmuştur.

1450-1650 yılları arasında, dünya ticaretinde ilk sırada baharat gelmekteydi. Baharatın önemi ise, 1300'lerden itibaren dünyayı kasıp kavuran veba ve çeşitli hastalıklar için kullanılması; kısacası o dönemin ilaç ve şifa kaynağı olmasıydı. 1650-1850 yıllarına baktığımızda ise pamuklu tekstil ürünleri, dünya ticaretinde başı çekmektedir. 1850'lerden itibaren ise petrol ve türevleri tarih sahnesine çıkar. Bu kronolojiden anlaşılacağı üzere — ve yazarın da ifadesiyle— dönemin en rağbet gören ürününün satışı elinde bulunduran ülkeler, iktisadi pastanın en büyük dilimine sahip olmaktadır. Günümüzde ise bu rağbet, elektronik ürünlere kaymış durumdadır.² Bu tablo bana, meslek lisesinde öğretmen olan bir arkadaşımın şu tespitini hatırlattı: Lisede staja başlayan öğrenciler, aldıkları ilk maaşla en

popüler telefon markasının son modelini alıyor ve aylarca maaşlarının tümünü onun taksitleri için harcıyorlarmış. En alt gelir düzeyindeki tüketici bunu yapıyorsa, en üst gelir seviyesindeki insanların elektronik cihaz tüketimini tahmin etmek zor olmasa gerek. Bir de, sırf üst modele geçmek adına bu cihazların bozulmadan atılması ve bu nedenle oluşan dev elektronik çöpler ise bir bahsi diğer olarak burada kalsın. Günümüzde de elektronik ürün ticareti yapan şirketler, beş yüzyıl önceindeki “Doğu Hindistan Şirketi” gibi dünya ekonomisini ellerinde tutmaktadır.

Yazarın ifadesiyle, 1400'lü yıllarda baharat en çok Endonezya'da yetişmektedir. Avrupa iklimi bunun için uygun değildir. Bu nedenle, Endonezya'dan bir baharatın Portekiz'e ulaşması hem çok uzun zaman almakta hem de maliyeti aşırı yükseltmektedir. Zamanla, bu ticaretten zarar etmeye başlayan Portekiz, “Portekiz Doğu Hindistan Şirketi”ni kurarak baharatları kendi şirketi üzerinden getirmeye karar verir. Portekiz-İspanya ortaklığı ile başlayan şirketin kazancıyla, bu iki ülke 1480-1580 yılları arasında Orta ve Güney Amerika, İspanya, İtalya, Hollanda, Afrika limanları, Arap Yarımadası ve Hindistan'da birer süper güç haline gelir. 1581 yılında, aynı saiklerle bu sefer Hollanda harekete geçer ve bağımsızlığını aldıktan sonra “Hollanda Doğu Hindistan Şirketi”ni kurarak, baharat ticaretine başlar. 1620 yılına gelindiğinde ise, kitabın ana konusu olan “İngiliz Doğu Hindistan Şirketi” kurulur. Ancak bu şirketin bir farkı vardır: Şirketin hisse sahipleri ile yöneticileri ayrı insanlardır. Şirket, sürekli orada yatırımları

² https://www.youtube.com/watch?v=EF79dUgexZE&ab_channel=DerinTarih

olmayan yöneticiler tarafından denetlenir. Bu durum, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ni uzun vadede daha başarılı kılar. Ayrıca, şirket milli ve özel bir şirket olduğu için de Kraliyet ile yakından temas halindedir. I. Elizabeth, şirkete tekel hakkı vererek bu sürece önemli ölçüde destek olmuştur. 1600-1750 yılları arasında şirket, Hindistan'da bilinçli olarak hiçbir büyük savaşa dahil olmaz; sadece ticaret ile meşgul olur. Devamında ise İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin devletleşme süresi başlar.

Yazara göre, bu şirket günümüzdeki uluslararası ticaret yapan şirketlerin ilk örneği ve atasıdır. Tedarik zincirini ilk başlatan kurumdur. Getirilen ham madde'nin hızlıca işlenmesinden doğan ihtiyaçla İngiltere'de sanayileşme başlar ve böylelikle uluslararası ticaret kolaylaşır. Hatta öyle hızlı ve ucuz üretime geçilir ki, yüzyılların tekstil ve pamuklu malzeme üreticisi Hindistan, ithalatçı ülke haline gelir. Amerika'dan pamuk alan İngiltere, bunu makinelerin de yardımıyla tekstil ürünlerine dönüştürerek —başta Amerika ve Hindistan olmak üzere— tüm dünyaya satmaya başlar. Zamanın Çin İmparatorluğu hiçbir ürüne ihtiyaç duymadığı için, onları da afyon ile kandırırlar. Hindistan'dan elde edilen gelirle yine o topraklarda afyon üretilir ve Çin'e pazarlanır. Üst düzey yöneticilerden orduya ve halka kadar herkes afyon bağımlısı haline gelir.

Hatta bir dönem, afyon satışı ve tüm Çin'in Hristiyan olması gibi bir ikileme gelinir ki, bu ilginç hikâyenin ayrıntılarını kitapta bulabilirsiniz. Bugün gelinen noktada, İngiltere'nin hangisini tercih ettiğini tahmin etmek zor

olmasa gerek. Başa dönerek söz konusu tedarik zincirini şöyle özetleyebiliriz: Amerika'dan alınan pamuk, tekstil ürünü olarak Hindistan'a satılır ve oradan elde edilen gelirle afyon üretimi yapılır. Üretilen afyon Çin'de satılırken, oradan alınan çay da Amerika'ya gider ve zincir başa döner. Sonunda şirket tamamen devletin kontrolüne geçer ve Kraliçe Victoria döneminde İngiltere, "Üzerinde Güneş Batmayan Ülke" konumuna ulaşır.

Öz cümle: yazar, bu eseri oyunun kurallarını öğrenmek ve ona göre oynamak adına yazdığını belirtirken; tarım, sanayi ve uluslararası şirketlerin olmadığı bir ülkenin devamlılığının olmayacağı gibi refah düzeyinin de sıkıntıya düşeceğini belirtmektedir. Ben de yazara ek olarak, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in şu hadisi şerifini eklemek isterim: "Rızkın onda dokuzu ticarettedir." (*İbn Hacer el-Askalânî, Metalibü'l-a-liye, Beyrut, 3/302, h.no, 3620*)).

Tarih, ders almak için okunduğunda bir kıymet arz eder. Kriz yönetimi ve risk alabilmenin öğretildiği; yabancı dil ağırlıklı ve girişimci olabilmek üzerine kurgulanan bir eğitim sisteminin olmadığı, aksine memuriyetin ve garanti kazancın kutsandığı ülkelerde, kısa vadede bir ilerleme beklemek beyhude görünmektedir. Ayrıca, eleştiri kültürünün düzgün yerleştiği toplumlarda ise bu tablonun bir nebze daha iç açıcı olacağı aşîkârdır. Zira doğru-yanlış her şeyin bilinçsizce eleştirildiği bir toplumda, girişimci nesillerin çıkması çok zordur.

Öz cümle: yazar, bu eseri oyunun kurallarını öğrenmek ve ona göre oynamak adına yazdığını belirtirken; tarım, sanayi ve uluslararası şirketlerin olmadığı bir ülkenin devamlılığının olmayacağı gibi refah düzeyinin de sıkıntıya düşeceğini belirtmektedir.

İNCİ MERCAN GERDANLIĞI

40 HADİS 40 SAHABE

AHMET POÇANOĞLU

ŞECERE
YAYINLARI

*Yeni Kitabımız
Yayında*

ŞECERE
YAYINLARI